

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

XVI. évfolyam – 2021. szeptember-október

Képzőművészet

BOTH TEODÓRA, BUKA LÁSZLÓ ÉS RÁCZ ZOLTÁN,
EGRI BORBARÁT BÁR GALÉRIA, FERENCZ VIVIEN,
HAJDÚSÁGI NEMZETKÖZI ÉS HAJDÚ-BIHARI GRAFIKAI MŰVÉSZTELEP,
KOMISZÁR JÁNOS GALÉRIA ÉS ALKOTÓHÁZ, TOROK SÁNDOR, VARGA JÓZSEF

Margó és vendégség

BARNA JÚLIA, BÁGER GUSZTÁV, BICSÁR VENDEL, KOOSÁN ILDIKÓ,
PÉNTÉK IMRE, PÉNTÉK ZSOMBOR, VITÉZ KATA, ZSILLE GÁBOR VERSEI;
RÁCZ GÁBOR NOVELLÁJA; BAKÓ ENDRE, BARNA JÚLIA, PERCZEL PAPP IBOLYA,
PÉNTÉK IMRE, SZAKOLCZAY LAJOS KÖNYVEIRŐL; NAPÚT-BÜCSÜZTATÓ;
SZIKI KÁROLY VITAIRATA; ERDÉLYI MÁRTA PILINSZKY-EMLEKMŰSORA

„Protestáns hősök”

BERZSENYI DÁNIEL, BESSENYEI GYÖRGY, CSENGERY ANTAL,
FAZEKAS MIHÁLY, GYULAI PÁL, KRIZA JÁNOS, RÁDAY GEDEON

Verses asszociációk

BOTH TEODÓRA, BURAI ISTVÁN, MOLNÁR PÉTER, VARGA JÓZSEF KÉPEIHEZ

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

106–107. kötet

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, XVI. évfolyam; 2021. szeptember–október

(106–107. kötet; 79. megjelenés)

A KÜLÖN SZERZŐI NÉVVEL NEM JELÖLT KÖZLEMÉNYEKET ÍRJA,
VALAMINT SZERKESZTI ÉS KIADJA:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu

🏠 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fsz. 2.

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható:

Országos Széchényi Könyvtár

Elektronikus Periodika Adatbázisa (www.epa.oszk.hu)

ISSN 1788–8034 (nyomtatott)

ISSN 2677–1535 (online verzió)

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a **163/2314/2/2011.** számon nyilvántartva.

A folyóirat hírlapárusi forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – FELELŐS VEZETŐ: IFJ. KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 106–107. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA 2021. AUGUSZTUS 1-JÉN VOLT.

BÁGER GUSZTÁV:

KÉRDÉS

(In honorem Vitéz Ferenc)

A barát víziója tökéletes.
Differencia hoz változást.
Az egyensúly nem bír többet.
Az ingaóra riadót jelez.

A világban ott a gonosz ujj.
A szakrálisba is belenyúl –
Alul: szegény, krumpli, gyalogút.
Fent: elit, kaviár, Dubai.

A haláltánc *Istenhez* kiált.
Ne tűnjön el a lét a múltban!
Impérium helyett az Új hang –
Már a szív sem bízhat az égben?

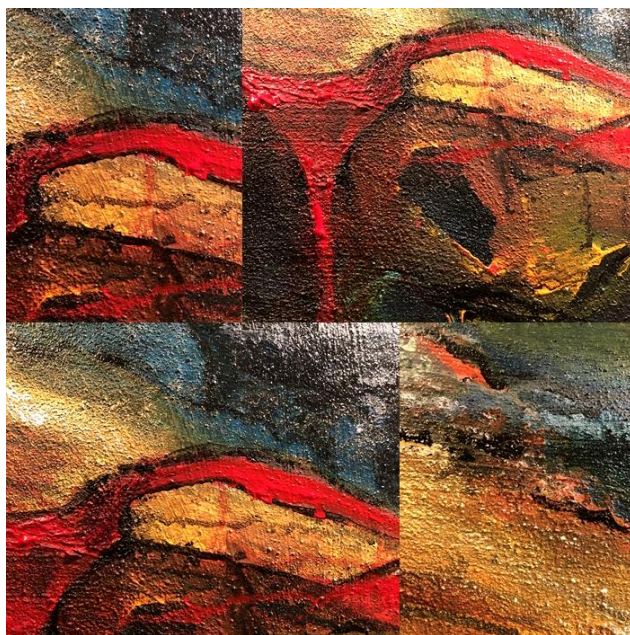
Most csak a kérdőjel a szép és szent.

VÁLASZ

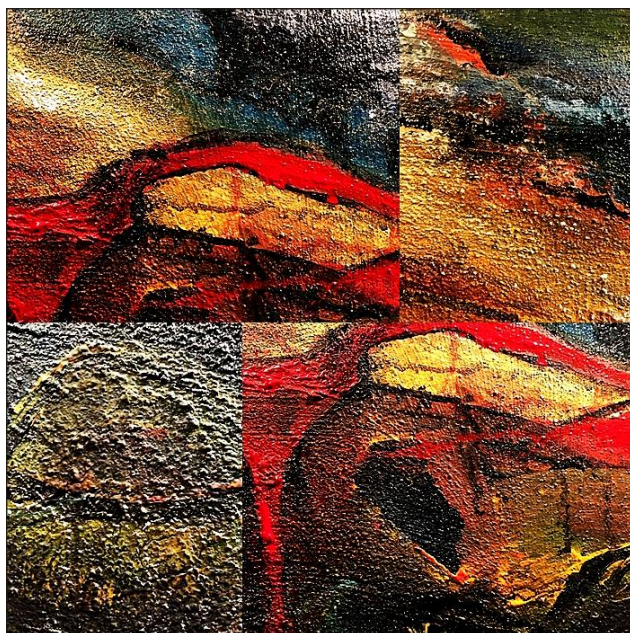
Verembe fut a termés, mint gyémánt vagy garas.
Hamvasan fénylőnek tetszik, de nyáron bogaras
volt a sok levél, s az érett hús ma töppedt, férges.
Savanyú lett a szőlő – és már a sütőtök sem édes.

Rágcsálsz este az ízetlen diót (a fene egye meg!),
s megforgatod kiszáradt szádban a kérdőjeleket.
Az *Istent* keresve eljutsz az atommag legbelsejéig
– nem vezet hosszú út a krumpliföldtől az égig.

(Vitéz Ferenc)

BOTH TEODÓRA: DRÁMÁM I-II. / VARIÁCIÓK (AKRIL)

KILÁTÁSOK

(Both Teodóra festménye mellé)

A látás nagy áldás – és átok,
ha látod, hogy fölfeslenek a látszatok,
hogyan felborulnak az arányok,
vagy azt is látni véled, ami nincs is ott;

ha belülről látsz, és a másik
nem szeretné, ha tudnád rejtett titkait,
mert a kép is benne játszik,
valóként mutatva azt, mi nincs ma itt.

Mindent jól megfigyelhetsz,
a biztonság ölel – kalitka rácsa zár be;
és „szabadon” énekelhetsz,
de nem tudod, ez használ – vagy árt-e;

nem tudod, bukott angyalok
vagy szentek vesznek éjjelente körbe,
de eldalolnád, hogy „én vagyok,
kit lomha rácsok aranyka fénye tör be”.

Kilátsz az éjbe, hajnalokba,
s fejtetőre állva néha azt is elhiszed,
gödörből araszolnak dombra
hangya-lények, és a terhüket viszed;

miközben azt se látod élesen,
beléd ki lát, vagy mit kutatna benned,
a látás hitével forogsz éhesen
a fény felé – míg egyszer elvakul szemed.

Képzőművészet**A TÁRGYI VILÁG GRAFIKAI
ÚJRAÉRTELMEZÉSE**

*Varga József Káplár-díjas
grafikusművész kiállításával
nyitott a Hajdúsági Nemzetközi
Művésztelep 58. nyári időszaka*

TAMUS ISTVÁN grafikusművész
ajánlásának szerkesztett szövege

Bay Zoltán kiváló fizikusnak, tudósnak és egykori debreceni református diáknak mindig az az érzése támadt, hogy a történelemben sétál a kollégium falai között. Némi túlzással azt kell mondanom, hogy ha Hajdúböszörményben járok, akkor a „történelemben járok” én is, amikor a hajdúsági festőkre gondolok, különösképpen Maghy Zoltánra, Káplár Miklósrá vagy Bíró Ferencre, csupán néhány nevet említve, a teljesség igénye nélkül. Zoli bácsival személyes barátságban voltam, hiszen a múzeumi munkám révén többször megfordultam nála Sz. Kürti Katalin művészettörténész társaságában. A Káplár-múzeum örökre emlékezetes marad számomra, mindig odaképzelttem a mester termetes alakját. Vele ellentétben Bíró Ferenc törényen alkatát a kiállítások alkalmával érzékelhettem.

A festők városa, ahogyan Sántha Antal jellemzi a várost, egy csokorba zárta mindazokat, akiről tudomása volt, hogy elkötelezettek a festészet iránt, s tette ezt úgy, hogy nem minősített. Julow Viktor irodalomtörténészt idézve, voltak közöttük olyanok, akik hűséggel viseltettek a város iránt, míg mások elmentek, itt hagyva a település festői hangulatát. Aztán a világ különböző helyeiről is nagyon sokan – s természetesen magyar festők, grafikusok és szobrászok – keresték fel Hajdúböszörményt az 1960-as években alakult, s azóta folyamatosan működő Hajdúböszörményi Nemzetközi Művésztelep kapcsán, és örökítették meg hangulatát. Az akkori szervezők, Bíró Lajos, Maghy Zoltán és Papi Lajos alapozták meg a telepet, olyan nagyszerű pártolók és vezetők közreműködésével, mint a nemrég elhunyt dr. Nyakas Miklós, Lázár Imre és Szabó László – ismét csak néhányat emelve ki a sok név közül.

Én 1991-ben jártam először itt, olyan művészek árnyékában, mint amilyen Madarász Gyula, Égerházi Imre, Szilágyi Imre debreceni, Csohány Kálmán pásztoói, Hézsó Ferenc hódmezővásárhelyi, Torok Sándor újvidéki, Gál András, Márton Árpád, Balázs József, Simon Endre erdélyi művészek vagy Graciella Gomez, Bogotából érkezett alkotók voltak. Burai István később már művészeti vezetőként volt jelen, Fátyol Zoltán, a „nagyokat” követő generáció jeles tagja és sokan mások szintén együtt voltunk részesei ennek a nyitásnak.

S itt vannak a közelmúlt és a jelen kiválóságai, mint Budaházi Tibor, aki nemrég Munkácsy-díjban részesült, illetve az előző napon vette át a *Cirkusz / Művészet / Alkotás* című nemzetközi pályázat festő kategóriájának 1. díját. Magyar József Budapestről, Drozsnik István Miskolcra, Rácz Imre, aki Hajdúböszörményből indult, Debrecenben él és alkot évtizedek óta, s Burai István halála után rá bízták a telep művészeti vezetését, mely munkában Kupás Csilla pótolhatatlan segítséget nyújt neki. Ezzel el is érkeztünk a két évvel ezelőtt Káplár díjban részesült Varga József debreceni grafikusművészhez és az ő kiállításához.

Józsai évtizedek óta jelen van a képzőművészeti életben, tagja a MAOE-nak és a Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesületének. Állandó résztvevője hazai és nemzetközi pályázatoknak, kiállításoknak és művésztelepeknek. Tanulmányutat tett az egyesülettel Japánban. Művészetének rangos szakmai elismerése számos díja és kitüntetése.

Régi barátság köt össze bennünket a fent felsorolt táboroknak és utazásoknak is köszönhetően. Mostanában kevesebbet találkozunk, hiszen elfoglaltságaink és iskolai kötelezettségeink nem teszik lehetővé az intenzívebb művészi eszmecserét. Az egyesület egyik vezetőjeként azonban magam is figyelemmel kísérem a pályatársaimat, a szakmai előmenetelüket.

Varga József mindenkin túltesz közülünk, hiszen a pedagógiai munkássága példaértékű, ezt a tanítványok visszajelzéseiből jól ismerjük. A grafikai tevékenységének ékes bizonyítéka az egyesület jubileumi kiállításán szereplő három nagyméretű lapja az elmúlt év őszén. Köztudott, hogy a sokszorosító grafika a kisebb méretre szorítkozik, amitől olykor eltérhetünk. Az említett három, 100x70 cm-es lap kivételt képez a műfajon belül. A kontrasztok éppúgy jelen vannak, mint a kis méret esetében, hiszen a nagyítások nem feltétlenül hozzák a hiányukat.

Az itt kiállított lapok között vannak korábbi, böszörményi művésztelepen készült munkák is, melyek jól tükrözik a művész alkotási folyamatait, aki így vall önmagáról: *„Az eszközökben nem vagyok válogatós. Minden tiszta felület arra ösztönöz, hogy birtokba vegyem, azon ceruzával, tollal, ecsettel nyomot hagyjak. Tudom, hogy ez gyermekes dolog, de ez a kényszer elhatalmasodott rajtam, hogy ebből is élek”*. Vitéz Ferenc azt írja róla, hogy az érintetlen fehér felületen újraalkotja a benne és a körülötte lévő világot. S azt is tiszteljük a művészetében sokan, hogy az alkalmazott grafika világában éppúgy otthonos, mint például a könyvborító-tervezés, illusztrálás, illetve a kiadványszerkesztés és egyéb grafikai tevékenységek területén. Bámulatosan szép lapjai vannak más technikákban is, úgymint a rézkarc és aquatinta vagy az egyéb sokszorosító eljárásokban.

A művészet világában nem szeretjük azt a fogalmat, hogy „*innovatív*”, Varga József esetében azonban ennek a fogalomnak jelentősége van, hiszen a meglévő,

mások számára már értéktelen, a tárgyi világból eldobott, száműzött elemek újraértelmezése és hasznosítása (például bevonva a nyomhagyás világába) elsőrendű szempont a művészetében, ami által új értelmet kap a mondanivaló.

A NYITÓ OLDALON ÉS BALRA, ITT:
VARGA JÓZSEF LINÓMETSZETEIBŐL;

AZ ELŐZŐ LAPON:
TAMUS ISTVÁN FESTŐ- ÉS GRAFIKUSMŰVÉSZ
MEGNYITJA A KÁPLÁR-DÍJAS VARGA JÓZSEF
(A KÉPEN BALRA) KIÁLLÍTÁSÁT

ABLAKOK

(Öt négy soros Varga József grafikái mellé)

(1.)

Áttörted az üveg hiú titkait,
s megsebezte homlokod a fény.
Most kilátsz akár a végtelenbe is.
A valóság mögött már nincs remény.

(2.)

Mikor szabadon nézelődni hagynak,
s azt gondolnád, a tekintet az úr,
kiderül, hogy ez csak egy vakablak,
és csalás itt minden kék azúr.

(3.)

Előbb még nem volt, aki nézze.
Aztán az ablak játszani kezdett a kint
és a bent egymásra vetített képeivel. –
Nem tudta, hogy egy vak ember áll előtte.

(4.)

Nem olyan magas – csak erős.
Nem olyan szép – de bátor.
Nem is ablak – csak ismerős
benne hely. Legyen az bárhol.

(5.)

Egyszerre látod mind a négy évszakot.
Amit eldobott a szél, és amit fölkapott.
Egyszerre vagy szerelmes színes égbe
és a csöndesen növekvő szürkéségbe.

SZELEKCIÓ ÉS KOMMUNIKÁCIÓ: A LÉTEZÉS ARTEFAKTUMAI

*A Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep
2021. nyári idényének záró kiállítása*

Egy többretegű és sokirányú szelekció eredményeit láthatjuk a művésztelep évadzáró kiállításán. Hogy érzékeltetni tudjuk mindezt, tekintsük kiindulási alpnak azt a helyzetet, mikor a festők és grafikusok a műtermeikben bemutatják a legfrissebb termésüket.

RÁCZ IMRE: FÉNYSUGÁR (TUS, TOLL, KARTON)

A zsűri kiválaszt két alkotást: az egyiket a hajdúböszörményi városi gyűjtemény, a másikat pedig a telepet működtető alapítvány számára. Az első tehát egy reprezentatív kollekció építését szolgálja, míg a második sokszor magát a működést, hiszen ezekből a képekből vásárolni is lehet.

Nem először veszek részt zsűrizésen, jól tudom, hogy a tisztán artisztikus esztétikai szempontok nem feltétlenül mondanak ellent a művészetpiaci jelenlétnek. A remekmű, de még egy tisztességesen jól sikerült alkotás esetén sincs szinte semmilyen különbség a két érvelés között. Nem beszélve egy olyan városról, ahol már lassan hat évtizede folyamatosan működik a művésztelep, másik fél évszázaddal korábban (Király Jenő 1909-es ideköltözésével) a rendszeres művészeti nevelés, vele az ízlésformálás is megindult.

Ott áll tehát a zsűri a műteremben, és az artefaktumot próbálja meg észrevenni, mely nemcsak a műtárgyat jelenti, hanem túlmutat önmagán, pusztán a tárgyi megjelenésén. Reprezentálja egyrészt az alkotót (mindazt, amit hozott) és a befogadó közeget (amit itt és most kapott az alkotó); a kort és annak általános közérzetét, élethangulatát, amely a költészet sajátja), illetve a művész viszonyát a helyhez, így a hely szellemét is.

LÁNG ESZTER AKRILFESTMÉNYE

S noha a megjelenése tárgyias, a létezése már szellemi, beleértve az archaikus elvágódást és a szakrális emlékezést ugyanúgy, mint a pillanatnyi benyomás örömét vagy a szorongások feloldódását; egy gondolati koncepció képekbe való átültetését, egy új művészi elv megfogalmazását, asszociációk születését, a világ (az egyetemes vagy az egyéni világ) dolgainak új sorrendbe állítását. Illetve a műalkotás befogadójának örömét is, az elidőzés vagy a ráismerés élményét, a gyönyörködést vagy a gondolkodást, az önző birtoklászvágyat vagy az önzetlen csodát.

Ott áll a zsűri a műteremben, az egyikben egy szigorú és szűk válogatást kap, a másokban szinte szertelenül gazdag, már-már egy egész tárlatra való anyagot; néha zavarban is van, a legszívesebben többet kiválasztana, mert úgy gondolja, hogy találkozik bennük a művészi maradandóság és a jó értelemben vett piacképesség. (Ne feledkezzünk meg arról, hogy a független művész is a piacról él, hogy az itt dolgozó művészpédagógusok életének is csak egyik része a tanítás; a műteremben nem feltétlenül tanítani akar, hanem a művészet által megismerni és kifejezni önmagát és a világot.)

Az alkotó örül, amikor a zsűri a legjobb képeit választja ki, többen is megfogalmazták, hogy egy érett pálya egyik jutalma az, amikor neves közgyűjteménybe kerül munkája. Amelyet még nem érez befejezettnek, azt gondosan félre rakja, meg sem mutatja; de van olyan művész, ki az előtanulmányait is szem előtt hagyja, hogy az látható legyen: honnan hová fejlődött az elgondolás; vagy arra is mutat példákat, hogy épp mivel kísérletezik.

BREZNAY ÁNDRÁS TUSFESTMÉNY-VÁZLATAIVAL
EGYÜTT MUTATTA BE A TÁNCMOTÍVUMOKAT
FELDOLGOZÓ OLAJKÉPSOROZATÁT

A részletes esztétikai értelmezés lehetőségéről az alkalomra való tekintettel lemondok, de mind a 16 művészt bemutatom – annak tudatában, hogy nem mindegyik említett kép vagy a szóban forgó motívum lesz itt látható, mert a szelekciót nem várt rendezési körülmények is befolyásolták. A záró tárlaton korábban egyszerre állították ki a városnak és alapítványnak

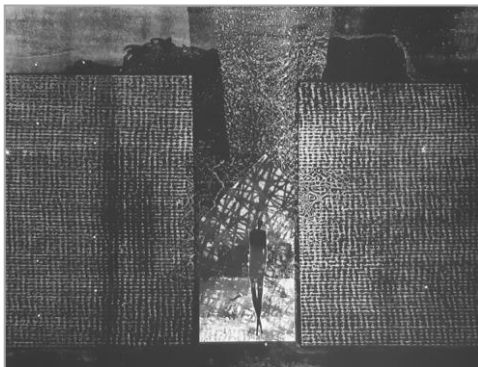
kiválasztott műveket. A két új kiállítótér erre már megadta volna a lehetőséget, de még mindig csak az egyik alkalmas tárlatrendezésre. Ezért itt a városi gyűjtemény legújabb alkotásai tekinthetők meg, és egy külön kiállítás fogja augusztus hónapban bemutatni a második műveket.

Mondhatni: a tisztán művészi szemlélet érvényesül, de az ember is magára ismer a helyben és motívumban, a nagybetűs Játékban vagy Létezésben. Ha már a játékot említettem, most sem maradt félbe az a hosszú hagyomány – mely még a múlt évi, a járvány miatt korlátozott lehetőségek között rendezett idényben is megmaradt, a festett légiposta küldeményekkel a mail art műfaját idézve –, hogy a résztvevők valamilyen groteszknak tűnő közös projekttel mutatkoznak be. Volt már festett esernyő, hanglemez, böszörményi fénykép, fatörzs és festőpaletta...

Most fém- (elsősorban szemetes) lapátokat festettek meg az alkotók a maguk stílusában, a jellemző s az őket itt is foglalkoztató motívumokkal, eljátszva a lapát szójátékos lehetőségeivel is. Belapátoljuk a szellemi-lelki energiát, s kilapátoljuk, vagy éppen lapátra tesszük a vírust; meg hogy – folytatva a szólásfordulatokat – sok lapát sokat szór; megcáfolva, hogy kéz után keletlen, lapát után sületlen; bizonyítva, hogy itt senki sem fősvény, tehát nem lapátháttal méri a borsót, viszont van lapátlap-hát is, mert mindkét oldalára lehet festeni. Én pedig most ebben a „L-*apátiában*” egyenesen az apátia, a mély lehangoltság ellenszerét is látom. A legjobb gyógyszer a jókedv és a humor, és hogy tudjunk önmagunkon is nevetni.

Varga József Káplár-díjas tárlatát a telepnyitón láttuk. A műtermében én már a folytatását is észrevettem, a linotípiákban a „talált tárgyak” talált ötletekké váltak (pl. a *Magyar dinnyében*), a befejezetlen formákba befejezett létezését vagy abszurd helyzetet sűrített (mint a *Zug* c. lapján – egy „eltévedés” történetében); és kombinatorikus alkotói fantáziáját is megmutatta. A befejezetlenség egyúttal folyton-változás: készülő sorozatában az önállóan kész grafikai mozaikok tetszés szerinti kompozíciós rendben variálhatók.

VARGA JÓZSEF ZUG CÍMŰ LINOTÍPIÁJA (AVAGY ELTÉVEDÉS EGY BŐSZÖRMÉNYI ZSÁKUTCÁBAN)

Balla Erika nőiesen finom pasztellszíneiben jelenik meg a táj, illetve a táj és az ember kapcsolatának szimbolikus átfogalmazása; s korszerűen izgalmas sorozata a *Párhuzamos világok*: egy rendhagyó színekkel épített tájképhez ugyanis annak absztrakt gesztushálója kapcsolódik, mely egyszerre lehet előzménye vagy éppen elvonatkoztatató esszenciája a festménynek.

BALLA ÉRIKA AKRILFESTMÉNYEI:
RÓZSA-NARANCS SZÍN Hangzatosok (BALRA);
PÁRHUZAMOS VILÁGOK II. (JOBBRA)

Ghyhyczy György műtermében előbb az asztalon lévő *Tao te King*-re figyeltem föl, Lao-ce (szerző és taoista bölcseleti mű címe egyben) Weöres Sándor által fordított *Az Út és Erény könyvére*, s az után néztem meg egy kisebb kiállításra való akrilsorozatát. Sok-sok, a faktúra által rejtett gondolati réteget, betűkből és gesztusokból épülő oszlopot, melyek saját létükkel is viaskodnak, a mélység és a magasság harcát.

„Az út mindennek ősatyja” – olvassom a kép fölött, s otthon rögtön elő is keresem Lao-ce *Az Út* negyedik tanításának Weöres-fordítását:

„Az út üres,
de működését abba sose hagyja.
És mélységes,
mindennek ősatyja.”

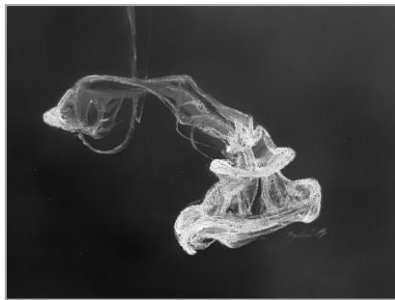
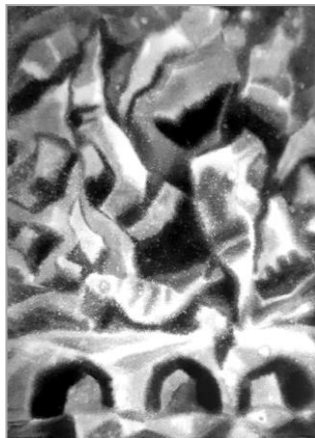
GHYHCZY GYÖRGY FESTMÉNYEI:
NÉGYZET I. (BALRA, FENT);
„AZ ÚT MINDENNEK ÓSATYJA”

Rácz Imrét, a telep művészeti vezetőjét – kiújuló betegsége miatt – személyesen nem, viszont számos nagyméretű grafikájában, toll- és tusrajzában értük a szemlén, látva, hogy a korábban a festményein elkezdett „fénykereső” művészi útját milyen erővel tudja kifejezni a fekete-fehér vagy a fekete és vörös színt használó lapjain is. A *Fényív* vagy a *Fénysugár* elemi expresszív erővel „világítja” meg az emberi kapcsolatokat, a drámát, a hiányt és küzdelmet, a kommunikációs helyzeteket. (S noha egészsége már megengedte, hogy a művésztelep végére jelen legyen, itt jegyezzük meg, hogy a titkári és a szervezői feladatok mellett Kupás Csilla a telepvezetői funkciót is ellátta!)

Földessy Péter szintén egy egész akvarell-sorozattal fogadott, melynek egyik középponti témája az Alföld, szűkebben a Hajdúság és a Hortobágy konstruktív és látomásos, szimbolikus és asszociatív élményrétegeinek a kifejezése. Elég egy

jel (néhány lyuk a kilencből) egy töredék (pl. egy marha szarva), egy emberi jelenlétre utaló nyom, hogy látni véljük a sokszor már nem is létező délibábban a felfordult világot, és benne újra a rendet keressük.

Bujdosó Mária sokat kísérletezett különböző technikákkal, anyagokkal és stílusjegyekkel, most is megvolt a két szélsőség: a szinte férfit erővel megdolgozott fémlemez és az érzékeny pasztell; a legnagyobb meglepetést azonban a *Füst* című sorozatával hozta. Ezzel mintegy rá is talált az útra, mely a végső soron megfoghatatlant teszi tárggyá, ami már a létezésében is elvont. Itt a fekete kartonra föl vitt fehér pasztellkréta alkalmas arra, hogy belőle (az elillanó pillanattól vagy az éppen megtalálni vélt emlékből, egy füstként tovaszálló vágóból) ne csak maga a gesztus fogalmazódjék meg, hanem a figura lehetősége, a mozdulat képzete, a helyzet és érzelm impulzívan asszociatív mezője jöjjön létre.

BUJDOSÓ MÁRIA FÜST CÍMŰ TRIPTICHONJÁNAK KÉT RÉSZLETE
(JOBBRA, FENT: FÖLDESSY PÉTER HORTOBÁGY-AKVARELLJE)

Budaházi Tibor festőművész az idén kapott Munkácsy-díjat. Míves archaizmusa és szakrális látomásai közt sem szűnik meg közben az új anyagokkal kísérletezni. A sokszor majdnem monokróm, faltöredék-szerűen érzékeny felületei mögött is sok konstruktív és szimbolikus elem, finom gesztus- és forma- vagy faktúrajáték rejtőzik; a repetitív, ismétlődő motívumsoraiban a létezés alakváltozatai tűnnek elénk. S időközben a színhez is visszatért (egy ilyen sorozatát is a zsűri elé tárta), s mindkettőben a töredéket alakította teljes kompozícióvá. (Egy, a képek mellé írt töredékekkel idézem vissza a lehetséges szellemi üzeneteket.)

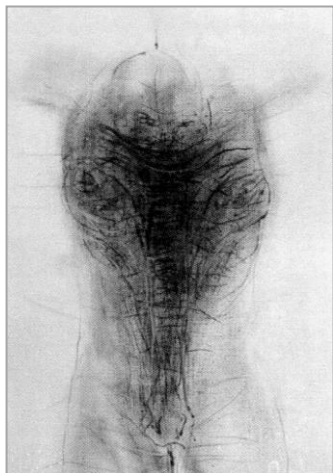
*Ahogy a világosból sötét lesz, a sötétből világos.
Követ bennünket minden árnyék, míg a világot
bejárjuk – s a Kezdetből már nem marad, csak szándék.*

BUDAHÁZI TIBOR:
RÓMAI TÖREDÉK
(AKRIL, PAPIR)

A zsúri ott áll a műteremben, a néző a kiállításon, töredékét látva az itt készült és itt hagyott termésnek, s a most beszélővel együtt azon is elgondolkodik, hogyan vezethető le ez a szelekció visszafelé is. Hogy mi közül kellett válogatni, még a képek megszületése előtt?

Ásztai Csabának például a *Vírus* című festmény korpusz-helyzetét kellett önmagában újraértelmeznie, az emberben lévő állatot és fordítva, s hogy keresztrefeszítettségünk lényege csak a stációk újrájárásával érthető meg.

Láng Eszternek talán azokból a helyzetekből és kapcsolatokból kellett emberi és művészi tapasztalatokat levonnia, hogy vajon „*Melyik az idegen?*” (mint képe is üzeni), míg végül eljut az árnyékokban való lét valóságáig.

Breznay András még nem válogat: a tánc „*éppen volt és éppen lesz*” közötti állapotát kívánja megragadni a hol látványos és attraktív, hol belülről feszülő, az érzelmeket kereső vagy felejteti akaró gesztusokban. *Magyari Márton* a táj-absztrakciókban keresi az emberi minőség reprezentációját, a szelekcióját pedig meghatározza a pillanatnyi élmény.

ÁSZTAI CSABA OLAJFESTMÉNYE: VÍRUS

H. Fülep Éva a kollázs készítése közben is válogat: szitanyomat, természetben „talált” anyag, majd a kompozíciót is teljessé tevő tus bevonásával, így az alakulás folyamatát ugyanúgy tükrözi a műve, mint a mű előtti és az elkészülése utáni állapotot.

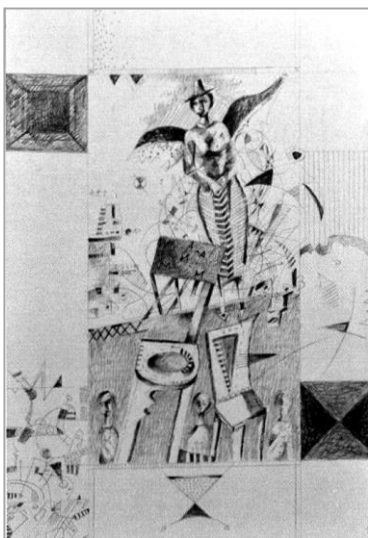
H. FÜLEP ÉVA: A VIRÁG ÉS A HOLD
(KOLLÁZS, VEGYES TECHNIKA)

Magyar József a groteszk szertelenségében fürdőzik, a tudatos szelekció és a spontaneitás keresi egymással a kapcsolatot, így mutat be gyakran általa létrehozott meghökkentő szituációkat, képének címével mondva: mintegy *Érzékeny területeket*. László Dániel választási lehetőségei viszont a későbbi érzés miatt korlátozottak voltak, de rajta is látszik, hogy a művész nem esik kétségbe akkor sem, ha csak a szálláshelyéül szolgáló környezete a téma.

A polihisztor, festő, grafikus, szobrász, költő és performer *Drozsnyik István*, a székek és angyalok, a kövek és acélok, a ceruza és a kő, a miniatűr részek és a nagy felületek, a látomások és a realitások között lebegve, ismét próbára teszi a nézőt. És a nézőnek be kell ismernie, hogy nem az van a képen (a grafikán vagy a kőbe vésvé), amit lát, hanem azt látja, ami saját magában éppen benne van.

DROZSNYIK ISTVÁN: AMIKOR AZ ANGYALOK MÉG
KALAPOT VISELTEK (SZÍNES CERUZARAJZ);

MAGYAR JÓZSEF: ÉRZÉKENY TERÜLETEK
(BALRA, LENT)

Stefan Gnandt egyszerre látvány- és gondolat-centrikus akrilképekkel jelentkezett, az ember és ló anatómiai vagy a környezet természeti hűsége mellett azonban ő a megjelenítési lehetőségek között is válogatott, a realitást az absztrakttal, a lírai expresszívet a szimbolistaival ötvözve. Ezek a jegyek mind párbeszéd

szédes viszonyban vannak egymással: a *Sorshelyzet* például így tudja kifejezni a helyzetet, s reprezentálni a sorsot, egyszerre vonatkoztat el és konkretizál.

STEFAN GNANDT:
SORSHELYZET (AKRIL)

A zsűri ott áll a műteremben (vagy a folyosón, ahol bemutatják a friss termést), és mindenkitől kiválaszt két alkotást. Maga is szelektál, ahogy előtte a művész és utána a néző. S nemcsak reméli, hanem hiszi is, hogy ez a válogatás mindenkiből megmutat valami értékes jellemzőt; hogy a város gyűjteménye maradandó kortárs művekkel gyarapszik, és a néző is azzal az élménnyel távozik, hogy a művészetnek elkövetelhetetlen helye van az életünkben – akárcsak a művésztelepnek Hajdúböszörmény életében.

Az 58. Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep Káplár Miklós-díjasa GHYCYZ GYÖRGY lett, a nívódíjakat pedig BUJDOSÓ MÁRIA, FÖLDESSY PÉTER ÉS STEFAN GNANDT kapta – ők együtt a következő évben is meghívást kapnak a telepre. (A július 17-én nyílt telepzáró kiállítás augusztus 5-éig állt fenn a hajdúböszörményi Sillye Gábor Művelődési Központ előterében.)

(A fent közölt szöveg a záró kiállításon elhangzott megnyitó szerkesztett változata.)

KILÁTÁSOK

*Both Teodóra kiállítása
(Törökbálint – Falumúzeum)*

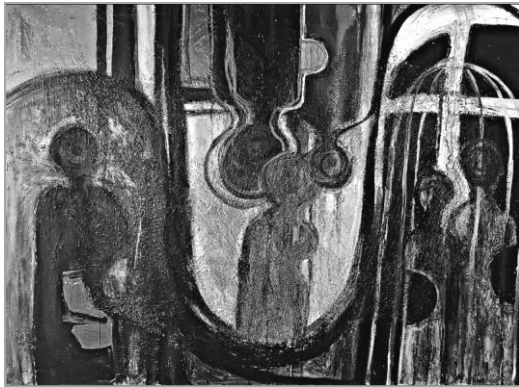
Nem lesz-e sokféle az anyag? – kérdezte tőlem némi bizonytalansággal a művész, mikor július elején megnéztem a Debrecen melletti tanyán lévő műtermében a festményeket. Épp egy művésztelepről érkezett vissza, és egy másikra készült. Both Teodóra évek óta jár alkotótáborokba, itthoniakba, erdélyiekbe, Nagybánya ugyanolyan közel áll a szívéhez, mint a Bakony s a Bereg, vagy Nagykörű, Magyarország „cseresznyeskertje”, Jászdózsa és az ottani művésztelep – vagy Nagycsere, ahol naponként fest.

A törökbálinti kiállítás hírértől legalább annyira boldog volt, mint a lengyelországi „Ezüst Négyszög” triennálé 2018-as külföldi, majd miskolci tárlatán, illetve attól az egészen friss hírtől, hogy az idei nemzetközi seregszemlére mindkét művét beavogatták. Az önálló meghívás ugyanolyan nemes kihívás, mint egy reprezentatív országos szemlén való részvétel akár Szegeden, a MAOE tematikus tárlatán, a debreceni tavaszi tárlaton vagy a gyulai Várszínházban, a Miskolci Téli s legutóbb a Salgótarjáni Tavaszi Tárlaton. Hosszan lehetne sorolni a kisebb-nagyobb állomásokat, különösképp azóta, hogy felvételt nyert a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületébe. Az utóbbi két-három évben így annak ellenére gyorsult föl az élet Both Teodóra műtermében, hogy az egyébként szinte mindenütt leállt.

Nem lesz-e sokféle? – Ezt talán azért kérdezte, mert sokfelé jár, sokat lát, és a látvány mögé hatol; több találkozás, olvasmány, zene hagy nyomot benne, azokat öntudatlanul tovább építi; inspirációkat kap egy termékeny alkotói közösségtől ugyanúgy, mint az egyházi missziókból, közte Bőjte Csaba angyali és szent küldetéséből. Férjével, Both Tiborral nem menekül a feladat elől, amikor segíteni kell, és a segítség a műteremben visszaváltozik színné, gesztussá; a külső földrajzi tájak szerelmes földrajzának részei lesznek. Szabó Zoltán esszé sorozatot írt az ország lelki térképéről, Both Teodóra képsorozatokat szentel saját lelki térképének is.

Miért volna sokféle? Hiszen ez mind te vagy, Dóra! – mondtam neki, közben rakosgattuk a képeket, melyik hogyan nézne ki a másik mellett, mert a festmények párbeszédbe is kerülnek, mindegyiknek van mondanivalója a másik kép számára; sokszor olyan dolgokat is elmesélnek, amelyekre az emberi száj képtelen, mert a szív az ecsetben szólal meg. Ha pedig úgy döntöttél, folytattam, hogy nem egyetlen sorozat lesz ez a 12 vagy 15 kép, hanem felvillan egy-egy emlék innen és onnan is, a tájból, amit láttál, vagy amit elképzeltél magadnak, ahová szeretnéd egyszer be-rendezni az angyalok és madarak, fák és alkonyatok, emberek és szentek életét –

úgy ezek a képek bármilyen válogatásban szóba tudnak állni egymással. S ha a festmények kommunikálnak, az embereket is megszólítják, ők is beszélgetnek egymással, végső soron önmagukkal. Mert a képeid (mondtam Dórának) őszinte, noha rejtjelezett vallomások, s az őszinteség másokat is megnyit. S nem azt érzi, amit te, ám érezni kezd valamit...

Elgondolkodtam viszont a művész kérdésén, illetve azon is, hogy mit jelenthet ez a „sokféle”. Móra Ferencnek van egy tárcakötete, *Sokféle* címmel rendezte sajtó alá 1928-ban, és javarészt történelmi tárgyú karcolatok vannak benne. Az eseményes és a művelődéstörténelem mellett mindegyiket áthatja a személyes történelem: a megéltség élménye. Ezt a megéltség-élményt kell a középpontba helyezni Both Teodóránál is: és a sokféleből már rögtön egyféle lesz!

Dóra úgy fest, ahogy a költő verset ír: lát valamit, de nem az lesz a képen, hanem az, amit életre keltett a látvány benne; sőt, amit az érzés, a benyomás és a belső állapot hívott elő belőle. – Nem kell például vergődő halakat látni a hálóban, hogy Pilinszky egzisztenciális élményét meg tudja fogalmazni; fizikailag

nem kell útra kelnie, hogy elkezdje értelmezni az útjait, tehát a lehetőségeket és a szándékokat, a sorsot és az eltökélt akaratot, amely képes alakítani a megváltoztathatatlanak hitt létezéskereteket is. Ennek a létezési struktúrájának látjuk itt a képeit, a vörös, a sárga és fekete ellenpontjait, illetve a felülnézeti hiányt.

Mert vajon honnan nézzük a megtett utakat? Előre- vagy visszafelé, méregetve és oldalra tekintve? Kinek jut az eszébe, hogy az utat fölülről nézze, így belássa mindazt, amit az utazó nehezen érzékel? Nem látja azt sem, hogy az út másik oldalán, vele párhuzamosan éppen jön valaki, aki őt keresi. Egyik, 2020-ban készült páros képe, a *Drámáim*, az egymástól el- és szétcsúszó képmozaikek expresszív áramlásában fejezi ki, hogy bárki számára megadatott a beteljesedés lehetősége, de a részletek nem találkoznak egymással, mert mindegyik a saját anyagvalóságával van elfoglalva, nem marad energia arra, hogy egyik és másik is a helyére kerüljön.

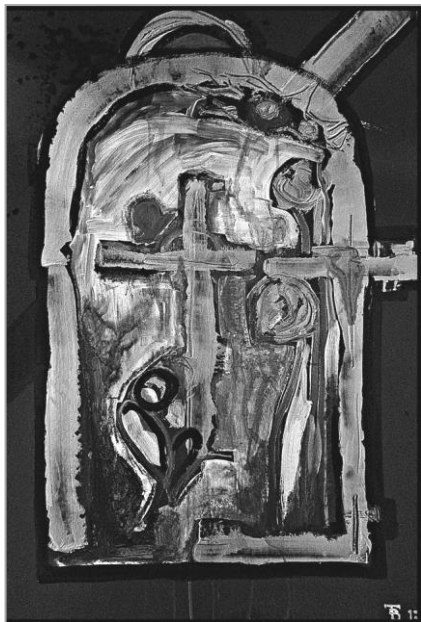

BOTH TEODÓRA
AKRIL FESTMÉNYEI:

HALAK A HÁLÓBAN
(NYITÓ KÉP);
KILÁTÁSOK
(SZEMKÖZT, KÖZÉPEN);
ÉJTS NAPPAL VELE
(SZEMKÖZT, LENT);
GYÖNYÖRÖDÁZÁS
(JÓBBRA, KÖZÉPEN)

S ha már az utaknál és a konkrét, illetve elvonatkoztatott élményeknél tartottunk, a szakrális tematikában és a kereszt motívumában – mely ezen a tárlaton is több képen megjelenik – nem feltétlenül felekezeti szimbólumot kell keresnünk, hanem az egyetemes vallásélmény és a személyes, a belső küzdelem allegorikus kifejezésének katartikus ötvöződését. Van Debrecen közelében egy templomrom, a középkori zeleméri műemlék, mely egyszerre turistacélpont, illetve kultikus hely, s a tájban továbbélő történelem a templomrom különleges perspektivikus és fényviszonyaival azonnali inspirációt jelent az arra érzékeny ember számára.

Both Teodóra számára szintén kultikus hely a rom: innen tudja visszaépíteni, egybeformálni a szabadság iránti egyetemes, az elragadtatás iránti szakrális és a hétköznapi örömekre való profán vágyat. Ezeknek a vágyaknak a szintézisével is találkozunk a szakrálisnak mondott, a tájképeknek hitt és a szimbolikusnak gondolt festményein – így a törökbálinti válogatáson is.

Az említett „egyféleség” origója az absztrakció – és ennek a különböző jelzői adják meg a pozitív értelemben vett sokféleséget. Hagyományos realista és impresszionista képekkel nem találkozunk (sem itt, sem otthon hagyott műveinél), Dórának nincsen tradicionális tájképe vagy portréja, épületfestménye vagy enteriőrje. Mindegyik műve absztrakció: elvonatkoztatott a megjelenítés; nem ábrázolás, hanem kifejezés, így mindegyik műfaj, stílusmód elé oda lehet tenni az absztrakt jelzőt, kiegészítve az expresszív árnyalatokkal. Tájképei pl. absztrakt líraiak; szakrális munkái allegorikus absztrakciók; de még a konstruktív-expresszív szakrális kompozícióiban is (mint a *Szivzuho-gás*) működik az elvonatkoztatás.

Both Teodóra szemügre veszi a tárgyát, viszont nem azt festi, amit lát. Azt festi, amit a látvánnyal kapcsolatban érez. Megmerül a kavargó indulatokban, megéli önmaga és átéli mások sorsát. Mikor egy ösztönös (mások úgy mondják: ihletett) állapotba kerül, a gesztusok kezdik irányítani ecsetjét, a tudat-alattiból egy tudatfölötti alkotóállapotba kerül, így a kompozíció is átveszi az irányítást. Tehát az ösztönös mellé odakerül a szakmai tudás, amit hosszú időn keresztül következetesen alakított, sok mestertől tanult, még felsorolni is hosszú lenne a neveket, míg végül megtalálta önmagát.

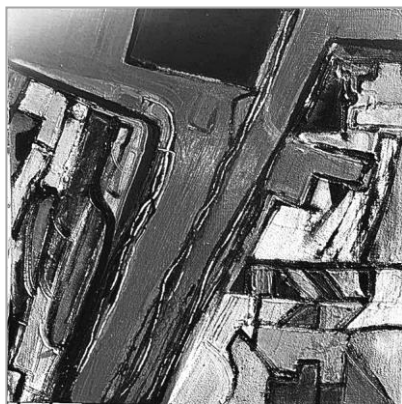
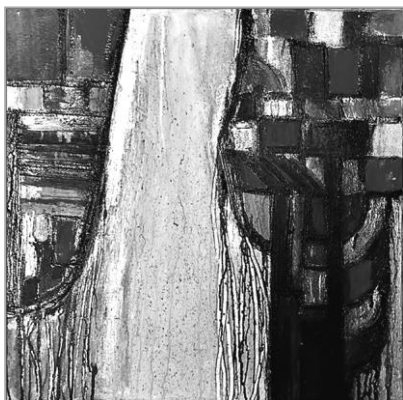
Röviden még beszélni kell a címről is. A megnyitóra készülve én a *Testben – lélekben* verziót ismertem, mely az egész tárlat (és az egész életmű) lényegi pontjára mutatott volna rá: a fizikai és artisztikus, a szellemi és szakrális együtt-valóságára. A tökéletes kapcsolatokra azt mondjuk, hogy testben-lélekben együtt van két ember. A „testben-lélekben” (kötőjeles szóösszetétel) egylényegűséget fejez ki. Ha a kettő közé betoldjuk az „és” szócskát, a „testben és lélekben” azt üzeni, hogy test és lélek nem ugyanaz, de mindkettő egyenrangú. Ha nincs a két szó közt csak egy vessző („testben, lélekben”) akkor alá- és fölérendeltségi a viszony: a felsorolás az egyiket előrébb, a másikat hátrébb teszi. Ha a kettő közé gondolatjel kerül, ez azt mutatja, hogy a test és lélek külön gondolkodik, nem biztos, hogy ugyanúgy, de az sem, hogy a kettő között létrejön valamilyen kapcsolat. Ha kettőspontot

használunk („testben: lélekben), a viszony következtetővé és feltételezővé válik: ha testben, úgy lélekben is. Vannak további lehetőségek – nem számolva a „vagy” szócska elválasztó jellegével: a „testben vagy lélekben” a tragikusan nincstelen létehez vezet –; a test és lélek sajátos szóösszetételeiről is beszélhetünk: a mágikus test-lélekről és a misztikus lélek-testről.

Helyette a hívókép címéről, a *Kilátások*ról lett elnevezve a válogatás. Látszólag ez másik egzisztenciális irányba vezet, de ugyanúgy többféle megközelítést takar. Milyen a kilátás az ablakból, milyen a hegyről? Rálátsz-e vajon a környezetetredre, vagy inkább belelátsz? Milyenek a kilátások? – kérdezzük egy terv megvalósítása előtt, a többes számmal utalva a többesélyes életjátszmára. Hogy éppen kalitkába vagytok zárva, a közös sorsélmény vajon megengedi-e az eltérő lehetőségeket? A *Kilátások* szemantikája (jelentése) a *testben – lélekben* grammatikájával teremti meg a szintézist. Testről és lélekről nem külön-külön gondolkozunk, mert a testet a lélek látható másaként fogjuk föl, így pedig megszentelődik az. Legyenek bármilyenek a „kilátások”, s legyenek bár köztünk a szakrálisról elválasztó rácsok: a boldogság a cél.

(Az itt közölt szöveg az augusztus 8-án, Törökbálinton megnyílt kiállításon elhangzott ajánló szerkesztett változata.)

BOTH TEODÓRA FESTMÉNYEI –
LENT: AZ *ÚTJAIM* TRIPTICHON
KÉT DARABJA

MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG

ZSILLE GÁBOR versei

HIÁNY

Mekkora kalanddá nemesedett
az a családi séta Szentendrén,
hetvenkilenc tavaszán, mikor még
nem tudtam, hogy létezik karantén

és ingázás, határzár, vasfüggöny
(belső játszóteremen hinta állt,
s még a hatnapos tanítási hét
sem jelentett számomra kínhalált);

az a családi séta Szentendrén,
negyvenegy éve, talán májusban,
apám lefotózott a dombtetőn,
a templomnál pózoló fásultan,

mert untam az egész kirándulást,
izzadtam a túl meleg ruhában,
éhes lehettem, nyűgös vagy álmos...
Hányan fotózkodtak még utánam

az évtizedek során a dombon,
hány mindennapos családi emlék
nemesedik édes kalanddá most,
s hányféle színnel kísért a nemlét,

a hiány, a kert, miféle tervek
és utak kerülnek elő? Noszlop
és Magyarpolány között az erdő
hív, de ösvénye semmivé foszlott.

KÉRDÉS JÁRVÁNY IDEJÉN

A több mint egy éve zárva tartó
Kárpátia étteremben, a dús,
mélyzöld, mélybarna függönyök,
a száznegyven éves aranyozott
falak, a védett bútorok között
ülnek-e most is a törzsvendégek,
Hubay Miklós és a többiek,
Mikszáth, Móricz, Pilinszky, Jékely,
s a Balaton első átúszója,
Szekrényessy Kálmán, aki
a ház első emeletén lakott,
ott ülnek-e most is a fűtetlen,
sötét termekben, miről beszélget
halkan Sík Sándor és Nemeskürty?

MEGTALÁLT ÉNEK 1880-BÓL

Arany János dalolja

Mégsem tettem le a lantot,
a harang még biztatva kondul,
várhatnak újabb kalandok
szigeten innen, Karlsbadon túl.

Nem is lant az, hanem gitár.
Ha pengetem, nem tudni, vajon
táncol-e vagy csak mórrikál
a sok árnyék körben a falon.

Múltam ezer szellemárnya
körém gyűl öregem, fogatlan,
pusmognak, és egy se bánja,
hogy jajszóvá bomlik a dallam.

Félénk dallamok keringnek,
ha pengetem a kopott hangszert,
kiköpné a világ mindet,
ahogy az ócska bort, a langy sert.

Harminc éve, kerek harminc,
már le akartam tenni lantom,
de megnyugvás egyhamar nincs,
ha a dalnok túllép a hangon.

Így hát verselek most is, bár
nem az vagyok, ki voltam egykor,
terjedelmes már a listám,
miket művelt velem az aggkor.

Harminc év után is várnak
kalandok, balladák, bordalok,
gyalog vágok a határnak,
bár erőm oly messze oldalog.

A lantot végleg letenni
hiába akartam, nem lehet.
Szám már néma, de tengernyi
versem még visszhangzik, emleget.

SZENTÍRÁSI

Nem kell túlzottan sok ahhoz,
hogy egy versnek szentírási
hangvétele legyen: elég
bele néhány egyszerű szó,
mint például tömjén, jászol,
tanítvány és szőlőmunkás,
elég néhány ritkán használt
emelkedett kifejezés:

harmadnapon, a tű foka,
kísértő, malaszt, példázat,
tálfentum vagy számárháton,
de ha csak annyit említünk,
hogy bárka, lecsendesülő
vihar, akkor is rögtön a
spiritualitás taván
evezünk, a megszentelt lét
közelségétől borzongva,
itt-ott már szakadt hálónkat
feszíti a mázsányi hal.

RÉDICSI TÓTÁGÁS

A rédicSI pap kedden délelőtt
gördeszkázik a templomtérén –
nem is tér az: egy széles ívvel
megrajzolt falusi kereszteződés
a rozsdás buszmegálló mellett –
keresztet vet, rugaszkodik, viccet
mesélve suhan a fényben,
kanyarodásnál kicsikét billeg,
a kerítés mögött borjúnyi kutyák,
fecske villan, érik a búza –
billegek én is, a szilárd talajon állva –
a pap hirtelen nagyot lendül
(Krisztus felkent akrobatája),
és gördeszkáján kézen áll, mert tudja:
ebben a feje tetejére fordult világban
az marad józan, ki tótágast áll.

NYUGTALAN

Egy Péntek Imre-sorra

Az élet olykor nyugtalan,
hajigál unos-untalan
városról városra engem,
bele is szédülök menten,

ha fel kell sorolnom minden
társat és állomást innen,
a haza-forgószínpadról,
hol néha tilosban parkol

a költő, s hol néha lőnek
is rá. Ha előkelőnek
érzi magát, itt azonnal
felrázzák néhány pofonnal.

Az ember néha nyugtalan,
ha rákérdéznek: „Nyugta van?”,
ha zaklatnak revizorok,
s ha lefagnak a kurzorok

az összes számítógépen,
szobámban százszor lelépem
a kozmosznyi távolságot
– várnak rám az égi sávok –,

vagy a fél hazát bejárom
irodalmi teljes áron,
keresem a költő-helyem,
hol verssé lesz a sejtelem.

PÉNTEK IMRE versei

HAMVAS

Nem illendő, ha önmagáról beszél,
pedig száján az ősi fuvola,
és fújja azt az elcsépelet szeszély,
mint akinek nincsen otthona.

Az önérzete mégis lomhán átjár
kavicshalmot, szikkadt hóhegyet,
s a végveszély sem könnyű hátrány,
ha levelet küld a címzett senkinek.

Úrnak is mondhatná magát,
valaki kopog, és kérdezi: ki az?
És könnyen leomlik valamennyi gát,
s lelkére ég a sebtapasz-vigasz.

A KÖRÖZÖTT

A körözött fénykép oly ismerős,
megbabonáz az a tekintet,
nem akart lenni kültelki hős,
de felvett néha egy-egy tiszta inget.

Jó, jó, ha néha dühbe gurult,
s odaütött, ahol recsegve tört a csont,
engem is néha megtalált a múlt,
ahogy hallottam, értem szólt a kolomp.

De összegyűröm a körözvényt,
s hajítom a papírkosárba,
s fejem meghajtom előtte önként,
mielőtt elmerül a sárba...

DRÁMA

Mentünk elmerülten, mint két csavargó,
akiket végképp az utcára tettek,
nem hallatszott utánunk jajszó,
nem voltunk más, mint két eretnek.

Nem értük be a bor és kenyér áldozatával,
kerestük a lelki tisztaságot,
van, aki csámpás bűneire is rávall,
kámzsát húz fejére az álnok.

Aztán csak a csattanást hallani:
tenyérbe csap az ördög parolája,
gyónáskor vétkét ki-ki vallja ki,
s így lesz bohózat kegyetlen dráma.

BOLDOG ÓRA

S ne engedd már messzire
a kényes tiszta bestét,
mert megszakad a kis szíve,
az elárvult meztelenség.

Lehet, hogy mégis ő szeret,
kapásból is hibátlanul,
s nem vagytok idegenek
egymásnak felül, alul.

Úgy hírlík, mégis sor kerül
az idétlen kézfogóra,
s elnyel, mi vár, a csendes úr,
az lesz a boldog óra.

RÁCZ GÁBOR novellája

GADARA

*„És megkérdezte tőle: Mi a neved?
Az így felelt: Légió a nevem, mert sokan vagyunk.”
(Márk evangéliuma 5. rész 9. vers)*

A férfi szárazsággal a torkában ébredt. Kínozta a belsejében tomboló szomjúság. A mellette fekvő felesége csendesen szuszogott az ágyon. Óvatosan felkelt, magára vette a köntösét, hogy meztelen testét eltakarja, majd a félhomályban, tapogatózva megtalálta a vizes korsót. Mohón ivott belőle, mint a sivatag porát megjárt vándor. Majd levette a felsőruhát, visszabújt az ágyba.

A felesége ezt már észrevette, és mellé bújt.

– Nem tudsz aludni? – kérdezte csilingelő hangon.

– Nem tudok – válaszolt a férfi.

– Valami nyomja a lelkedet?

– Semmi, egyszerűen csak nem jön álom a szememre.

A nő egy kicsit kitakarózott, hogy a holdvilágnál megcsillanjanak karcsú testének domborulatai. Lágy csókot lehelt a férje arcára, és szerelmes szavakat súgott a fülébe, s biztatta, hogy ha átadja magát a szenvedélynek, jobban fog tudni aludni. A párjának azonban nem volt kedve a dologhoz, így a felesége csalódottan és sértődötten betakarózott, és újra álomba merült, a férfi azonban egy szemhunyasnyit sem aludt.

Másnap a szekérszítók már a kakaskukorékolás előtt felkelt. Megmosta az arcát, majd felöltözött, s nekilátott a munkának, amit egy barátjának vállalt el. Egy szekér kerekét kellett megjavítania, így már kopogott a kalapács, suhant a véső és a gyalu is...

Közben a férfi felesége is megérkezett, friss cipót hozott a férjének. Nyoma sem volt a sértődöttségnek, inkább az látszott rajta, hogy sajnálja az urát, akivel ilyen kemény tréfát űz a sors, hogy nem tud aludni. Pedig már gyógyfüvekből készült teákat is itattak vele, de nem használt semmit. Lágyan megérintette a vállát, majd leültek a műhely egyik sarkában, s ott reggeliztek.

– Néhány napja, amikor kint voltam reggel a kútnál, az asszonyok arról beszéltek, hogy egy egyiptomi férfi érkezett ide, Gadarába. Kafelének hívják. Mindenféle betegséget tud gyógyítani, talán el kellene hozzá menned.

A férfi beesett tekintettel, hitetlenkedve nézett feleségére. Szóra sem méltatta a dolgot egészen addig, amíg be nem fejezte az étkezést.

– Anat, ez az ember sok pénzt kérne tőlünk, nem állunk úgy, hogy mindenünket odaadjuk egy olyan valakinek, akiről semmit sem tudunk. Lehet, hogy egy csaló, aki csak elveszi az utolsó összekuporgatott vagyunkánkat, és utána tovább áll.

Az asszony azonban hajthatatlan volt, bizonygatta, hogy sokakat meggyógyított már ez a férfi.

– Eshmun, kérlek, menj el hozzá! – könyörgött. – Mindent megadnék, hogy újra tud aludni, és egészséges légy!

A férfi megcsókolta a feleségét, megsimogatta az arcát. A lelke mélyén ott volt a gondolat, hogy milyen szerencsés. Anat bement a házba, hogy elvégezze az ottani munkát, Eshmun pedig folytatta a szekér kerekének javítását.

Éppen, hogy dél felé járt az idő, amikor Melgart, a szekérszövő barátja megérkezett. Ez a férfi a város egyik előljárója volt, egy gazdag gadari kereskedő. Kedves, már-már kenetteljes hangon köszöntötte barátját:

– Légy üdvözölve, Eshmun barátom! Hogy áll a szekérem ügye?

– Üdvözöllek, Melgart barátom! Éppen elkészült.

– Mennyivel tartozom? – kérdezte a férfi.

– Semmivel, szívességből megcsináltam – válaszolta Eshmun. Ám a kereskedő nem hagyta ennyiben, és néhány dénárt az asztalra csúsztatott.

– Nem nézel ki valami jól, Eshmun. Talán valami nyomja a lelkedet? – kérdezte Melgart.

Nem tudott eltitkolni semmit a barátja elől. Már gyerekkorukban is ő volt az, aki megérezte, ha a másikkal valami baj van. Különleges érzék volt ez, amit később olyan tökélyre fejlesztett, hogy már azt is képes volt észrevenni: kinek mire van szüksége, így lehetett belőle a város legjobb kereskedője.

– Nyitott könyv vagyok előtted barátom – szólt fáradt hangon Eshmun. – Több hete nem tudok aludni, pedig minden rendben van. Jól megy az üzlet, van szép feleségem, valamiért mégsem tudom álomra hajtani a fejem. Olyan, mintha el lennék átkozva – fakad ki végül a szekérszövő. Hangjában mintha az egész világ fájaldalmát hordozta volna.

Melgart megfogta a barátja vállát, és kedves hangon így szólt:

– Hallottam, hogy a városba érkezett, egy egyiptomi ember, aki mindenféle bajon tud segíteni. Talán meg kellene próbálnod – vetette fel az ötletet a kereskedő.

– Pont úgy beszélsz, mint Anat, ő is hallott erről az egyiptomiról, és mindenáron azt akarja, hogy elmenjek hozzá...

– Anat remek asszony, csak félt téged, ennyi az egész. Jó feleség. Akár egy kincs. Biztos menedék.

– Na, jó, rávettetek a dologra, estefelé elmegyek hozzá – mondta Eshmun, majd búcsút vettek egymástól. Aztán egészen alkonyatig dolgozott.

A vörös sátor a város szélén állt. A lemenő nap narancsos fényében különösen bajjóslatú volt ez a hely. Senki nem tartózkodott ott, csupán Eshmun.

A sátor előtt Széth egyiptomi isten ébenfából faragott szobra állt, ami körülbelül annyira volt magas, mint a bejárat. A férfi már látta ennek az istenségnek a képmását, hiszen a birodalom területén az egyiptomi hit is gyakorolható volt, de nem értette, miért pont Széth, a káosz és pusztítás istene volt a sátor bejáratának őrizője.

Eshmun összeszedte minden bátorságát, és bement. Csak néhány méces fénye világította meg a helyet. A földön szőnyegek hevertek, a füstőlőkben erős illatú tömjén égett. Az építményt tartó deszkákról szárított növények és kisebb állattetemek, csontok csüngtek le, hátborzongató látványt nyújtva a betérőnek. A sátor közepén, egy kisteremtű kopasz emberke ült. Olyan hatvan év körüli lehetett, a homlokán lévő ráncok erről tanúskodtak. Az egyiptomi papok viseletét hordta, de az nem fehér színű volt, hanem fekete, mint a hosszú, horgas körmei. A leghátborzongatóbb borostyán-sárga színű szeme volt, amibe ha az ember belenézett, az volt az érzése, ez valaki a lelkébe lát.

– Lépj közelebb, és ülj le elé! – szólt reszelős hangon az öreg, és szárított növényt dobott az egyik füstölőre. A tömjénnel együtt kellemes illatot árasztott. Kafele mélyen beszívta a füstöt, majd kifújta. – A vadkender talán az istenek adott leghasznosabb növény. Segít megérteni olyan dolgokat, amik az egyszerű ember szeme elől el vannak rejtve. De mi járatban vagy itt barátom? – kérdezte vigyorogva az öreg, és így láthatóvá váltak éles, sárga fogai.

Eshmun alig tudott válaszolni, hiszen a tömjéntől köhögőroham jött rá, a vadkender füstjétől pedig émelyegni kezdett. Az öreg átadott neki egy kis csészét, amelyben forró víz volt és néhány piros bogvyó.

– Idd meg, ettől jobban leszel, és egy kicsit felélénkülsz. Az etióp pásztorok is ezt szokták inni.

Eshmun megitta, majd megköszönve rögtön a tárgyra tért.

– Bölcs Kafele, már hosszú ideje álmatlanság gyötör. Képtelen vagyok elaludni, és emiatt szenvedünk a feleségemmel. Az ételt is alig kívánom, sőt, az asszonyomat sem, és ez megkeseríti az életünket.

Az öreg csak bólogatott, majd Eshmun arcát a két kezébe véve belenézett a szemébe.

– Felborult benned az egyensúly, de könnyen lehet rajta segíteni.

Majd felállt, és a háta mögött lévő ládához lépett.

Egy bőrszíjra fűzött, kiégetett agyagdarab volt rajta hieroglifákkal. Az öreg megállt egy füstölőnél, és Eshmun fülének ismertetlen nyelven kezdett kántálni, bár sejtette, hogy valószínűleg az egyiptomi papok titkos nyelvéről van szó. Kafelet a kezében lévő talizmánt rázta füst fölött, közben ő maga is rázkódott, végül révületbe esett. Hosszú percekig némán, mozdulatlanul feküdt a földön, majd felállt. A férfihoz lépett.

– Mit adnál azért, hogy meggyógyulj?

A kérdés hirtelen érintette Eshmunt, de ekkor eszébe jutott a felesége, és tudta, hogy tönkre mehet a közös életük. Ha nem gyógyul meg, elveszítheti a hitvesét, az egészségét, a munkáját, mindenét.

– Mindent! – hangzott a válasz.

A varázsló csak mosolygott, majd elővette kését. Markolatgombjára Széth isten fejét faragták. S megint azon a furcsa nyelven kántált, majd megragadta Eshmun kezét, megvágta a tenyerét, és néhány legördülő vércseppet a talizmánra csöppentett. Végül a férfi nyakába tette, és bekötözte a sebet.

– Ma már nyugodtan fogsz aludni, sőt olyan erős lesz, hogy álmodni sem mertél volna arról. Eshmun egy pillanatra elgondolkodott, majd az érzéséhez nyúlt, de az egyiptomi megfogta a kezét.

– Már mindent kifizettél – mondta reszelős hangon.

A székétkészítő elcsodálkozott, majd felállt a helyéről, hálálkodva kiment a sátorból. A talizmán ekkor vörösen felizzott a nyakában, s azután hirtelen hamuvá lett. A férfi – rémülettel vegyes csodálkozással – már fordult is volna meg, de a sátornak csak a hűlt helyét találta.

– Mégiscsak nagy varázsló ez a Kafele... – futott végig benne a gondolat.

Amikor eljött a lefekvés ideje, alig tette le a fejét, el is aludt. Kakaskukorékolásig fel sem ébredt. Boldog volt, mert átaludta az éjszakát, mint régen.

Az elkövetkező napokban Eshmunt mintha kicserélték volna. Ereje megnőtt, az étvágya is, és a házastársi kötelességét is jól tudta teljesíteni. Viszont néha hallott egy-két hangot a fejében, amelyek zavarták.

Különös gondolatok voltak ezek, arra kényszerítették, hogy embereket öljön. A férfi kezdetben csak napszúrásnak vélte, elvégre volt idő, amikor kint dolgozott a napon, és ilyenkor a saját elméje könnyedén megtréfálja az embert. Azonban minden nappal egyre jobban kezdett visszatérni az álmatlanság, s a hangok is egyre erősebbek lettek. Egy éjszaka pedig nem hagyta őt a zajok megnyugodni. A férfi felkapott egy kést, és a párnáját szurkálta vele.

– Tudom, hogy ott vagytok! Hallgassatok el!

A felesége felsikoltott mellette.

Férje szemében valami vad, elementáris és ördögi dühöt látott. Kifutott a házból, szólt a városőröknek, akik bár megpróbálták leláncolni, a férfi könynyűszerrel elszakította azokat, és megölte az őrköt.

Ezután a temetőbe rohant, és sírboltokban élt – mert a benne lévő lelkek erre kényszerítették a meggyötört férfit. A tisztátalan lelkek ugyanis kedvelik azokat a helyeket, amelyek a halállal állnak kapcsolatban.

Ez az ő terepük, így aztán Eshmun teljesen a befolyásuk alá tudták vonni, és az örületbe kergetni. A gonosz lelkek arra vették rá, hogy ruhátlanul járjon, éles kövekkel vagdossa magát, a pusztában ténferegjen.

Különleges örömet szerzett neki a vér látványa, legyen az a sajátja, vagy másé. Úgy érezte, mintha attól feltöltődne, de egyben viszolygott is önmagától. Amikor önmagát sebesítette meg, azt csak „édes fájdalomnak” nevezte.

Az egykor megbecsült polgár, a szekérkészítő Eshmun teljesen elvadult. Egyszer, amint a Genezáret-tó partján önkívületi állapotban dühöngött, meglátott néhány férfit. Az ördögi lelkek arra kényszerítették, hogy mindet verje agyon, de amikor meglátta a vezetőjük szelíd szemét összerogyott lábai előtt.

– Mi közöm hozzád, Jézus, a magasságos Isten Fia? Kérlek, ne gyötörj engem! – szólt a férfi földön túli hangon.

– Mi a neved?

– Légió! Mert sokan vagyunk! Kérlek, ne űzz minket vissza a pokolba, inkább abba a disznónyájba hadd menjünk be.

Jézus megengedte nekik, mire a férfi felordított, és hosszú idő után újra az eszénél volt. Az egyik tanítvány odaadta neki a felsőruháját, hogy Eshmun ne legyen meztelen. A férfi könnyek között mondott köszönetet.

– Mester, köszönöm, hogy megszabadítottál, hogy elűzted az ördögöket! Engedd, hogy kövessék téged.

Jézus felemelte a földről az embert.

– Térj haza, és mondd el, milyen csodát tett veled az Isten!

Eshmun meghajolt, majd futott is be a városba, ezt kiabálva: „Megszabadultam! Megszabadultam!”

A háza felé vette az irányt. Mikor belépett Anat éppen főzött. Ahogy meglátta a férfit, kést ragadott, de ő szelíden szólt hozzá, így asszonya letette a kést, és könnyektől homályos szemmel megölelte férjét.

– Eshmun, mi történt, ki gyógyított meg? – kérdezte.

– Jézus, Jézus, a Szabadító!

VITÉZ KATA

ÖSSZEGZÉS

Eltántorogtam a konyhába.
Megálltam, és a pultnak támaszkodva
néztem az előttem magasodó rémet.
Úgy indult felém, nevetve,
s a szeme gyermekként csillogott.

Egy percre sem hittem volna,
hogy a február már tele van vele,
hogy márciusban rám lakatolja az ajtóm,
s én gyanakodva a tarkóm
dörzsölgetem,
a konyhába lépve harmadjára is
megmosom kezem,
önkéntelen, és bármikor,
ha eszembe jut, hogy nem vagy itt...

Csak a mardosó hiányt öltöztetem,
egyre díszesebb ruhákba,
egyre hangosabban az én
kicsi szobámban kiáltva,
s tudva, hogy még ezrek mérgesek
a nagy és varázsos világra,
mely az életet ugyanúgy adja,
mint elveszi. – És mégsem.

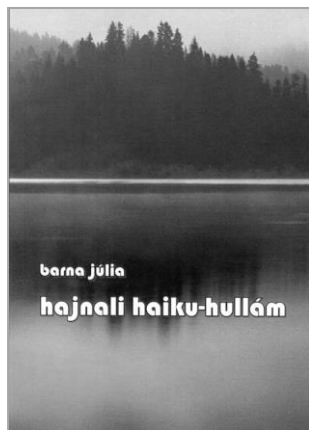
Mégsem tépem fel a rozsdásra
könnyezett lakatot,
mégsem visz az utcára a lábam,
s a mellém lebegő sok kis haragot
elaltatom.
Mert valami nagyobb irányít.
Az akarás, az engedés, a félelem,
a győzni képes ösztön

és remény, hogy egyszer újra
átölelek talán, kínzó börtön
se lesz majd a nyár;
s nem látom többé a rémet
a konyha fényes asztalán.

BARNA JÚLIA: HAJNALI HAIKU-HULLÁM

Mintegy ötödfélszáz önálló haiku s a kötet utolsó ciklusában több mint tíz haibun szerepel Barna Júlia könyvében (örömteli, hogy ez a műfaj sem felejtődött el). Noha utóbbiak kevésbé ismertek nálunk, a leghíresebb japán haikuköltő, Macuo Basó e műfaj klasszikusának is számít. A haibun olyan rövid esszéisztikus, költői próza, amelybe egy, de nem ritkán több haiku is be van illesztve, így megismerkedhetünk a 17 szótagba sűrített, a létszemléletet is tükröző, a természet és ember sajátos kapcsolatának, az életörömmel mintegy az esszenciáját kifejező haikuveres személyes háttérével. Egyfajta verses naplónak is tekinthető, ahol a jegyzeteket a prózába illesztett haiku összegzi, illetve segíti a mozaikokból összeálló élet vagy a versteremtés folyamatának reprezentációját. Barna Júlia alapvetően abban tér el a haibun műfaji hagyományától, hogy nála a „próza” is vers – prózaverseit (vagy versprózáit) töri meg egy-egy haikuval.

A japánok úgy vélik, hogy igazi haikut csak egy igazi japán tud írni, a műfaj (és forma) több mint egy évszázaddal ezelőtti nyugati felvirágzása, illetve néhány évtizede tartó, nálunk is megfigyelhető reneszánsza azt mutatja, hogy a haiku is autentikus kifejezésformája lett a modern ember önértelmezésének. Így történik ez Barna Júliánál is. Amikor 2010-ben (Vihar Judit válogatásában) megjelent az Ezer magyar haiku című kötet, már abból is látszott, hogy nemcsak a természet eltűnő jelenségei, az évszakok körforgásában fölfedezhető tűnékenység és folytonosság, az állat- és növény- vagy természeti jelenségvilág, ezzel együtt az élet és halál, az elmúlás és újjászületés adhatja meg a vers témáját, hanem minden, ami körülvesz bennünket, s minden, ami bennünk van. A modern város lét mellett a magány, az életöröm és félelem, a szerelem (sőt az erotika) és halál, de az istenhit és a hazaszeretet is; a haikura egyébként is jellemző groteszk humor ötvöződött

az öniróniával és a társadalomkritikával; az ars poetica attitűd pedig a haikut az önértelmezés, illetve a költői (művészi) feladatértelmezés formájává is tette.

Ez utóbbi szemlélet jellemzi talán a leginkább Barna Júlia haikuit. Arányaiban kevesebb a természeti kép vagy az abból kiinduló létezésstanulás – ezért a haiku „kötelező” elemei (pl. az évszakjelző *kigo*, a vágószó *kiredzsi*) nem jelennek meg következetesen nála, az úgynevezett „csattanó” se klasszikus jelentésében értelmezhető: leggyakrabban az egész vers már maga is a „csattanó”, a lírai bölcséleti esszencia, mely egy megismerési folyamat aktuális állapotait rögzíti. Ebben is ott van ugyan sokszor a konkrét *évszakos* jelleg, inkább a személyes létezés évszakai a dominánsak; a természet megértése helyett az emberi természet és az önállapot megértése vezeti a költőt; a filozófiai-egzisztenciális az etikai-erkölcsi vonatkozásokkal bővül; és nagy szerepet kap az alkotói létnek, illetve magának a versnek az értelmezése. Ezek a bölcsességek ugyan itt-ott „közhelyes” igazságokat tárnak föl – pl. „*magányos csak az / kiről halála után / senki nem mesél*” –, és előfordul itt is, hogy nem mindig jön ki a 17 szótag (melynek azonban többletjelentése lehet), de mindegyik haikuvers hiteles. Az olvasó mindezt úgy tudja legjobban érzékelni, ha a további jellemzés vagy az ismertetés helyett egy személyes válogatást közlök Barna Júlia műveiből.

BARNA JÚLIA haikui

(*Válogatás a hajnali haiku-hullám című kötetből*)

a fény messze van
pihenj meg a délután
árnyékaiban

lehetetlenség –
ez a szó bezárt ajtó
a csodák előtt

azt mondd ismersz
pedig én sem tudok még
magamról mindent

nézz a tükörbe
mondd szeretlek és soha
nem hagylak bántani

páros lábnyomok
a hóban mese végén
együtt olvadnak

lefelé aláz
felfelé alázkodik
lelkét veszti el

árnyékom előtt
ballagok – ha beborul
akkor egyedül

a választ még nem
tudom de sejtem hogy a
kérdés nem is az

a hajnali fák
lombjában rigófüttyök
laknak – hallgatom

a tél sírjára
ülteti virágait
a gyengéd tavasz

csipkegallérok
a tavasz bő ruháján
a virágzó fák

vers-ruhámon is
átlátszik vacogtató
védtelenségem

mintha madarak
szárnya suhogna de csak
a napok szállnak

emlékét jobban
szeretem mint szerettem
egykor őt magát

a csend réseit
rigófüttyök varrják be
hajnalhasadás

nőszírom ragyog
azt hitted a nyárnak már
nincs több mosolya

a sehova nem
vezető utakon ne
menj túl messzire

kétszáz éves nők
hajolnak ki a régi
házak ablakán

szírom-szoknyája
hervad illat-fátylában
meghal a virág

vers-buborékban
élek – nem is hiányzik
több komfort nekem

az utcán járó
emberek esernyőkön
tartják az eget

tűnődsz a világ
titkain – a mindenség
rajtad tűnődik

hosszú falusi
utcák kanyarognak mint
egy túlgondolt vers

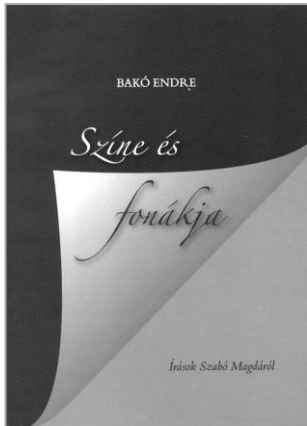
múlok az őszben
napjaim egymásra hulló
arany levelek

az élet minden
sarokra kiteszi a
hiányjeleit

mindenki akar
tőlem valamit – én mit
kérek magamtól

ha minden úton
mindenki szembejön – ki
jön akkor velem

a virág lassú
halála a vázában –
veled történik

SZÍNE ÉS FONÁKJA

Bakó Endre írásai Szabó Magdáról

Az olyan sokfelé tekintő irodalomtörténész, mint a debreceni Bakó Endre, nem tervezi előre, hogy mikor miből lesz önálló könyv. A monográfiáira természetesen hosszú időn át készül, így tette ezt a Kiss Tamásról (1992), Gulyás Pálról (1999) és Nadányi Zoltánról (2010) írott munkáinál. Tóth Árpád életműve debreceni vonatkozásainak megírását is tervezte (1992), Tóth Endre pályaképét elkészítvén, az önálló kismonográfiaként jelent meg (1999), miként költő Nagy Iméré is (2004);

de könyvvé szerkesztette a Holló Lászlóról szóló írásait (2013), és önálló füzetben látott napvilágot a *Székely Himnusz*ről írott munkája 2020-ban. Az egyik utóbbi tanulmánykötete (*Vendégjárás Árkádiában. A 20. századi magyar irodalom és Debrecen*, 2018-ból) egyes írásai szintén magukban rejtik egy-egy önálló, nagyobb munka lehetőségét (kutatási előzményeit ismerve, például Wass Albertről vagy Németh Lászlóról, Kosztolányi Dezsőről, Ady Endréről vagy Móricz Zsigmondról).

A most kiadott, a mellékletekkel együtt 126 oldalas könyv (a META–95 Bt gondozásában) a Szabó Magdáról szóló írásait gyűjtötte egybe, s kétségtelenül legfajszínűsőbb írása a *Szabó Magda sírba vitt titkai* című tanulmány, amely az első folyóiratközlés után (*Forrás*, 2012/2.) az *Ágak és hajtások* (2014) c. tanulmánykötetben is megjelent. S ennek méltó párja, avagy kiegészítője, társtanulmánya a Déri Múzeum 2019-es évkönyvében napvilágot látott munka, a *Valóság és fikció önéletráisaiban, avagy kritikák kereszttüzében*. Bakó Endre ugyanis azt vizsgálja, hogy mennyire hitelesek Szabó Magda önéletrajzi vagy önéletrajzi ihletésű művei – természetesen nem a szépirodalmi hitelességet kérdőjelezve meg, hanem az ún. biográfiai és irodalmi valóság eltéréseit kutatva. (Ha ugyanis önéletrajzról van szó, a valós tényekkel lehet szembesíteni, az önéletrajzi ihletésű regénynél azonban az esztétikai szempontokon túl nem mérvado a biográfiai hitelesség.) Álljon itt egy általam töredékesen kiemelt rész az *Ókút* című regényről.

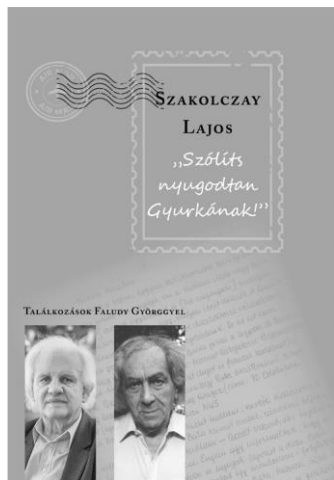
„[...] az Ókút valami köztes, hibrid szöveg. Az elbeszélő hang következetesen alanyi, egyértelműen a szerzőé, az emlékező 'Én' nem valaki más, végig azonos önmagával, nem adja át a szót még gyermekkori alteregójának sem. [...] Ily módon a befogadó kezdetben nem regénynek olvassa a szöveget, annak ellenére, hogy előadásmódja és nyelvi megalkotottsága az első sortól kezdve poétikus színvonalú. Nincs összefüggő történet sem: húsz szubjektív, olykor érzéki, olykor

képi emlék által inspirált epizód alkotja a kompozíciót. Egy-két fejezet után azonban szükségképpen kétely támad az olvasóban”. Bakó Endre az összehasonlító irodalomtörténet módszereit is alkalmazva mutat rá nemcsak a műfajiság, de a megítélés ellentmondásosságára is: vannak, akik a szövegkorpuszt önéletrajznak definiálják, mellyel Szabó Magda a távolságteremtő ironia nélkül azonosul, míg mások a regényjelleget helyezik előtérbe. És hasonló a helyzet az utóbbi időben a legolvasottabb, egyúttal legproblematicusabb regénnyel, a *Für Elise*-vel is, melynek tárgyalása során Bakó még azt a kérdést is megkockáztatja, hogy a magánlevelekben lehet-e „hinni” Szabó Magdának, nem játszik-e vajon azokban is egyfajta fikciótteremtő szerepet?

Már önmagában ennek a két tanulmánynak a közös kiadása – kiegészítve az irodalomtörténeti értékelések összefoglalójával – hiánypótló „esemény” a Szabó Magda-recepciótörténetben, viszont Bakó Endre karcsú kötetének számos más hozadéka is van. Kiemelem itt ezek közül (a szükségszerűen beválogatott önálló regényértelmezések és az íróval készített interjú mellett) Szabó Magda színpadi műveinek a recepcióját. Már csak azért is, mert – oktatói gyakorlatomból szintén tudom – a Szabó Magda-életmű értelmezésében következetesen háttérbe szorul a színmű- vagy drámairói munkássága. S az irodalomtörténész ilyenkor előnyösebb helyzetben van, ha egyúttal kulturális újságíró és színikritikus is, mert Debrecenben nem kerülhette meg a Szabó Magda-művek bemutatóját.

Bakó Endre könyvében (melynek hiányossága az elmaradt tartalomjegyzék mellett csupán az, hogy a szerkesztői munka során jobban lehetett volna a tematikus összefüggések nyilvánvalóságára koncentrálni) egy-egy nagyobb írás foglalkozik *A macskák szerdája* (1986) és a *Kiálts, város!* felújított (2002) bemutatójával. S a *Debreceni Szemle* akadémiai folyóiratban 2017-ben megjelent tanulmányában Bakó a színpadi bemutatók debreceni fogadtatásának és sajtóvisszhangjainak az alapján rajzolja meg a sokadik arcképet az írónőről. A már említett *Kiálts, város!* 1973-as ősbemutatója és 2002-es felújítása s *A macskák szerdája* (1986, 2007) mellett tárgyalja a többi színpadi és színpadra átírt művet: *Az a szép fényes nap* (1977), *Régimódi történet* (1979; 2013), *Fanni hagyományai* (1993), *És ha mégis, Uram?* (1997), *Sziluett* (2001), *Kígyómarás* (2005), *Az ajtó* (2016).

De újdonságként hat a költő vagy a tanár Szabó Magdáról szóló írások mellett a szintén az életrajzi korrekciók sorába illő tanulmány (*Szabó Magda a történelemben*), mely az 1950-es évek őt is „tiltottként” érő időszakában mutat rá Bakó az olyan háttértényezőkre, melyek előkészítették az 1958-as visszatérését az irodalmi életbe. Ez a tanulmány is meggyőz arról, hogy Bakó Endre irodalomtörténeti attitűdjét három tényező mindenképpen megalapozza: a helyi (helytörténeti) és a kánon viszonyának bemutatása; a biográfiai, az ideológiai és az esztétikai értékek elkülönítése; valamint az aprólékos és következetes, kitartó filológiai munka.

SZAKOLCZAY LAJOS:
„SZÓLÍTS NYUGODTAN GYURKÁNAK”

Találkozások Faludy Györggyel
(MMA Kiadó, Budapest, 2021., 304 old.)

A Szakolczay Lajos 80. születésnapjára kiadott kötet Faludy György Szakolczaynak írott 34 levelét tartalmazza, melyekhez Faludy verseket és fordításokat is mellékel. Az első levél 1982-ben született, amikor a Kádárt orosz lakájként „üdvözlő” költő nevét nem volt tanácsos kejeteni Magyarországon, és az utolsó 1990-ben, a rendszerváltás légkörében. Leveleiben Faludy (mintegy saját portréját megrajzolva) nyíltan

vallott magáról és gondolatairól; irodalom- és művelődéstörténetről, esztétikáról, filozófiáról érkezett: hol gúnyos humorral, hol anekdotikus mesélőkedvvel.

„Szakolczay Lajos Magyarországon elsőként írt méltató tanulmányt az emigrációban élő Faludyról. A kalandos történetű szöveg 1982-ben a *Mozgó Világban* jelent meg, és lavinát indított el. A hatalom válasza nem maradhatott el: igyekeztek minden eszközzel aláásni az irodalomtörténész szakmai hitelét. Sikertelenül. Faludy György barátságába fogadta a tanulmány szerzőjét: ’Hálámat nem tudom leróni’ – fogalmazott. A levelek mellett tanulmányok, interjúk, visszaemlékezések és Faludyt méltó külföldi cikkek is helyet kaptak a kötetben, tágabb kontextusba helyezve, színes részletekkel gazdagítva a két irodalomértő és -szerető ember kapcsolatát.” – Ennyit tudunk meg a fülszövegből, s épp elegendő ahhoz, hogy maga a kötet is izgalmassá váljon még az első föllapozás előtt.

Megtörtént ez hazafelé a vonaton a Petőfi Irodalmi Múzeumból, ahol a február végéről június elejére halasztott születésnapi ünnepségen közönség előtt tudták bemutatni a kötetet: Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke, Pécsi Györgyi a felelős kiadó szerepében és Orbán János Dénes, aki a kötet előszavát is jegyezte. S az *Előszó* rögtön azt a hiányérzetet szólaltatja meg, miszerint Szakolczay Lajos Faludy Györgynek írott leveleit nem olvashatjuk, mert a költő szórakozott attitűdje miatt nemcsak levelek tűntek el, hanem olykor kéziratok is: kettőjük párbeszédét a Szakolczaynál gondosan megőrzött Faludy-küldeményekből lehet rekonstruálni – ami eleve izgalmas filológiai és irodalmi nyomozásra hívja az olvasót.

A levelek és vallomások egyébként gyakran egy párhuzamos irodalomtörténet lehetőségét vetítik elénk: betekintést kaphatunk egy-egy mű biográfiai, gondolati

hátterébe vagy a társadalmi összefüggésekbe, az ars poeticaik vagy egzisztenciális kapcsolódási pontokat is megtalálva. Persze, csak akkor, ha az *életművet élet és mű* egymásra folyton referáló viszonyaként, nem pedig pusztán szöveggé fogjuk föl. Szokolczay irodalom- és művészettörténeti, kritikai módszerére is az jellemző, hogy a mű mögé mindig odaállítja az embert, így a szöveg (vagy a kép) tulajdonképpen csak médium az alkotó és befogadó párbeszédében. S hogy maga szintén nagy jelentőséget tulajdonít a levelezéseknek, arra nemcsak az öt évvel ezelőtt megjelent *Szokolczay levelesládája* (2016) kötet a bizonyíték, hanem máig valós kapcsolattartási gyakorlata is: e sorok írójának rendszeresen postai képeslapokon vagy levelekben szokott üzenni... De térjünk vissza a Faludy Györggyel levelekben találkozó Szokolczay irodalomtörténet-pótló gyűjteményéhez, illetve Orbán János Dénes útra bocsátó észrevételeihez!

„Szokolczay a nemzeti-konzervatív oldal ikonikus irodalomtudósa, [... ám] kevesen nyitottabbak nála az alternatív irodalmi jelenségekre. Konzervativizmusa abban áll, hogy nem hajlandó értéktelen dolgokkal foglalkozni, csakis azokkal, melyek a nemzet irodalmát valódi értékekkel gazdagítják, és persze abban, hogy izgalmasan és magyar nyelven alkot, nem pedig elvont textusokban és laboratóriumi szakzsargonban.” Faludy leveleinek jelentőségét pedig úgy értékeli, hogy a költő „egyszerűen nem tudott úgy írni, hogy az ne legyen izgalmas”; és bár az, aki jól ismeri a Faludy-életművet, a levelekben kevés tartalmi újdonságra lel – mert „sok gondolat, sok passzus ismerős a *Pokolbéli víg napjaim* vagy a *Jegyzetek az esőerdőből* című művekből. De ebben a kontextusban kapnak egy személyes árnyalatot, [... és] a versek is másfajta megvilágítást kapnak” – ez a kontextus kell ahhoz, hogy a jól ismert versek új olvasatát is fölkínálják. Sőt, Faludy (ideológiai- is) ellentmondásos személyiségének megfejtéséhez szintén kulcsokat adnak a levelek. „A humanizmusban és az enciklopédizmusban hitt, ebben mindvégig következetes maradt, a magyar nyelvnek pedig az egyik legnagyobb mestere volt. Ott van a helye a nemzeti irodalmi panteonban. Ezt Szokolczay Lajos is így gondolja: 1982-ben is fölállalta, és négy évtized elteltével sem tagadja meg. Márpedig ő a kánon egyik legigazságosabb és legkövetkezetesebb ura.”

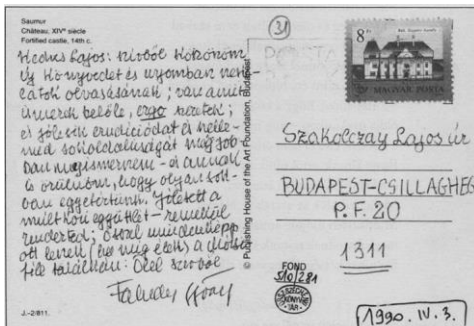
Orbán János Dénes szavaiból kitűnik, hogy a hiányzó Szokolczy-levelek ellenére is legalább annyira szól róla ez a gyűjtemény, mint amennyire Faludy Györgyről.

Szakolczay Lajos mégis megszólal, a bevezetőben az irodalomtörténész-filológus szemével tekint a személyes levelezésre is, hasonló gonddal, mint amilyennel az ugyancsak az MMA kiadásában megjelent három, Cs. Szabó László esszéit és kritikáit közreadó kötetben. Az 1970-es évek végének, ’80-as évek elejének irodalmi-művelődési viszonyait röviden fölvázolva, ismerteti annak a Faludy-méltatásnak a körülményeit, melyek megindították a levelezést. De ír a kapcsolat utóéletéről, avagy utolsó találkozásukról is – kevésbé örömtelin, inkább keserű ízzel, talán csalódottan, de az is az emberi méltóságot jelöli, hogy Szakolczay el tudta különíteni az emberrel szembeni személyes csalódást az irodalmi nagyságtól.

Torontóból 1982 áprilisában még „Tisztelt Uram”, majd novemberben „Kedves Szakolczay Lajos”, 1983. április elején már „Kedves Barátom” megszólítással küldte leveleit, s hamarosan több mint nyolcvan „kínai” versét postázta el három levélben. Újabb versküldemények a következő év elejéig, rövidebb-hosszabb levélkíséréssel, s úgy tűnik, 1987 ősziéig Faludy legfrissebb verseinek aztán Szakolczay volt az egyik első olvasója/szerkesztője. A szívélyes-hivatalos megszólítás megmaradt („Kedves Szakolczay Lajos”), az 1989–90-ben írott levelekben azonban a magázódás tegezésre váltott, elmaradt a megszólításból a vezetéknev, s a keresztnevet ismét a „Barátom” váltotta föl. A már öt éve tartó levelezés után egy hosszabb ars poetica esszét olvasunk Faludy műfordításairól (az ígért folytatást nem írta meg) – s különös kontraszt, hogy míg csak úgy röpködnek a roppant széleskörű tájékozottságról tanúskodó nevek, kiderül, hogy feszített munkatempóban alkot, közben az anyagi nehézségeit is megemlíti. S a „belső, titkolt gögőt”, hogy kiadónak nem ajánl föl könyvet; ha mégis kéri, az olyan megalázó körülmények és szerződési feltételek között történik, hogy egyszerre örül és dühöng.

A *Függelék*ben végül olvasható a már sokat emlegetett Faludy-kritika a *Mozgó Világ* 1982/9. számából, Faludy és Szakolczay beszélgetésének szövege egy évtizeddel később, mely a Petőfi Irodalmi Múzeumban hangzott el; végül egy kisebb csokor azokból az újságcikkekből melyek Faludy külföldi recepcióját jelölik.

A LEVELEK KÖZT
LEVELEZŐLAPOK IS FÖLLELHETŐK –
ÍME AZ EGYIK, MELYET 1990 ÁPRILIS
3-ÁN KÉZBESÍTETTEK
(A KÖNYV 228. OLDALÁRÓL)

PÉNTEK IMRE:

LÍRAI KALEIDOSZKÓP

*Tanulmányok, esszék, kritikák**(Széphalom Könyvműhely, Bp., 2021., 383 old)*

Péntek Imre (1942) költő, kritikus és újságíró új kötetében két évtized irodalmi tanulmányait és könyvkritikáit gyűjtötte össze, melyek korábban folyóiratokban jelentek meg, de a bevezető esszé (*A titokról – Hamvas Béla és Várkonyi Nándor előtt tisztelegve*) ehhez a kötethez készült, mintegy kijelölve a szellemi jelzőpontokat is a létezés minőségéhez. Ebben előre jelzi, hogy a fizikai és metafizikai, a költői és társadalmi létezés nem választható külön, de még a költő és kritikus sem zárkozhat be úgy a lírai (esztétikai) univerzumba, hogy közben ne venne tudomást olyan elméleti fizikai vagy matematikai kérdésekről, mint pl. a heisenbergi „bizonytalansági reláció”. Péntek Imre nem a sokirányú érdeklődését akarja ezzel az olvasó előtt fitogtatni, csupán azt a tényt jelzi, hogy a *titok* megfejtéséhez (vagy megtartásához, tiszteletéhez) a teljes ember kell, aki a világot is a maga teljességében szeretné megismerni, nem a „dekonstruktivitás szenvedélyétől” vezérelve, az élettelen részekből egy „pseUDO valóságot” hozva létre.

Utalás ez a szövegdekonstrukciós irodalmi divatokra: azok nemcsak a szöveg-élménytől fosztják meg az olvasót, de a titoktól is, melynek megfejtése nem pusztán intellektuális feladat, hanem létezésünk olyan megélése (a létélmény megragadása), melyben minden érzékünk és képességünk egyforma intenzitással vesz részt. Ilyen Péntek Imre kritikai attitűdje is: egyszerre fontos számára a szöveg és alkotó, a szándék és olvasat, az irodalmi mű nyelvi valósága és asszociatív jelentése, és éppúgy el tud merülni a lírai mikro-univerzumban, mint az alkotás társadalmi és kanonikus kontextusában. A jelentés a szövegből és azon kívül minden körülményből konstruálódik, beleértve az olvasót is. Kritikáiban így három attitűd folyamatos párbeszéde zajlik: az alkotóé, a szövegé és az olvasóé.

S ilyen kontextusteremtő olvasatoknak lehet tekinteni tanulmányait és esszéit is. A címben jelölt „kaleidoszkóp” nemcsak a bemutatott művek színes és változékony voltára utal, hanem Péntek Imre a tanulmányok témáit is ennek jegyében dolgozza föl, figyelve pl. az értelmezés játéklehetőségeire, valamint arra, hogy a műalkotás maga is „mozog”, így folyton változó képet mutat – tehát alapvetően „nyitott” –, mely ugyanúgy függ az értelmezési környezettől, mint az egyéni ízléstől vagy a kanonizáló szándékoktól.

Ez utóbbiban töltenek be fontos szerepet például a folyóiratok, s Péntek Imre az ún. folyóirat-hierarchiát veszi górcső alá első nagyobb esszéjében („*A szó útja a folyóiratokban*”). Nehezményezi, hogy nemcsak az ezekről a fórumokról szóló kritikai beszéd hiányzik, hanem a lapok egymás közötti párbeszéde is, és gyakran a saját publikációik „önértelmező gesztusaira” sem fordítanak kellő figyelmet. (Péntek márpedig jól ismeri ezt a világot, ő alapította meg az *Árgust*, és sokáig a *Pannon Tükör* főszerkesztője volt.)

A Hamvas Béla-élmény többször visszaköszön, így a *Duna-versek – régen és ma* című esszében is. Az öt géniusz „lélektáji” adják lírai áttekintésének keretét, melyben visszatekint a 19. század költészetére is; és szintén mai szemmel közelít Kazinczy Ferenc poétikai nézeteihez („*Szabdalom... teremtem a szót, a régít új formában fűzöm össze*”). Izgalmas a következő tanulmány értelmezői alaphelyzete – egy dátum és egy kommunista-kritikát megfogalmazó vers köré szervezve a kutatást, nemcsak József Attila ideológiai-esztétikai fordulatainak hátterére világítva rá, hanem társadalomtörténeti kérdéseket is feszegetve.

Püski Sándor könyve apropóján dióhéjba zárt irodalomtörténeti vázlatot ad; a lírikus Keresztury Dezsőről szóló portréja („... *műve lettem vagy töredéke...*”) szintén azáltal válik korekppé, hogy Kereszturyt és verseit az irodalomtörténeti és esztétikai folyamatban helyezi el. Major-Zala Lajos költészetéhez közelítve, rajta keresztül „*az emigráns tudat alakváltozásairól*” is szól; és ehhez kapcsolódik a *térben és műfajokban „vándorló”* Kabdebó Tamás irodalmi „programjának” a feltérképezése. Akár önmagára is vonatkoztatott ars poeticaival való megismerése lehetne értékelése a Kabdebó munkásságát meghatározó esszéiről: ebben „megnyilvánul páratlanul széleskörű műveltsége, rejtett összefüggéseket meglátó és kifejező írói talentuma, valamint a jóra, az erkölcsösre, a humánusra ösztönző emberi habitusa”. Utassy Józsefről (pályatársáról) egymás után két írása is szól, három kötete apropóján, illetve a személyes emlékeket is felidézve.

Mindig összetett feladat az életmű-monográfiák bemutatása, itt a párbeszédviszony újabb szereplővel bővül: a szerző, mű és olvasó mellé belép az is, akiről a könyv szól. Kódöböcz Gábor Kiss Benedekről írott könyvét Péntek nem tudja úgy olvasni, hogy abban ne volna jelen az ő Kiss Benedekről való tudása vagy a közös indulás élménye. Ezért is méltányolandó, hogy a monográfiát modellnek tekinti arra vonatkozóan, hogy az nemcsak Kiss Benedek költészetének értő-méltó reprezentációja, hanem a kánonok küzdelmének kibékítésére tett kísérlet is.

Kiemelem még az Oláh János költészetéről szóló, az életöröm és múlandóság motívumai köré felépített tanulmányt, a szlovéniai magyar irodalom elkötelezett bemutatását, valamint az L. Simon László és Finta Éva könyveiről való továbbgondolást, az erotikus költészet „változásairól” írott nagy ívű és a nemzeti öazonosság kérdéseiről szóló élményközpontú értekezéseket.

JAVÍTÁS NÉLKÜL

Utószó és ajánlás Perczel Papp Ibolya regényéhez

Perczel Papp Ibolya új könyve önéletrajzi és családregegy. Jellemzően gyermekkorába kalauzol vissza, ezen keresztül több száz éves hely- és családtörténetet idéz meg, mintegy az Édesanya emlékezetét rekonstruálandó tekint rá a 20. század derekára, megidézve közben a felmenők történetét is.

Az anyai kérdéshez hűen: úgy beszéljen, ahogy otthon, és legyen igaz mindaz, amit mond. – Úgy, mintha a Sütő Andrásról (a napló közvetlenségével írt *Anyám könnyű álmot ígér* c. szociográfiai esszéregényből) megtanult elvet követné. És ez sikerült is neki.

Az önéletrajzról különböző elméletek születtek (mások mellett például Paul de Man, Philippe Lejeune), melyek sorra azt faggatják, hogy a műfaj– az életrajz, a vallomás és elbeszélés sajátos ötvözete – vajon mennyire képes reprezentálni az összetett folyamatot, hogy miként váltam azzá, aki vagyok. S arra szintén rákérdeznek, hogy az önéletrajz ezáltal az önismeret hiteles bizonyítéka is?

Az elméletalkotók erről nincsenek meggyőződve, most viszont itt áll előttünk a *Javítás nélkül*. Gondolkozom az új könyv műfaján és műfaji jelzőjén. Sütő az „anya”-regényét naplójegyzetként definiálta, Perczel Papp Ibolya azonban eltekintett a műfaji minősítéstől. Magam, aki ösztönöztem ennek a könyvnek a formába öntését, regénynek nevezem, bármilyen jelző nélkül.

Tudván persze (és ez a szerzői útmutatásból is kiderül), hogy nem regényt készült írni. És nem is könyvet, csak az Édesanyával közös múlt összerakása végett rögzítette régi történeteit. A szerzőt nem az foglalkoztatta, hogy másokat szórakoztasson vagy tanítson, hanem az volt a célja, hogy a még együtt tölthető időt fényesebbé tegye az emlékekkel. Az eseményeket nem alakítja át, noha saját emlékezetét ki kellett pótolni mások emlékezésével, néha forrásokkal is. A múlt elbeszélése egyaránt része a személyes és a közösségi identitásnak.

(A *Javítás nélkül* önkéntelenül is eszünkbe juttathatja a *Javított kiadást*. Ez az asszociatív párhuzam viszont azt sugallja: most nincs szükség korrekcióra, egy teljes és súlyos élet, egy könnyekkel és nevetésekkel színes gyermekkor ma is az és olyan, ami és amilyen egykor volt.

Nincs szüksége az írónak „javításra”, már csak azért sem, mert minden úgy volt jó, ahogy megtörtént.

S ahogy olvassuk a regényt, megtörténik velünk is a „regölyiek” közelebbi és régmúltja. Kikeressük a térképen a helyet, mert szeretnénk elmenni oda... Aztán

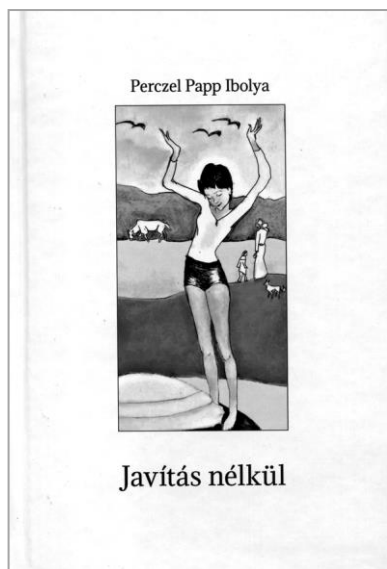
megkeresnénk az író elérhetőségét a telefonkönyvben, mert szeretnénk vele találkozni...)

Az elbeszélést nem az önismeret elmélyítésének direkt szándéka, hanem a szeretet alakítja. S ebben a szeretetben oldódik föl a humor, amely Perczel Papp Ibolya könyvének is egyik fontos jellemzője.

Sőt, meghatározója a szeretet-humor.

És ennek a szókapcsolatnak az igazi jelentését csak akkor ismerjük meg, ha elolvassuk ezt a kedves és őszinte, élményekben és adatokban is gazdag, magával sodró, közvetlen beszédmóddal megörvendezettető könyvet.

Ajánlom azoknak, akik (földrajzi helytől és történelmi helyzettől függetlenül) kíváncsiak mások életére, egyúttal a másokban rejlő önmagukra.

A borító – és részlet a hátoldalról:

A világ egy teljességgel valóságos pontján, arrafelé, ahol a Koppány beleszakad a Kaposba, ahol még én is láttam égni a tőzeget, ahol a vidék a Kelták kora óta sosem volt lakatlan, arrafelé mi teljesen valóságosan így éltünk. Ahogy mesélem.
Javítás nélkül.

*

Vertük vadul a verbunkot, kurjongattunk, szartunk a politikára, merthogy a politikára szarás is beletartozott a mulatásba, élveztük a ragyogócsillagos és kisangyalomos' életet – a papa, én, meg a többiek. Azt beszélték mindenki berúgott, állítólag én is.

(A szemközti oldalon közölt ballada is része lett volna Perczel Papp Ibolya könyvének, aztán a szerző az utolsó pillanatban a kihagyás mellett döntött. Itt most az alábbi magyarázattal együtt olvashatják: „A Radány-köröszt balladája 1921-ben keletkezett, valós történetet mesél el. Az első szakasz és a kétsorosok egészében megvoltak az emlékezetemben, a másik két szakaszból hiányoztak szavak, több is, ott a dallam, meg az ütem szerint behelyettesítettem. A körösztöt apai dédanyám lemenői állították, a felújítással Krisztus letört bal karja és lábai visszakerültek a helyükre.)

RADÁNY-KÖRÖSZT BALLADÁJA

avagy Regöli ballada Pölöskeirű

Radány-körösztnek
a holt Pölöskeivel
balladája lett

*Hallottátok, hogy Regöbe mi történt,
Pölöskeit a csárdába megölték,
kilenc högyös bicska mönt a szivibe,
efeküdt a Radány-köröszt tüvibe.*

*Ruháját mögtépte, őszre vált haja,
gyilkosát átkozta az édösanyja.*

*Szép legény vót, hetvenkedő a Jóska,
huszonegy évit gyászúta el apja.
Hat legény viset nehéz vasat érte,
mert nem vádút mög másikat egyik se.*

*Bűn-bánattú a legények szivibe,
rózsa nyótt a Radány-köröszt tüvibe.*

*Mátkájának hírű vitték Szakába,
möghasadt a szíve búbánatába.
Fődbe vót Jóskája, együtt hozzája,
bazsarózsát útetett rá a sírgyára.*

*Fődbe vót Jóskája, együtt hozzája,
bazsarózsát útetett rá a sírgyára.*

BICSÁR VENDEL versei:

SEGÍTŐ KÉZ

széttörheted és újraöntheted
a hulladék metaforákat
figyelmeztetésül
a mikrofon előtt állóknak
alvó kürtöt fújván
seregestől álomba kényszerítve

ébresztő parancs
a Segítő Kéz
alternatív szabadság
köszönt rád
a Napkeltéd szép legyen

van aki Szívet ad
van aki Mérget
és akit nem bánt a Fagy
kompromisszum nélkül
élni hagy

egymást mérlegelik
melyik a túlsúlyos
bőbeszédben és hallgatásban
versenyben
a lehallgatásban

OSTROMBANDITA

fogalmaink
méregetik a szimpátiát
de mindig
az eredményt vitatják

ostrombandita
áll a sztrádán
kivetkőzve magából
szélhajjal lobogva
sebét mutogatva

bátor vagyok
mutatvánnyá válok

áldozatra várni
fésűben verebet
vadászni
légy ott
vele

KRISTÁLY

félretolva a virágzó ágakat
feltáruul a hullámzó tó

kövek között egyensúlyozó
léptek a moha szélén

a tiltott halak fényes
vízköpenyben lélegeznek

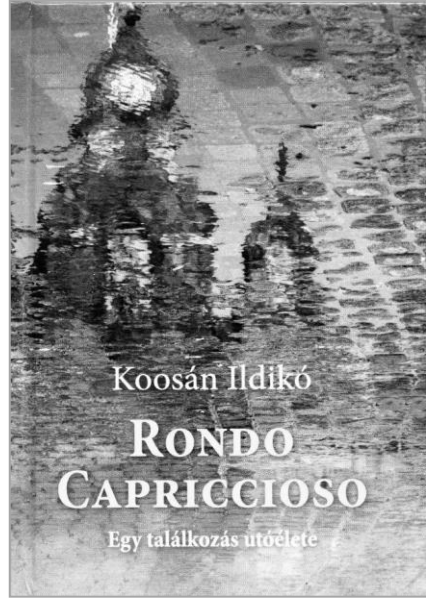
kristályosodik a világ sója

*

vonat nélkül milyen volna
a párhuzamos?

KOOSÁN ILDIKÓ:
RONGO CAPRICCIOSO

Egy zenei műfajelem és táncforma, illetve egy megjelenítésmód került Koosán Ildikó legutóbbi (kisalakú, ám igen elegáns) verseskötetének a címébe: szeszélyes verstáncok és egy szimfónia befejezésének változatai. Egy szerelem története. Katarzis erejű képekkel, formai és műfaji sokrétűséggel. Az olvasó eszébe juthat Szabó Lőrinc, témájából fakadóan vagy a sorról-sorra áthajló versmondatok hatására. Ám a főszereplő itt az érett Nő, aki önfelismerő versvalótlomlásában talán utolsó szerelmét idézi meg szépséges fájdalommal.

KOOSÁN ILDIKÓ verseiből:

XXIV.

VÁLÁS

Még visszánézett. Utána lestem
a lökdösődő, sűrű tömegben,
elindultam, szinte futva indult ő is
át a zebrán, szemben a kóris-
fánál egy csapzott-szőke kislány
láttam, integet neki, ő meg oly furcsán
karolta át, mint elébb a vállam,
mikor hévvel fonódunk össze nálam
ma is, alig órája múlt, billent a váza
virága is... most meg tele a járda
itt hagyott illatával, szórja a szél,
más semmi... Egy halállal felér.

XXV.

FELÚJÍTÁS

falon a folt egy kép helye tán,
hiányjel, egy a sok közül,
gombolatlan rés az új ruhán,
szobád a múlttól menekül;

túl a feledés időszakán
rád illő fények, illatok
mítoszát hordozza szét a táj
s a kertre nyíló ablakok.

XXXII.

LÁTOD

Látod? Az ősz lehangol, ne csodálkozz
ha nyűgös vagyok, magaunt, mogorva,
nem kéne, hogy most ennyire hiányozz!
Örömtelen napok látogatnak sorra,
fakul a kert, a meghitt séták helye veled,
hosszú ökörnyal hintál a sombokorra;
Nem hittük, dér jön majd, ködös telek,
magányos angyalszárnyat írunk a hóra
megidézni a régi együttléteket...
Látod? Ez a borongás, e holt virágok,
ez a felemás világ végül hozzád vezet,
fáj ez a sok szín... Még gyászban járok.

Koosán Ildikó megjelent köteteiből:

Létezés fűszálra fűzve (2206); *Indexre tett tévelygésem* (2007); *Tündérvirágok selyem-
útjain* (versek, 2008); *Képmás–másképp* (kényelvű műfordítások, 2010); *Az Idő
sodrásában* (2012); *Hazafelé* (válogatott versek, 2014); *Rondo Capriccioso* (2018).

ENGEDJÉTEK HOZZÁM AZ EMLÉKEKET!

SZÍKI KÁROLY vitairata

*Sütő András (1927. június 17 – 2006. szeptember 30.)
Herder- és Kossuth-díjas íróra emlékezve*

*„Rongy ember, aki nem tiszteli az elődeit és a halottait. Nem csak a sajátjait, a másokéit is. Ha egy városi gyászmenetben meg akarod tudni, kik a parasztok vagy paraszti származásúak: számold meg a levett kalapokat.”
(*Anyám könnyű álmot ígér*)*

András halála óta írok egy naplót, Engedjétek hozzám az emlékeket címmel. 2016. szeptember 30-ára, halála 10. évfordulójára el is készülök vele, így határoztam. S talán közzé is teszem 2017. június 17-én, mikor 90 éves lenne. Lett! A napló meg nyitott maradt. Ha lennék, közzétenném én magam-magyar, ha lesz még magyar. Ha nem sikerül, akkor majd posztumusz humor lesz belőle 2027-ben, mert én nem valószínű, hogy benne leszek. Majd kiadja más. *Zizegni kezd a hajdani, a majdani kukoricás...* Hej, Sándor, hej András! Együtt barangoltatok Lászlóval, Lacikával, mikor a gyermek megszólalt:

– *Menjünk el még egyszer az állatkertbe.*

– *Ott szépebb lesz?*

– *Ott szebb lesz a világ.*

Nem lett szebb.

– *Menjünk a hattyúhoz. A háta közepe még fehér;*

– *Úszkáló hófolt a sárlében. Majd, ha megnősz, elmagyarázom neked, László. Ő volt Petőfi Sándor bácsi lassan szálló, hosszan éneklő, szép emlékezete.*

Szóval: nincs más meghátrálás, írom tovább. Tovább, csak tovább!

Kockázatos dolog az esetetek pártjára állani...

Megbocsátani magunknak. Szerintem ez a legmagasabb szintű emberi kötelesség és lehetőség. Megbocsátok magamnak. Így – miközben a legmagasabb elvárásnak teszek eleget – a legmagasabbra függesztett kötél alól is menekülök egyben. A legnagyobb kényszertől szabadulok. Több önmagamnak megbocsátani, mint másoknak. Mert elleneimnek megbocsáthatok, ha tudok, kellene tudnom, hisz ez

keresztényi kötelességem, de ki bocsát meg nekem azért, mert megbocsátottam a gonoszoknak. A gonoszoknak, akik életemre, munkámra törtek, kiűzetésemre szerződtek. Csak én bocsáthatok meg magamnak azért, mert minden feltétel nélkül megbocsátottam nekik.

Nem egyezem a feltétel nélküli megbocsátás imájával. Hiszen azt nem írhatta elő a Teremtő, csak egyes érdekcsoportok, akik tudták, hogy örökké vétkezni fognak, és nekik majd előhossa a pap, s addig sulykolja, míg elhiszi a földi halandó: bocsássak meg a gyilkosaitoknak! Gyermekeid, szeretteid legyilkolóinak, egy ország kifosztóinak, területe elrablóinak, mindazoknak, akik börtönbe zártak, rendőrökkel, ügyészekkel, bírakkal meghurcoltattak... Én nem akarok megbocsátani nekik, de magamnak meg kell bocsátanom, mert fegyverre nem fegyverrel válaszoltam, mert tolvajaimat nem tolvajlom meg, mert az összeesküvők ellen nem indulok hadakkal, a hazugokat, rágalmozókat nem törölöm képen, a szerelmemre szemet vetőt nem vágom orrba. Ezért, mert legyőztem magamban az egyenes választ, a vért-vérért kényszerét, megbocsátok magamnak. Ez a legnagyobb emberi tulajdonság. Ez az egyetlen előre vivő erkölcsi magatartás. Önmagamnak megbocsátani.

És mert ezt gyakorlom évtizedek óta, el tudok jutni oda, ahová vágytam, vágyom: testvéri magyarok közé. És közben olyan tájakat látok, melyek a világ csodáit hordozzák magukban. Azokat, amelyekhez szerelmes szavaiddal magad kötöttél, elődeim szülőforrásához, a Mezőséghez. Szíkhez, Pusztakamaráshoz...

A réginek a helyén új házat épített valaki...

Sütő András atyai jó barátommal egyszer vitába keveredtem marosvásárhelyi otthonában. Ez akkor történt, amikor egy vendégjátás okán ott jártunk a Gárdonyi Géza Színházzal, és a Securitate bevitt a laktanyájába, M. T. gazdasági vezetővel együtt. Akkor B., a mindörökké statisztá méretű-képességű csepűrágó és a köré gyűlt fegyelmi bizottság azonnal ki akart rúgatni, mert politizálásnak vették azon „kilengésemet”, hogy a secu bezárt pár órára Marosvásárhelyen. S a sors furcsa fordulatot vett két évtized elteltével, mert az akkori erőszakszervezet munkatársa, mai diktátorunk mostanság Sütő András művével nyitotta az évszót. Mint annak idején Gali – rendezői diplomával, átható tudással és affinitással. Ő a *Lócsiszár virágvasárnapját* választotta, mely alighanem a legjobb Sütő-darab.

A vitát az váltotta ki Andrással, hogy én vékonynak neveztem a *Káin és Ábelt*, valamint valamiféle deheroizáló kísérletnek, amelyben a Bibliai Ábelnek egy másik arcát, egy rosszabb arcát mutatja meg, s Káint pedig szinte hősi ellenálló-

nak, afféle forradalmárnak építi fel, aki öl azért, hogy a zsarnokság igája alól szabadulhasson.

Tény, hogy a kisebbségi lét sorsmotívumai fogalmazódtak meg a dramatikus műben, s vannak dolgok, amik innen nézve nehezebben érthetőek és fordítva is igaz, de az átlagnézők egy része az egri bemutatóban ugyanígy, deheroizáló, hő-söket a földre rántó kísérletnek értelmezte. S amíg ezen eltűnődik, véget is ért az előadás, semmiféle nyomot nem hagyva bennük... (A cselekmény valóban vékony, kemény hitdráma, vita zajlik 5-6 szereplő között, mely nem mérhető a *Lócsiszar* korszakos, sokrétű, cselekményben gazdag drámával.)

Akié a hatalom, azé a hála...

Darabot választani tudni kell. Sütő András drámái között is felállítható egy fajsúly szerinti sorrend. Véleményem szerint így aligha kétséges, hogy színpadi erő szempontjából így követik egymást:

Egy lócsiszar virágvasárnapja (dráma) Bukarest, 1975

Csillag a máglyán (dráma) Bukarest, 1975

A szuzai menyegző (dráma), 1980

Advent a Hargitán (dráma) Budapest, 1987

Az álomkommandó (dráma) Budapest, 1987

Balkáni gerle (dráma) Budapest, 1999

Káin és Ábel (dráma) Bukarest, 1977

Mezítlábasszony (dráma) Bukarest, 1950

A sokat emlegetett diktátori-direktori világlátás úgy látta jónak, ha Káint túzi zászlajára. Kinek mi van, azzal főz. És mi ezt esszük meg. Azt mindenesetre izgatottan vártam, hogy a motivációs problémákkal küszködő diktátor ki mellé áll, Káin- vagy Ábel-lényét rendezi-e meg a darab kapcsán? Káin mellé, aki emberi méltóság törvényének nevében gyilkol? Ábel mellé, aki provokálja Káint?

Én vagyok a magam Istene – mondja Ábel Arabellának. Ennek csíráit láttuk az elmúlt hónapokban, s megtapasztalhattuk többen is évtizeden át. Ábel mellett tör lándzsát, akit Önös- birtoklási vágy jellemez, kinek odaadó áldozatkészsége áltatás? Az első és második bűn válsághelyzet-generációja eljut-e a tudatig, hogy azzal valamit kell kezdeni, mert mindent nem lehet megúszni, ahogyan mondja gallérja mögül kiüzenve a gyáva: a nézőre bízom a döntést!

Az igazság kálváriájának stációján végig kell mászni, ha tetszik, ha nem! Ha vállalta valaki a poéta sacer, szent költő Sütő művének színrevitelét, annak nemcsak átélni kötelessége egy szakrális és dramatikus világot, a közösséget, hanem újra is kell teremteni azt. No, itt kezdődik a művészet, melyet csak kevés diktátor

ért igazán. Ugatni ugatja, de a poéta sacer vallatásával kitakarózik a lélek. A lélek, amiről kiderül minden.

Nézz le mireánk, ó könyörület. Ments meg a diktátoroktól.

Mezei Robinsonként, szavainak befelé csurgó vérében naponta fullad meg a törvényen belüli

Én nem tartozom azok közé, akik sorba álltak politikai formációk kis képességű nagy varázslói, zsebesei, sebesen hadaró elvtársainak kézfogásáért. Tartozom azok közé, akik – miközben eltávolították őket innen-onnan – leemelnek egy-egy Sütő művet a polcokról.

András három drámájában volt szerencsém játszani, de meséiből CD-t is készítettem. Tettem, amit tettem.

Trianon óta kisebbségben vagyunk, de az anyaországban is egyre erősebben. A nyavalygóké és nyalóké a jelen, amely megesi a jövőt. A fél-tehetség tobzódása fáj legjobban. Úgy gondolom ezt a kisebbséget sikerül szolgálni az új típusú színházmodell működtetésével, melyet Polgári Teátrumnak neveztem és világ elé vittem. Ezzel a kezdeményezéssel kísérlem meg a hagyománytudat és nemzet tudat ébresztését, s teszem ezt a szándék és képesség harmonizációjával. Lépdelni, vagy ügyködni kell, nem számít a szélirány.

Kritikus pontra jutott már 2002-ben a magyar színházi modell. Kellene tenni valamit, miközben a hibernáció miatt tehetetlenül nézzük, hogy az uralkodó igazgatók leváltották Sütő Andrást a műsorlapokról.

Mester! A bős vihar dühöng, hullám fölé hullám kél!

A fenyegetettség érzése hatja át valóban a nemzeti színjátszást és a nemzeti irodalmat. Lehetne írásomnak is az a címe, hogy *élménybeszámoló egy bevehetetlen várról*, mert a színház – úgy gondolom – miáltalunk válik bevehetetlenné, és ezt a szembenézést, amit ti fejtegettetek, próbálom itt én is megerősíteni. Hogy a magyar színház és a mai magyar történelem nézzen szembe a múltjával és számoljon el azzal, mert addig csak pamacsolás jeleit látjuk, programkészítés pedig nem történt mind a mai napig.

Tessék beemelni – kultuszminiszteri szinten – a talmitól elválasztott valót, mert a jelenlegi színházmodell a kiúttalanságot mutatja, holott küzdelmek és állandó fenyegetettség érzésében leledzünk, a brancs-szellem és a klikk megerősödése, váltóbotok váltása így is vagy, és az irodalom mégsem válhat, és a magyar színház hagyománya mégsem válhat áldozatává ennek az elképesztő szellemnek.

Az ember pusztul, mert nem felejt...

Kötő József egyszer Tokajban azt találta mondani: *a nyitott kultúra időszaka jött el*. Ennek lehetősége van, de a veszélyei is megvannak. Erre a veszélyre hívom fel a figyelmet. A jelen helyzettel szembenézni, mert ne hülyítsük egymást, katasztrofális a helyzet a színészekkel való bánás és a színészek megnyilatkozásainak területén. Autonóm művészeti intézménnyé válás és interpretálás... Hiszen a kettő együtt elválaszthatatlan elegendő.

A színházi nyelvhez valami tanulságos esetet érdemes köbe vésni: Latabárnak egyszer elvittek egy forgatókönyvet és azt mondták, hogy egy igazi arcodat, egy új arcodat látják meg a nézők, ha ezt eljátszod. Latabár erre csak annyit mondott: nekem a régi is jó.

Tehát ezzel is óvatosabb bánásmódot javasolnék a magam részéről, ha lehet, mert a hagyomány része, ami jó kiútkeresés, és az elit megteremtése – ez jól hangzik, de azért a *Hegedűs a háztetőn* nem hangzik itt idegenül, amelyben a hagyomány hagyományra épül. Eger környékén ez kiírthatatlanul itt van az ősforrásban is.

A kísérleti gyermekek a Betiltott Szavak zárt kapui előtt...

Sokan megcsontosodott hittel vallják: a nézőket szórakoztatni kell. Így igaz, de azt megteszi a katasztrófa kompetenciában jobb kommerszfilm-kínálat vagy az esti híradó. Ennél több kell: szórakoztatni és elgondolkodtatni kell, és ebben legyünk néha világváros!

(...)

Nincs már a sokat szidott Aczél-rezsim idejében még életképes történelmi filmek gyártása. Van helyette meleg-propaganda. handabanda, hogy az kell! Csak kikel ez a rossz tudat, és eközben elsorvad a valós igény, a valós nemzeti tükröt lelőtyintették egy kis lila fröccsel. Felvonná-e maradék szemöldökét Sütő András erre? Ezen gondolkodom. És csak ülök és gondolkodom.

Próbálok megfejteni a meghökkentőt, az öncélúan tetszetőst, a polcokon mindig szembe szökő helyre rakott, rikító híryanagokat, amikor már messze ment Sütő András, Nagy Gáspár, Gál Elemér, Sinkovits Imre, Bessenyei, Törőcsik Mari... Rettenetesen gyorsan kopnak a nagyok. Mintha így lett volna beprogramozva, és marad a szürke futam, a hullakanyar-maradékok ficánkolása. Ez ássa a nemzeti modellt mélyen alá, be a végtelen mélybe. Lesz-e ebből feltámadás? Csak ás a féreg...

Hull a hó. Egy régi tél fehér méhrajzása...

Most, amikor nem róluk szólnak a ropogós újságok, most amikor az utolsó közhöny is beült a füledtته avanzsált országban, és ahol az utolsó könny is elpergett Kós Károlyért, Német Lászlóért, Páskándiért, Székely Jánosért, Sík Sándorért, Sütőért, Tamásiért, Mensáros Lászlóért, most amikor cukros szirupként szopogathatjuk az újságok címlapjain a színházművészethez kötődő új idők új sztárjainak sztorijait, csupa szomjúság az élet a világító tornyok után. És nélkülük is úgy tűnik az örökség megóvásának haláltusájában, mikor oda fagy arcunkra a mosoly, ha beleolvassunk az újságokhoz megtévesztésig hasonló lapokba, úgy tűnik, hogy minden rendben van a színházi esték körül.

És ha Wass Albert Sütő oldalán beülne a nézőterre, ott most is csillogó szemű emberek ülnek, a közönség nem akar bírálni, nem akar jobban tudni, sem fölényeskedni, csak bámulja a színpadot, ahol magyar huszárok villogtatják kardjait. Van ott valami, az a bizonyos, ami átment nemzedékek öntudatán, és beszűrődött a lélek mélységeibe, az a titokzatosság, titokzatos anyag sugárzik benne, ami csak a mienk?

A színházi este életünk legnagyobb pillanata volt mindig, úgy tűnik, a magyar családok többségének körében ma is az, s az maradt, mert sem a mutatóvonal, sem tartalma, sem a világról, megmaradásunk esélyeiről többet tudó írók világa nem érdekli őket. Mennek a felkínált menü után, hanyagolva Tamási Áront, Sütő Andrást, Reményik Zsigmondot, Weöres Sándort, Pilinszkyt, Illyést, és milyen hosszú lenne még ez a sor, ha győzném türelemmel sorolni. Hanyagolják a színi direktorok a véredényeket feltöltő, sorsformáló katarzist, messze elkerülik az igazság mezsgyéjét, létük szülőföldjét, hogy a teátrum falain kívüli reménytelenséggel való szembesülésben őket feloldozzák.

Az ember pusztul, mert nem felejt...

Az ország morális mélyrepülése, a nemzet szétszakadása, süllyesztése közepette, a politikai cselekvés mélygyökerű felelősségét levetve, van-e még remény a szembesülésre? Létezik-e még problémaérzékelés a divatizálás ellenszenves léte idején? Van-e még remény ott, ahol egy táborba terelt nemzeti irodalmat, színjátékot úgy tiltanak és tűrnek, hogy más támogatnak?

Mások meg a másságot támogatják. Gyűlöletkeltés, szembeállítás az eszköz, így sorvasztanak, s fellobog a médiadiktatúra, igazgatóváltási diktatúra, sajátos szociálliberális ízlésmonopóliumot működtetnek gebinben, a *másság-helyen* meg Ságvárit, Cheguevarát vették pártfogásba minden kockázat nélkül, minden félelemérzet nélkül, s ebben a végletben leemelik Petőfit az érettségi anyagból, kivetik Wass Albertet a hátsó kapun. Backstage-n sincs helyük! Pass!

A vakító reménytelenséget a polgári, keresztény oldal azzal növelte 2002 óta, hogy elfelejtett tartóoszlopokat emelni, amelyek a reménykedés beszakadó boltíveit megtartanák. (...) A polgári és a liberális polarizálódásban mára eljutottunk oda, hogy kozmikus méretekben terpeszkedik az ország fölött az édeskés mézerynyó, mely elzárja az isteni erővonalakat Isten háznépe elöl, és kézi malom módjára zúg az udvari malom...

Hát ilyenek leszünk, ha már nincsen, akihez szólhatnánk?

Lapozunk csak bele, hogy világosan érthetővé tegyem az eddig mondottakat, lapozunk bele, mit írnak a lapok, és szörnyülködünk a minőségi forradalmat végképp feledve a művészeti vég kezdete előtt. Mit írnak? Idézek, de csak a türelem határáig.

Csonka Pici félholtan is énekel Korda Gyurival a Sziget Fesztiválon. Pindroch Csaba befejezte az éjszakázást. Angelina a kávézóban seggfejnek nevezte Brat Pittet. Megereszkedtek a sztár cickók. Hári Ricsi játszi könnyedséggel forgatta a palacsintát a levegőben. Csányi Sándor összeköltözött Erdélyi Timivel. Németh Kristóf ceremónia mester volt Judi esküvőjén. Horváth Éva megkívánta Jannyt. Gesztesi Károly barátjával golfozott. Szinetár Dóra és Bereczki Zoltán évek óta vágnak közös babára. Görög Zitát megviselte a születés. Dobi dobbantott, vége a Mega~szerelemnek. Madonna karján kidülldnek az erek. B. S. bugyiban fürdött. Jól csak szívével lát az ember, tudhattuk meg Steiner Kristóf héber nyelvű tetkójáról. Vágó István elsírta magát fia esküvőjén. Bebe megtalálta a nagy Ő-t. Zséda 7 kg-ot hízott a várandósság alatt.

Holnap kitör a WC-forradalom, a tarjáni családregény hőseinek romokban hever a házasságuk, dagonyázzunk pucéran a burgerlandi Édenkertben vagy a Sziget Fesztiválon. Eszenyi Enikő a gyönyöreit tárja ki a Sziget színpadon: „Hol a siető zongorista, újján én és a füreliz, hol van Pista a fetisiszta, számból hol van a furcsa íz, mit belém öntött a lassú víz. A vastag farkú hova lett?”

Az égbe vagyunk bejáratosak.

Ha már mindenünnen kirekesztettek bennünket.

Az általam elindított, ön- és közjobbító szándékkal szerveződő Polgári Teátrumnak ebben a mézcsöpögős felhó atlantiságban, az állati bombasztikus frázis-petárdázásban van-e esélye megkapaszkodni? Aki Sütő András szavaival házal, mit lel a napi kerekedésben? Ha licitálni nem is képes, a szellemi infláció letörésére képes-e, és megérinti-e még a lelket, megtaláljuk-e szegény kamasz módjára a nemzet röggös útján a röghöz kapcsolódókat?

Ezek a kérdések foglalkoztatnak.

Csábító lenne persze azt mondani, hogy igen, hisz a nemzeti identitás keresésében nincs kis téma. Cseppjeit bárki, bárhol fellelheti. Csak hát éppen ez az, hogy a cseppvadászokból volt legkevesebb 1990 óta folyamatosan. A szakrális síkon voltunk legkevesebben; és az ellenzékbe szorult nemzet, a mindig kisebbségben élő nemzet, a vezetőivel együtt mintha beleragadt volna a liberális gáncsba és a bogáncsba, s most, mikor övé az ország, a hatalom és a dicsőség-lehetőség, nem tud igazán kilábalni a mélyre taszítottság állapotából.

Az állatok torából még sok szemét maradt, mert nem volt tisztító paraszt vagy nagyúr, aki a kommunista bűnökkel elszámolt volna, s kiszámolja őket mindörökké. Ámen.

A menekülő lélek utolsó kiáltása: tudjátok-e, mire vigyázatok?

A poézis és polgári teátrum magára maradt. Csaknem támogatás nélkül. A kapucsgót gyakran nyomogatták pedig a közvetítést vállalók, a visszaperelők, a szellemi elsivatagosodást észlelők. A felső akarat mintha áramütést szenvedett volna. A felfoghatatlan szörnyűségek észlelésekor 2002-ben mégis megalapítottuk a Varga László Polgári Teátrumot Egerben, Varga László képviselő úr tiszteletére. Cselekvési programot, polgári színházi modellt nyújtottunk be a szakpolitikusokhoz több ízben. Még választ sem kaptunk.

A Polgári Teátrum működésére, munkájára pedig egyre nagyobb szükség mutatkozott. Hiszen a színházak, a közpénzen működtetett mamut-intézmények elfeledkeztek kimozdulni a kényelmes játszóhelyről. Pedig a működési engedélyben is ott van az a kötelező szolgálat, hogy a vidéket el kell látni előadásokkal (természetesen a Heves megyei székhelyről mintáztam ezt a példát, lehet, hogy máshol nem így van, máshol egészen jó a helyzet). A vidéki települések teljesen magukra maradtak, a szlogen megerjedt, elterjedt alapállássá merevedett: „jöjjenek be a megyeszékhelyre, ha látni akarnak valamit”. – És ezzel odasimultak a szoclib kormány nemzetfelszámoló stratégiájához. Mélység és magasság táguló intervallumába ugrottunk mi bele, szálltunk Thália kordélyára.

Szavaink fehér törülközője a forró homlokon...

András! Nyálás optimizmus nélkül végezzük azóta is, amire esküdtünk veled, amire diplománk kötelez: szolgálni csalhatatlan egyszerűséggel a boldogságra vágyókat. Közösségteremtő szándékkal, mikro-közegekben működtetni a felemelkedés reményét. Működtetni a nemzeti irodalmat, a vérkeringésbe pumpálni, lázítani a kiszolgáltatottság, a szerencsétlenségbe taszítás ellen. A nemzeti árulás

ellen. A gagi ellenében. A magyar nyelv szolgálatába szegődtek köré szerveződve, az agresszív médiadiktatúrával, sértő támadóinkkal szemben.

Páratlanul merész vállalás volt ez 2002-ben.

De lassan a 20. évadunkra készülve, nyugodtan mondhatjuk, egy pajzsot mi is felvettünk, egy kardot mi is forgattunk, és nem pusztultunk bele.

Közben a hazugságot irgalmatlan könyörületességgel próbáltuk kiszorítani mindenhol, ahol megfordultunk. A lepusztult tereket benépesítettük szavakkal. És ha egyszer valakinek nagyon szüksége lesz arra, hogy milyen is egy polgári színház modellje, szívesen átadom majd. Most köszönöm a figyelmet.

A harangok a toronyban laknak...

A nagy vallásháborúk kora nem zárult le. Most népvándorlás köntösében verik rabszjira Európát. A nemzetüldözötteknek most kell jelentkezni, mint régi tájak egykori uraiként. Mert igazában most kezdődik a muszlimok visszavágása, a nyugati országok meghódítása fegyverek nélkül. Egyszerűen: túlszüléssel megváltoztatják az etnikai arányokat, aztán pénzelt vándorlókként elindulva beveszik Nyugat-Európát.

Nincs az a kerítés, az az alagút, amely útjukat állná, ha a parancs megérkezik. Egy világtornyt szétlőni gyerekjáték ahhoz képest, amire egyéb eszközökkel is képesek, ha mögöttük a Világkormány vezetői állnak. Csaknem két évszázados csend után eldőlni látszik a keresztény-muszlim háború, melyben a keresztény világ súlyos vereséget szenved.

A vereség pedig a legegyszerűbb okok miatt következik be: a liberális világkéselyük az abortusz mellett bontottak zászlót, s emiatt az anyaországok többségében nem éri el a két gyermeket a családonkénti utódok száma. Franciaországban például ez az arány keresztényeknél 1,8, a muszlimoknál pedig 8,1 gyerek. Angliában 8 év alatt a harmincszorosára emelkedett a muszlimok száma. A liberális Hollandiában 15 év múlva már 50–50%-os arány alakul ki. 2050-re Németország iszlám állam lesz.

Honnan tudta ezt a technikát Ceausescu, hogy egy kis idő múlva az egész elszakított magyar terület román lesz, amit írtál, András, lépésről lépésre bekövetkezik. Hogy közelebbi megfogalmazásban írjam: bekövetkezünk!

A réginek a helyén új házat épít valaki...

Az elkövetett korábbi bűnök, a gyarmatosítás, leigázás miatt – napjainkban mondva: csinált háborúk miatt – a régi civilizációk halálra vannak ítéelve. (Mi is?) És nem a biznisz-terrorizmus miatt, hanem a nem-keresztények összeesküvése,

érzékeny memória-mezői miatt. A nemzeti nagyothallásunk miatt. A politikai lódoctoraink miatt. A semmittevők miatt. Az elmúlt 31 év hazugságai, elodázó hallgatásai miatt! – De a gének lázadnak, és legyőzik a hagyományos nyugati kultúrát. Kadhafi mondta: nincs nekünk szükségünk terrorizmusra, kardok, puskák nélkül egyszerű élettani sajátosságainkkal győzzük le Európát. Ez a folyamat zajlik most.

Az Európa elleni, de nem iszlámok által kitalált, Európa elvesztésére kidolgozott liberális terv tehát beteljesedni látszik. A bűnösöket pedig meg sem nevezik. Pedig világosan látható, hogy a jólét társadalmát beüzemelő, a szülések számát mesterségesen visszaszorító összeesküvő politikai elit eladta Európát.

De csak Európát?

Észak- Amerikában nagyon hasonló a tendencia. Kanadában 2001 és 2006 között 1,6 millióval nőtt a lakosság száma. Ebből 1,2 millió a bevándorló. Főleg ázsiai. Oroszország nem tudja kezelni az iszlám-kérdést. Számukat már 21 millióra becsülik. Az újonnan szerveződő mohamedán közösségeket Kuwait és Szaúd-Arábia pénzezi. Pénzből pedig ott ilyen célokra tengernyi van, míg a keresztény Európa azon filozofál, hogy egy-vagy két gyerek legyen a családban, meg hogy két férfi az jó anya-e a gyerekeknek?

Kell némi idő megemészteni a nemzedékek, az európai, a civilizáltak kikiáltott brutális hatalmasságok mézáros munkáit. De az ember edzett, mert hátában ma is *kés a noszogató idő*. Nincs rend, nyugalom, csak az, amit az ember kikever magának. Egy kávé és elindulunk a világ csodái felé.

A világ meggyógyítását holnapra kellene halasztani!

A lelkiismereti terrorizmusról elmélkedem az apró állatok szüntelen futkosása és a mellékoltár ezer számra lobogó gyertyáinak közelében.

Csaknem megolvad az ember is. Olvadozik a történelem.

Elfedett cselekményeinek sötét árnya bomlik ki, mint szélben lobogó zászló széle. Lelkiismereti terrorizmusról gondolkodom, amely a keresztény hittérítők és erőszakkal hitre kényszerítettek utolsó játszmája: a visszavágás!

A legyőzöttek lázadása. Szájról szájra járatott erkölcsi kötelezvénye.

Ma, 2021-ben érezhetően ezt éljük.

Szárnypórba

PÉNTEK ZSOMBOR

TAVASZ

(részlet)

(...)

Tíz csodaszép madár tavasszal érkezett.
Első zöld, második sárga, harmadik „jégezett”,
ötödik fénycsepp, hatodik csillám,
hetedik tüzes, nyolcadik villám,
kilencedik ezredes,
nála nincsen száz tízes,
tizedik a Boldizsár,
ki a lila madárkirály!
Gyémánt jogarral,
Gyémánt jogarral!

Gyémánt jogar fénye rásütött a Napra,
és e fény átúszott a megtelő Holdba.
A tavasz ím eljött! – Színe szemben, szánkban,
ragyogva tündöklő messzi sugárban.
A csodás fény!
A csodás fény!

Péntek Zsombor 2009. december 24-én született, idén karácsonykor lesz 12 éves! A debreceni Szoboszlói úti Általános Iskola tanulója. Zenéihez a dalszövegeket szintén maga írja.

FÖL- FÖLDOBOTT LEVÉLFALEVELEK

23. évfolyamában a 222. számmal mond búcsút Szondi György főszerkesztő és bolgarista műfordító, József Attila-díjas költő az évente 10 alkalommal megjelent *Napút* című folyóiratnak és a 150. számmal zárult Káva-Téka mellékletnek. S ezzel maga a rendszeresen tematikus számmal jelentkező lap is búcsúzik az olvasóktól, hiszen gyakorlatilag az idén március 15-én 75. évét betöltött Szondi egyedül készítette a folyóiratot; a *Napút online* viszont működik tovább, ott akadnak segítői is. Az utolsó, a 222. is tematikus szám: a búcsúzás és a szemle alkalma és helye. Többek közt engem is fölkért arra, hogy tekintsek rá valamely korábban megjelent kiadványra, s a választás eredménye Ady Endre lett: a *Káva-Téka* és a *Napút Ady-száma*. Az írásokat a búcsúzáshoz is elküldtem, s megosztom ezeket a *Néző • Pont* olvasóival is.

Amikor megírtam a „vitatkozó” Adyról szóló tanulmányomat, s halálának 100. évfordulóján annak rezüméjét egy 300 fős közönség elé tartam, levelet kaptam, hogy márpedig Ady elvitathatatlan nagyság nemzeti irodalmunk palettáján. Ő a legnagyobb, legyek szíves ne kétségbe vonni ezt, mert az előadás sértette néhány hallgató érzékenységét. Tudomásul vettem, hogy a levélíró nem értette meg, miről akartam beszélni. Pedig csak arról, hogy a bálványoknak is lehetnek szépséghibáik, és a korabeli kontextusba helyezve az *Új versekkel* jelentkező „homo modernus”, egyúttal „homo aestheticus” (*Ki látott engem?*) és a másik húsába beletépő „homo eroticus”, vagy a maga módján *A Sion hegy alatt* tusakodó „homo religiosus” a leginkább mégis „homo politicus” volt, annak arcképére nézve előnyös és hátrányos oldalaival együtt. Mindez nem kérdőjelezte meg az Ady-költészet értékelését vagy azt, amit már Horváth János észrevett 1910-ben. Bár korántsem lelkesedett Ady magyarságot bíráló és érzéki szerelmet hirdető verseiért, meglátta, hogy a „homályossága” elvezet az „új költészet” ösztönös-archaikus, mitikus-babonás lényegéhez, mondhatni: a tudattalan esztétikumához.

Olvasom Suhai Pál Szentmártoni Szabó Gézának írott levelét 2018. november 26-áról a *Káva-Téka* (a *Napút Füzetek 133.*) 2019-es számában – amit most reflexív módon igyekszem bemutatni –, s rögtön megüt az üzenet: úgy tűnik, mintha a nemzeti irodalom nevében folytatott „kulturharc” az egyik legerősebb bástya, Ady ellen irányulna. „Még ha sikerülne is földig rombolni, milyen lenne éppen nélküle, az ’utolsó magyar’ nélkül nemzeti irodalmunk?” – kérdezi Suhai, bevallva, hogy mindannyian meghasonlottak és kissé feszültek vagyunk mostanság, de mélybe hatoló gyökereinknek meg kellene nyitni előttünk egyúttal az eget is. „Ady organikus öröksége erre az égbe-gyökerezettségre a példa. Erre int. Az értelmiségi lét külső-belső autonómiájának a megteremtésére.” Az egyetemes és nemzeti magyar (irodalom) fogalma nem alkotható meg Ady nélkül, mert ha ő

onnan kikerülne, lassan nem maradna senki. De akkor sem marad, ha nincs valódi párbeszéd, melyben elhangoznak a vád- és védőbeszéddek, melyeknek nem az a célja, hogy elítéljenek vagy fölmentsenek, hanem az, hogy konszenzust teremtsenek; hogy a még létezőnek hitt liberális elvek szerint is mindenki azt gondolhasson, és mindenki olyan véleményt fejthessen ki, amit és amilyet akar. Suhai egy ide vonatkozó korábbi levélesszóját közzé is teszi, Szabó Ferenc dolgozatára reagálva, s kifejtve: az Adyval kapcsolatos kételyek kimondása is lehet „magas színvonalú, tisztázó szándékú, párbeszédképes munka”, ekképpen „nemzeti”.

Másnap Szentmártoni Szabó már válaszol is Suhainak, szabadkozva, hogy ő a régebbi magyar irodalommal foglalkozik, de ismeri a vita résztvevőit, és meggyőződése, hogy Adyt felekezeti alapon nem lehet számon kérni, utalva a Szabó Ferenc-írásra meg az abban említett Prohászka. Ady kritikájának kerete nem a felekezeti hovatartozás, hanem a másfajta gondolkodás. „Valójában a református magyar mentalitás volt számára a rokonszenves, nem annak valós hitbéli tartalma” – fogalmaz Szentmártoni Szabó. Végül fölveti: Ady halálának centenáriuma nem ártana a *Napút* 2019-es számainak egyikében foglalkozni Adyval s az ellentmondásokkal.

A jó szerkesztő ilyenkor megkeresi a párbeszédben említett harmadik szereplőt, a jezsuita Szabó Ferencet, aki nem akar beavatkozni a diskurzusba („Amit írtam, megírtam”), de hogy igazolja „pozitívabban” véleményét, küldi az idézetekkel alátámasztott és jegyzetekkel ellátott tanulmányát *A pócsi Máriáról* címmel, az ugyanilyen című, 1910-ben írt Ady-verset értelmezve, s azt egy tágabb kontextusba helyezve. Az állásfoglalás Ady-ügyben már 2005-ben megszületett, s egy máriapócsi konferencián elhangzott, középpontba helyezve a kérdést, hogy „a racionalista publicista vallásos lett-e”. Az összegzésben ezt olvassuk: „Megtérésről talán nem beszélhetünk, hiszen Adyban mindvégig küzdött az isteni kegyelem és a pogány életérzés; nem tudott megszabadulni bálványaitól: az Élet, a Nő, a Mámor, a Minden, sőt később a Halál is bálványistenei voltak. De a bálványok mellett azért a Biblia élő Istene állandóan nyugtalanította szívét: pogány muzsikák és örömök között szomjazott valami örököt; az Isten volt valamiképp minden gondolata alján; hitetlenül is hívő”.

Ez a diskurzusrészlet már jelzi is a *Napút online* népszerű sorozatának, a *Levélfaleveleknek* a természetét, a személyes reflexiók és a tudományos igénnyel megírt esszék és tanulmányok egymásra (is) referáló viszonyát. Ráadásul mindig egyszerre az élmény frissességével és az adott témában való jártasság, az irodalmi tapasztalat aranytartalekaival együtt. A vélemények megfogalmazásának inspirálója és az eszmecsere közvetítője itt természetesen a szerkesztő: Suhai Pál egyrészt tudja, hogy kit érdemes megszólítani, őket hogyan tudja párbeszédés viszonyba állítani egymással, illetve narrátorként nemcsak „elmeséli” az irodalmi

„eseményt”, hanem maga is alakítja azt. A leveleket olvasva olyan érzésünk támad, mintha egy virtuális konferencia részesei lennénk, tehát a narrátor előbb a moderátori szerepet ölti magára.

Amikor megkapta Szabó Ferenc tanulmányát, ezért szólította meg Ágh Istvánt is, hogy engedné át a folyóirat Ady-megemlékezése számára *A pócsi Máriáról* szóló esszéjét, a 2008-as *Fénylő Parnasszus* kötetben megjelent az „*Egy idő óta megnőtt a szívem*” című írást – ezt olvassuk következő levélként. „A magyar és kálvinista Ady oláh és görög katolikus búcsúsokat lát, ettől a többszörös hatástól izgalmasabbá bonyolíthatja a verset, s meg is teszi a felszínen s az egymásra sarjadt rétegekben, de legbelül, a szavakon átízzó lényeg mégiscsak egy élethitelt vesztett ember megtéréséről szól, Mária csodatételéről” – írja Ágh István.

Ady halálának centenáriuma alkalmából a rovat levélesszé-sorozatát indított, s annak darabjai előbb két folytatásban jelentek meg. Mikor a küldemények harmadik csoportja is beérkezett, valamennyit egyben – „egy sokféle futó, sokféle ággal-boggal rendelkező, mégis csak egy diskurzus részeként” – bocsátotta az olvasók elé. A felütéssel tulajdonképpen már el is indult a levélfalevél-diskurzus Adyról, amely aztán a füzet több mint 60 oldalán tartja izgalomban olvasóját, aki most történetesen én vagyok. És bár a füzettel találkoztam korábban, Szondi György kérésére most egy pszeudo összegző levelet írok hozzá (a „ne fogd vissza a klaviatúrát” felszólítással / noha arra mégsem vállalkozhatok, hogy minden egyes levelet részletesen ismertessek).

2019. január 4-én aztán megkezdődött a „vitaindító” bevezetésre érkezett hozzászólások közzétele is. Falusi Márton a *Napút* (virtuális és „spontán” Suhaimódra szerveződő) „Ady-konferenciájához” egy tíz perces előadást csatol (*Irányzék tördobálóknak* címmel), ebben nem tagadja meg irodalomtudósi affinitását, költői érzékenységét és a nagy ismeretanyagra alapozó asszociatív jelentésteremtő képességét. Tömör, ám enciklopédikus igényű Ady-portrét ad, elosztatva a bevezető vitakételyét, illetve megerősítve, hogy Ady „a modern magyar politikai és kulturális identitás letéteményese”. S a tételmondat kifejtése már poétikai korrajzot is sejtet. „Olyan minőségű és kultuszteremtő költő, mint József Attila és Pilinszky János, a magányos hegycsúcsok; és olyan irodalomalapító királyi nagyság, mint Babits Mihály és Weöres Sándor. Ady református gyökérzetű politikai teológiája ugyanúgy áll kollektivitáskeresőnk centrumában, mint poétikai teóriája [...]. Beszélt költői alteregója elszakíthatatlan valós költői alakjától, e két figura nem élne meg egymás nélkül akkor sem, ha az utóbbi alakmás, a publicista és közéleti krakéler, olykor szélsőséges állásfoglalásokra ragadtatta magát.”

Mérvadó a megközelítés: a szerep és identitás (a „beszélt” és valós költői én) viszonyára hívja föl a figyelmet. S ebben a viszonyban a „beszélt” jelzőnek van nagy szerepe, a költői nyelvnek. Annak az erőnek, amely poézissá tudja tenni a

köznapi vagy ideológiai tartalmakat is, attól függetlenül, hogy az ideológiával valaki egyetért-e vagy sem. Ellentmondásai és érvényességüktől független társadalmi víziói „mind-mind ott kavarognak, abban a nyelvi sűrítményben, amely Balassi Bálint, Csokonai és Vörösmarty nyerseségéig visszaizesítve forralja föl Arany János nemzeti klasszicizmusát. Petőfi nem alkuszik – bonyolultabb koordináták között éled újjá.” A költői nyelv képes a mindennapok és a politika fölé emelkedni, mert – ahogy Falusi Márton utal Illyés Bartók-versére: ki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja. Az enciklopédikuság a minél pontosabb vázlat érdekében elvégzett tömörítés is – Falusi kiemelései az Ady-kortársaktól a mi kortársainkig nyúló recepció-folyamatot érzékeltetik, az Ady-képen keresztül is reprezentálva egy-egy korszak (két véglettel jelölt) ideológiai és esztétikai attitűdjét. Mindenesetre a Martha Nussbaum amerikai irodalomtörténész által „költői igazságszolgáltatásnak” nevezett módszer alapján („ahogyan az irodalmi művek a közösségek, s azok részeként az egyének narratív identitását, moralitását befolyásolják”) nem mondható el konzekvensen történetünk Ady Endre „kihagyása vagy eljelentéktelenítése árán”.

Ács Margit szintén a vitaindítóra reflektált, hiányolva az Adyval kapcsolatos, sokszor valóban ellenséges publikus beszédből a költői életmű ismeretét és tiszteltét. Tózsér Árpád be sem kapcsolódik ezekbe a vitákba, már csak azért se, mert Ady őt nem érintette meg. A nyelve és a poétikai fedezete sem. A diskurzusban való részvételnek nem tud eleget tenni, mert: „Ady Endre költészete mint költészet engem sohasem tudott igazából megszólítani, megérinteni. Nyelvként túlságosan modorosnak, gondolatilag pedig szegényesnek találtam. Főleg ez utóbbit nem tudtam a költőnek megbocsátani, aminek oka, meglehet, az én eredendő „gondolat”-elfogultságom volt (és ma is az): én a versben is mindig azt a fehéren izzó, valahol a szenvedéllyel és szenvedéssel azonos gondolkodási folyamatot kerestem, amelyről, ha jól emlékszem, Babits ír valahol (Madáchcsal kapcsolatban).”

Hogy másként fogja-e valaki olvasni mindezek után Tózsér Árpádot, nem tudom. Nem volna szabad, miként Adyt sem úgy, attól függően, hogy ki mit gondol a „homo politicus” költő karakteréről, mert akkor az ember kicsinyessége és napi érdeke szól bele a poézisnek az érdekek fölött feszülő nagyságába. A diskurzus része lett azonban Tózsér is, és ebben Suhai Pál válasza szintén segített, ebből idézek: „Ennyire pórén elmondani a távolságtartást – ez számomra nemcsak izgalmas, de elismerésre méltó, s valóban, irodalomtörténetileg tanulságos is. Mutatja, mennyire eltérő premisszákból származhat ugyanaz a következmény: az irodalmi mű. Tanulságos pedig azért, mert a személyiség autonómiája iránti (egyébként annyira hiányzó) megértésre és tiszteletre figyelmeztet, a személyiség magváéra, amelyből egyedül csírázhat ki műalkotás. Nem vagyunk egyformák, de ez a különbözőség minden egybetartó párbeszéd alapja”. – További kommentár

ide talán már nem is kell: Suhai két mondatban megfogalmazta az irodalom (és művészet) autonómiájának lényegét.

Győri László levélesszéje arra világít rá: Ady abból a szempontból is rendkívüli, hogy 100 éve halt meg ugyan, viszont ma is ugyanúgy él, ugyanazokkal a konfliktusokkal, mint a saját korában, és nem a klasszikusok megkérdőjelezhetetlen igazságát keressük benne, hanem a problémát. (*Ady a vita* címmel a *Magyar Hírlap* által közzétett centenáriumi esszémben írtam: nem feltétlenül Ady vitái a legfontosabbak, hanem az, hogy a költő folyton ébresztőt fúj, ha eltöppednénk. Magyar-ságban, emberségben, hitben és szerelemben.) „Ady a kortársunk.” – Ez utóbbi mondatot már Suhai írta a Tamási Orosz Jánosnak szóló válaszlevelében.

Tamási Oroszt a fölkérés arra ösztönözte, hogy újra belelapozzon Ady verseibe, és ez további költők üzeneteit tette aktuálissá. A fájdalmas kérdéssel együtt, hogy „*értik e hexametert is?*” Hogy itt, vagy „*Jól hal meg ott a lantos-féle.*” S a folytatásban egy igazi költői esszé formálódik, ahol Tamási Orosz, Ady és a 20. század költői együtt szólnak, és nemcsak két, hanem sok *magány* ütközik össze benne. „Belharcainknak, egymásra rontó marakodásainknak” eredményeképp Ratkó József disztópiája („Magyarország temetőföld”), József Attilának a perlekedő Adyét folytató, apátlan-anyátlan keserűsége, de Pilinszky reménye is Adyról, aki „Atlasz módjára megfordította hátán a régi világot”. Suhai Pál magát a levélesszét is értelmezi a moderátor irodalmár kiemeléseivel, például e paradoxont súlyozva, hogy: „Mit mondhatnánk Ady ellen, olyasmit, mi nem mellette szól?” S a szemérmesen többes szám mögé rejtett vallomás-értékű sorokat, mint pl.: „a kevesek is szép lassan átköltöznek az ószirózsák s krizantémok egyszeri emlékezet-pompájába. Így múlnak el, de még éltünkben múltnia kell valahai életünk, létezésünk szépségének...”

Egyre sűrűbbek a 2019. januári napok, Benke Lászlóé után érkezik Bertha Zoltán levele, hosszúesszéje az „*örök Adyról*” – alaptételként szögezve le, hogy „költészetének halhatatlan génusza átragyog a teljes huszadik századon – de immár a huszonegyediket is éles fénnel világítja be. Ez azonban egyáltalán nem tekinthető magától értetődőnek, ha mégoly közhelyszerűnek tetszik is.” A kései romantikából vett „vateszi, profetikus hangzásvilág megszólító ereje” megfoghatkozott, kevéssé ösztönzi a poétikai párbeszédet. „Töprengésre okot adó, sokatmondó kultúrszociológiai tény például, hogy a Petőfi- vagy József Attila-epigonizmussal ellentétben számottevő vagy hosszú távú Ady-epigonizmus nem alakult ki a magyar líratörténetben.” Márpedig, ha valakinek, úgy Bertha Zoltánnak a fölényes tudósi ismeretanyaggal, gazdag verstárházból táplálkozó, közvetlenül, érzéki poézissal és asszociatív módon áradó beszédéből érdemes tanulnunk. Tanít most is, pedig csak meg- és föllelkesül az irodalmi génusz erejétől; kérdez és állít,

gondolkodásra készet. Bertha úgy használja a poszt-heideggeri irodalomtudomány értekező beszédmódját, hogy annak saját fegyverével vág vissza: magával a beszédmóddal. Nem tagadva a nyelv erejét, sőt, a nyelvet teremtőerőként, az anyanyelvi irodalmat nemzet-identitást alkotó tényként értelmezve, visszaemeli a verset az elidegenített szöveglétből oda, ahol eleve létezik, az emberi, lelki, szellemi síkba, illetve a természetes cselekvésformák közé. Lássunk erre egy példát!

„S ha napjaink társadalmi értékválságának közegében, a posztmodern értékrelativizmus jegyében és nevében, s a jellegzetesen nemzeti sorskérdések iránti fogékonyság apályának időszakában olykor már nemcsak az adys tónusok, hanem a látásmód távlatainak az érvénytartalmai is elavultaknak minősülhetnek – akkor mégis mi adhat jelzést e kolosszális líramű idők fölött állóságáról, mindig revelációszerű aktualitásáról: a fénysugárzó fárosz iránymutatásának feltétlen tisztaságáról és eligazító állandóságáról?” Majd a folytatásban: „Egyrészt talán e versvilág hallatlan esztétikai és poétikai összetettsége, amelyben bármikor előtérbe kerülhetnek korábban alábecsült sajátosságok, kielemezésre és újraértelmezésre váró tényezők; bizonyos legújabb irodalomelméleti szempontok szerint például a látomásos, hallucinatív szimbólumformákat megrétegző gondolati-retorikai többszólamúság, jelentéssokszorozódás elemei és alakzatai. Másrészt a modernség egész korszakát bevezető, korokon átnyúló alaphangulatokat és életérzéseket sugalló döntő felismerések biztosíthatnak máig és tovább ható közlés-képességet ennek a beszédmódnak: azok a 'minden Egész eltörött' típusú megnyilatkozásokban rejlő feszültségek, amelyek a végletes és végzetes fragmentáltság emberiség-történeti dimenziójába nyilallanak és világítanak be, s amelyek a létezés lebírhatatlan változásairól (és változékonyságáról) hoznak hírt.”

Szellemi öröm és táplálék Kiss Benedek „hozzászólása” is, ami két (egy régi [Az északi ember] és egy új, az előzőre önreflektáló [A Turul fészékének kifosztása]) vers. Majd Sipos Lajos „levélféléje” az Ady költészetével való találkozásairól visszavezet az irodalomtörténeti örökséghez. Némi ironikus (és anekdotikus), az ötvenes és hatvanas évek irodalompolitikai viszonyaira is jól rávilágító történelmi visszatekintő után Sipos Adyval Király István 1970-ben megjelent monográfiásorozat révén találkozott újra. A megközelítésmód aztán számára is mérvadó lett. Benne a „szélesre nyíló horizont volt a megragadó. És a verselemzésekben feltáru-
lód tudás, szövegértés, kvalitásérzék, alaposág, a tudományos és nem tudományoskodó stílus, a strukturalista versértelmezés, amivel összefoglalta és mérlegelésre felkínálta a maga olvasói élményét. Kicsit ámulok, amikor ma helyenként sistergő indulattal említik itt-ott ezt a munkát. Az Ady-könyvek ugyanis nemcsak Adyhoz vágtak új utat, de példát adtak egy irodalomtudományi gondolkodásmód átlényegítésére, az elmélet alkalmazására a szövegek interpretációjában. És felki-

náltak Adyhoz vezető vagy vele párhuzamos vagy éppen ellentétes költészettanokat, mindezt filozófiatörténeti távlatban, művészet- és kultúratudományi rendszerben.” A könyveket csupán „dezideologizálni” kellene. Átfésülni. Valahogy korrigálni a párokban és ellentétekben (Goethe vagy Schiller, Arany vagy Petőfi, Ady vagy Babits, Kosztolányi vagy József Attila) gondolkodó szembeállítás. A következő „találkozás” Kenyeres Zoltán 1998-as (majd 2019-ben tovább árnyalt) Ady-monográfiája, mely „az esztétörténeti-retorikai-poétikai tudandókat nem tette Ady elé”, meg is adta a választ a törekvéseire. Végül Sipos épp a Kenyeres-féle Ady-megközelítés révén vallotta maga is azt, hogy nem szabad elköteleződni egyetlen tudományelméleti iskolának sem. Hiszen nem a fogalmi tudás a fontos, hanem a költő. Ady.

A harmadik „levélkör” immár Ady halálának centenáriuma után indult útjára, nem kevésbé tanulságos „hozzászólásokkal”. Benne a levélváltással Kulin Ferencel, aki annak veszélyére is felhívja a figyelmet, hogy ma „(újra) divattá kezd válni az evidens esztétikai értékek (végig nem gondolt) politikai szempontok szerinti minősítése, valamint (kapcsolódva Sipos Lajos hivatkozásához) egy Kenyeres Zoltánnal tett „vendégjárás” hozományával. Ez a „hozomány” egy, az irodalmi kánonok „kisajátító” voltára is utaló, korábban írott, most újraközölt esszé, melynek kiindulópontja Arany és Ady „viszonyának” értelmezése.

„Az Arany-pártiságnak szinte máig mindig van valami Ady-ellenes, modernségellenes stichje. Mintha, aki azt mondja, Arany, nem mondhatná ugyanolyan hangsúllyal azt, hogy Ady. –Tulajdonképpen ez az egyik legkülönösebb ütközőpont a huszadik századi irodalmi kanonizálásokban, és ez valahogy máig húzódik. Pedig Ady világosan pártot állt. »Magyarul ketten tudunk igazán: Arany János meg én.«” S noha ennek az írásnak nem föltétlenül Ady, hanem Arany áll a fókuszában, rajta (és rajtuk) keresztül Kenyeres Zoltán egy nem éppen szívderítő irodalomkritikai nézőpontra is rávilágít. Érdemes ezért idézni egy újabb részletet.

„A lehetőségek bőségzavarában előbb Petőfi esett ki, aztán Ady, úgy látszott, lejáratta őket a forradalom-ideológia, de tulajdonképpen Vörösmartyval és Arannyal sem tudott mit kezdeni az elmúlt negyedszázad. Már előbb, a 80-as években elkezdődött Aranynek egy korszerű újraértékelése Németh G. Béla műhelyében és egyetemi katedrája körül, aztán megjelent néhány kitűnő könyv, Arany tudós-prózáját elemző Dávidházi Péterre gondolok, vagy olyan áttekinthető, iránymutató pályaképre, mint Nyilasy Balázs kismonográfiája. De mégis, ahogy elérkezünk a legutóbbi évekig, van valami nyársatnyeltség a literátus értelmiségben a klasszikus irodalommal és különösen a klasszikus költéssel szemben. Még József Attila is inkább csak hivatkozás, mint jelenlét. Van valami félszégesség, valami nehezen magyarázható félelem a romantika korától, de egyáltalán félelem a szívtől, az érzelemtől.”

Havas Judit az *Ady Endre – Latinovits Zoltán* című írását küldte (az előadóművészet szemszögéből tekintve rá az öröksége); Csáji László Koppány „*Ady csókokból, vérből és imákból épített katedrális*” című (szintén Adyn túltekintő) esszét; Baranyi Ferenc „harcos üdvözetét”, főlemlegetve eseteit Adyval; s április idusán Mezey Katalin levele érkezett meg. Olvasható végül Ady önéletrajzrészlete előtt Móser Zoltán és Suhai Pál (képes-glosszás) levélváltása (*Párizs visszaköszön*), és ezek a képek – asszociatív „jelek”, több mint egy tucat fotó – zárják az összeállítást. Pontosabban: a szerkesztője a végző, aki Móser fotográfiái és az egész diskurzus inspirálására egy „intarziás” (palimpszeszt jellegű) verssel búcsúzik az évfordulótól és az Olvasótól. Mert illő, hogy az Olvasó neve is „fölké-
rüljön a címzettek listájára, s aktív résztvevőként ő is bevonassék kerekasztal-
eszmecsereinkbe”.

Én ugyan (mint olvasó) virtuális konferenciaként értékeltem a diskurzust, Suhainak jobb szava volt erre, amikor a „kerekasztal” mellett döntött. Pusztán az „asztal” természetéből adódóan is egymással egyenrangú helyet foglalhatnak el mellette az amúgy nem mindig egyetértő felek. És bár Ady nem ül az asztalfőn (olyan nincs a kerekasztalnál), lénye és szűnhetetlen költővarázsa a partnereket hol elbizonytalanítja, hol megerősíti – hallgatásban viszont egyiküket sem hagyja.

„NEM KELLEK. JÓL VAN”

Baj van mindenkivel, de különösképp Adyval, akit halának centenáriumán sem hagyunk békén. „Mert szabadkőműves volt. Mert zsidóbérenc volt. Meg alkoholist. Meg mélymagyar. Meg világpolgár. Mert mérték nélkül, nyilvánosan kurváltkodott.[...] Mert szimpatizálni a proletárokkal (?). Mert sem utódja, sem boldog őse lenni senkinek. [...] Ha valaki nem kisajátítható, az megbocsáthatatlan. Annak annyi. Elirtani! Legyen bár a huszadik század, akár az egyetemes magyar nyelvű irodalom legnagyobb költőinek egyike.” – Zalán Tibor, a *Napút* folyóirat *B2-páholyának* gazdája és állandó szerzője így vezet rá a 2019. áprilisi Ady-számra. A megszokott rovatokkal (pl. *Fénykör*, *Szóvár*, *Hetedhét*, *Tárlat*, *Pályázat*), s a *Káva-Téka* Ady-füzetével a mellékletben. Ezt a lapszámot olvasom most újra a mindig-derűs Szondi György újabb kérésével, hogy itt már visszafoghatom a klaviatúrát, a mellékletéről szóló írás ugyanis kissé hosszú lett. A főszerkesztő kérése szent – igyekszem jól értelmezni, s egyszerre lesz a szemle objektív (mert a közléseket önértékén méri), illetve szubjektív (a kiemeléseket a személyes ízlés és érdeklődés által irányítva).

A 232 oldal tekintélyes terjedelem az évente tíz alkalommal megjelenő folyóirat esetében (viszont a *Napút* hozzászoktatott minket ehhez); a közel száz szerző

szintén szokatlan (de nem a *Napút* gyakorlatában), noha a szerzők nagyobb része a pályázati rovatban (a tisztelgő versek, illetve a parafrázisok blokkban) van jelen. Az előbbi pályázat első helyezettje B. Mihály Csilla, a második Millei Lajos és Péter Barna József, a harmadik Tóth A. Tamás és Ötvös Németh Edit lett – s örömmel látjuk, hogy visszatért a klasszikus verselési mód, nem félnek a költők sem a rímtől, sem az Ady-motívumok újabb lírai értelmezésétől. Az in honorem kerete viszonylag kötött, a műben meg kell, hogy jelenjenek a megszólított Roland Barthes szerinti portrészajátosságai: értve alatta, hogy az „amilyen”, az „amilyennek mutatja magát” és az „amilyennek látom” olyan párbeszédet folytat a versben, hogy abból az is kiderüljön, milyen az emlékező.

Legalább ilyen izgalmas a parafrázisvers: Podányi Dorka és Tavasz Hanga (első), Mukli Ágnes és Aknai-Kiss Martina (második), Simon Adri (harmadik helyezett) parafrázisaiban a műfaj más és más karaktere jut érvényre. Podányi Dorka verse (*Megöltem egy pillangót*) olyannak tűnik, mintha Ady írta volna, s még inkább Karinthy (az *Így írtok ti* irodalmi torzképei közt); Mukli Ágnesnél fanyar fricskaként értelmezhető, hogy az Ady által megtagadott romantikus verses epika alexandrinusaihoz fordul; Simon Adrinál az ironikus, sőt groteszk játék hatalmasodik el (ahol a Lédámból Lada lesz, a címben említett „proletár férfi” pedig a szocializmus büszke kiszolgáltatója). De a többi versnél is megfigyelhető az alapvető játékkattitúd, a tekintély elvetése, benne egyúttal (akarva-akaratlan) bizonyos kritikai él is, amely hol a költőre, hol az általa fölvetett probléma megoldatlanságára, idejétmúltan is újabb jelentkezésére vonatkozik (lásd Horváth István Péter bokorrimes *Légtor-nász az avaron* című versét vagy a bizonyára költői álneves M. Laurens *Pesten járt az ősz* Adytól elinduló főváros-kritikáját).

A versértelmezések közül a folyóirat a helyezett (Füleki Gábor, az első; Gerencsér Anna, a második; Lajtos Nóra és Sápy Szilvia, a harmadikok) írásai mellett Lukács János és Németh Erzsébet esszéjét közli, s magyartanárként kijelenthetem, mindegyik haszonnal forgatható az egy-egy Ady-órához való fölkészüléshez, de az irodalomtudomány számára sem mellőzhető, akár az élmény- vagy szöveggközpontú, akár az összehasonlító megközelítésmódot vesszük alapul. Sőt, az összeállítás talán erősebb is a két megelőző versblokknál.

A *Poétai plener* azok közé a kezdeményezések közé tartozik, mellyel a *Napút* egy kicsit mindig lefogott a hazai kínálati palettáról, és miként az időről-időre rendszeresen hirdetett pályázatoknál, itt is a szerzőkkel való (inter)aktívabb kapcsolat lehetőségét teremtette meg. A szerkesztőség (ami tehát magát Szondi Györgyöt jelenti) ugyanis „kigondol egy élményt ígérő helyszínt, előzőleg megállapodik három-négy költővel, akik – miután elfogadták a játékszabályokat – ránk bízzák magukat, s adott időpontban, megbeszélthelyen: találkoznak. Megérkezőnk a helyszínre, a költők letelepednek (mozgásuk azonban nem korlátozott), s

harminc percben megalkotják a látvány idézte verset. Átadják kéziratos művüket. Teremtettünk picit utócsiszolásra is lehetőséget: a poéta másolatot vihet haza – majd küldi a begévelt véglegest. Az eseményt a helyszínen készült felvételekkel dokumentáljuk.” – Kilencedik alkalommal Bánki Éva, Németh András és Zsávolya Zoltán vett részt a kalandban. 2019. április 26-án a Veres Pálné utcai Ady Emlékmúzeum volt a színhely.

No, de már itt is vagyunk a lapszám végénél, miközben az első feléről még nem szóltunk. Például *A Toll* 1929. évi 18. számában megjelent József Attila-hozzászólásról abban a híres vitában, melyet Kosztolányi Ady-reviziója indított el. Kitűnő a választás, hiszen (az akkor 24 éves) József Attila nemcsak a Kosztolányi-írásra reflektál, hanem össze is foglalja az előző cikkek magvát, így szemlét ad magáról a vitáról; sőt, nem pusztán a kritikus vagy az esztéta József Attila attitűdje nyilvánul meg itt, de a kevésbé ismert szarkazmus (legalábbis erős ironia) szintén. Lássunk erre egy kiemelt passzust! „Hogy Ady sokszor művészetlen (tehetetlen) sort kavart politikai verseibe, melyekből elég cifrákat idéz Kosztolányi, az a korunkbeli politikai költészet létjogosultságát a legkevésbé sem csökkenti, de Ady költővoltát sem. – *Petőfi a legmélyebb értelemben humoros is, Ady humortalan, száraz és izzó*. A számból véteget ki, de ki sem mondtam volna. Hogy is állíthatnék olyant, hogy Dante ott, ahol és amiért humortalan, száraz és izzó, pitiáner? – *Petőfi bátor, lehorgadó, bohém, családias, zord, bájos, hetyke, meghitt, kitartó, szeles, sötét, vidor, bölcs, izgága, csüggedt, szilaj, tartózkodó, kandi, hú, csapodár, önérzetes, öngúnyoló, egy élő, szeszélyes, örökké változó ember*’. Idézetekkel bizonyítható, hogy a vidort leszámítva mindez áll Adyra is. De áll vagy nem áll, semmiképpen sem érinti művészetét. A mű mű, legyen vidor vagy lehorgadó s csak azért istenes vagy istentelen, mert kolbászt és almát kell együnk, magát a pusztá életerőt, a művészetet nem kaphatjuk anyagtalanul, ezt Kosztolányi jól tudja, hiszen minden órában eszik. *Shakespeare* is ízléstelen, nemcsak Ady és általában mindenki az, jóllehet nem mindenki alkot műveket. De Kosztolányi szerint a költő lényege és értéke a modor – másként: a kukorica lényege és értéke a csutka, hiszen azon helyezkednek el a szemek.”

Muszáj volt hosszabban idéznem, hogy legalább nyomaiban érzékelnem tudjuk (az Adyért egyébként nem igazán rajongó) József Attilának a nagyközönség előtt szinte ismeretlen stílusát, amely elsősorban az előadásiban és leveleiben bukkan elő. Másrészt a cikk egy újabb reflexiósort készít elő – József Attila állásfoglalását több kortárs költőnek, kritikusnak küldte el a szerkesztő, s két kérdésükre (1. *Menyire aktuális a cikk? József Attila írása óta javult-e a helyzet az elemző kritikákat illetően?* 2. *Az Ön Ady-képe*) hét válasz született. Itt olvassuk Ádám Tamás, Demény Péter, Márkus Béla, Pálfi Ágnes, Vilček Béla, Zsávolya Zoltán válaszait és Vörös István versét. A legmarkánsabb – egyúttal a leghosszabb – a

Márkus Béla által kifejtett vélemény, amelynek első felében kivonatos kommentárt ír a cikkhez, majd a tényleges válaszokban olyan korrajzot ad, mely tulajdonképpen két korszak (az Adyé vagy inkább a Kosztolányié és a miénk) párbeszédét és egymáshoz való viszonyát mutatja be.

Ha a közlés során nem az alfabetikus sorrendet követi a lap, Márkus Béla írásának kellett volna Kenyeres Zoltán 2008-ban született, kötetben is megjelent, az Ady-jelenségen is tütlekintő esszéje (*Ady Endre és akiknek nem kell*) előtt szerepelni. Itt már folytatódik a kritikai-irodalomtudományi diskurzus, melybe Borbás Andrea (*A Halottak élén keletkezése*) történeti és Berecz Ágnes Gabriella (*Elmélkedés Kaffka Margit és Ady Endre barátságáról*) összehasonlító irodalomtudományi tanulmányaival is bekapcsolódik. Vers- és esszé-blokk következik (az igen gazdag Tolna megyei helytörténeti vonatkozásokkal vagy Térey János PIM-ben tartott centenáriumi előadásának közlésével), majd Balázs Géza *Szóvára*, mely Ady szállóigéit mutatja be („*Én nem búvésznek, de mindenek jöttem*” címmel).

„Ady Endrének nemcsak verscímei, pontosan és átalakítottan idézett verssorai folklorizálódtak (vagyis váltak közkeletűvé, népivé), hanem számos neologizmus (másként hapax legomenonja, egyedi költői szóalkotása) is. Az idesorolható összetételeket Ady szinte mindig kötőjellel írta le, ezzel is utalva alkalmi jellegükre. És az alkalmi jellegből sokuk állandósult. Rendszeresen idézik a magyar stilisztikák a következőket: álom-bakó, csók-palota, Isten-szag, köd-guba, muszáj-Herkules, perc-emberkék” – így Balázs Géza, de a gyűjtése egyébként több oldalas, ami azt is mutatja, hogy az Ady-versekből a másokéval összehasonlíthatatlanul több kifejezés és költő szófordulat került át köznyelvi használatunkba. „Ady hatásának oka pontos, apodiktikus (határozott, egyenes, ellentmondást nem tűrő) kifejezőmódja mellett kétségtelenül a sokszintű, sokszínű nyelvezete, merész nyelvi újításai, amelyeket visszatérően idéznek, ezáltal mélyen beleivódtak a köztudatba, s lettek a magyar nyelvi kultúra állandó alkotóelemei” – olvassuk a tanulmány befejezésében, azt is jelezve, hogy Ady nemcsak verseinek „témáival”, hanem éppen költői nyelve (stílusa, előadásmódja) révén lett kitörölhetetlen nyelvi és lelki tudatunkból.

Ezt a szemlélt illő Fűzfa Balázs fölvetésével zárunk arról, hogy miért olvassuk és tanítsuk Adyt a 21. században (vagy bővebben: „vajon mi lehet az oka annak, hogy a kétezer-tíz év tizedében Ady népszerűsége a reneszánszát éli, s kultusza már-már az 1977-es, 100. évforduló körüli időkre emlékeztet, amikor megjelent Latinovits Zoltán híres Ady-lemeze, megjelentek a költő publicisztikai írásai három vastag kötetben, pár évvel korábban pedig Király István grandiózus Ady-monográfiája látott napvilágot?); s Fűzfa Balázs írásának már a címe is korszak-kritikus: *Google és Magoogle fia vagyok én...* – A magyarázatot nem politikai okokban keresi (noha ilyenek is akadnak), hanem „poétikai természetű kérdések-

re” szeretne „poétikai természetű válaszlehetőségeket megfogalmazni”. Összegzéséből kiderül, hogy a száz évvel későbbi fiatalság legalább öt alapvető ok miatt érzi közel magához Ady Endrét:

„1. A posztmodernben megváltozott a költői szemantika szimbolikája és szerkezete, ezzel Ady a megújulásnak nemcsak korabeli élharcosa lett, hanem a megújulás mindenkori jelképévé is vált. 2. A digitalizációs eszközök közelében felnőtt fiatalok jelentős része már osztott figyelemmel, illetve a létezés disszonanciáira való fokozott érzékenységgel rendelkezik, ezért számukra Ady fontos lehet mint a nyitottság, és nem utolsósorban a kérlelhetetlen őszinteség jelképe. 3. Az Ady-versek közvetítette szenvedély ismerős a fiatalok számára az őket körülvevő populáris kultúra különböző eszközei és elemei révén. [...] 4. Az Ady-féle, alapvetően patetikus beszédmód látszólag közel áll a mai kor tömegkommunikációs eszközeinek beszédmódjához. [...] 5.] legfontosabbnak azt a disszeminatív jelentésképzést tartom, amellyel Ady joggal tarthatna igényt „az első magyar posztmodern költő” címre is. A nagybetűs írásmód, a háromszavas címek használata, a kötetek szigorú megszerkesztettsége, a versformák egyedisége, a köznévtulajdonnév viszonyok radikális újragondolása olyan szokatlan szövegépítési módot valósít meg, amely közel állhat minden, a világban helyét kereső fiatal gondolkodásmódjához.”

Maradjunk is ennyiben – (s el nem felejtve a *Tárlat* rovatban André Kertész fotóit, valamint E. Csorba Csilla ehhez is kapcsolódó tanulmányát ajánlani) a magyartanároknak is érdemes volna elgondolkodni (és nem csak Adyval kapcsolatban!) a klasszikus irodalmi szövegek modern, intermedialis környezetben való elhelyezéséről, kreatív újragondolásáról.

A fölkérés arra is vonatkozott, hogy ha méltó rá, megemlíteném-e a lapszerkezet értéktükröző újdonságait, akár magam is úgy mint szerkesztő, hiszen jól ismerem annak a sok összetevőnek a sajátosságait, ami elvezet az ötlettől a megvalósulásig. Ady és halálának centenáriuma persze magától is adta a feladatot, viszont ahogy a *Káva-Téka* egy szokatlan párbeszédet adott közre levélesszé-összállításában, úgy a befogadó folyóirat is nagyrészt csupa újdonsággal állt elő. Sikeres rovatainak az arcélét kiválóan formálta az alkalomhoz, gondolva a pályázatokra, melyek gyakran álltak a haikuműfaj népszerűsítésének szolgálatában (a *Nap, út* 2011-ből), és máskor az évfordulókhoz igazodtak (pl. az *Áprilisi tizenegyek* összeállítás 2014-ből, kortárs költők Márai Sándor- és József Attila-akrosztikonjait közölve). Egy szokványos folyóirat az Ady-ügyet megoldotta egy tanulmányblokkal, másutt hommage-versek jelentek meg, és körkérdésben nyilatkoztak Ady aktualitásáról. Egyedül a *Napút* volt az a folyóirat, amelyik mindezt organikus egységbe ötvözte, s persze saját hagyományait is erősítette. Ahogyan méltó. Ahogyan érdemes volt.

Protestáns hősök*

210 éve hunyt el Bessenyei György (1746/47? – 1811),

A „POLIGRAFUS” BIHARI REMETE

Amikor a lektorátus összeült Kurucz Imre berettyóújfalui szobrászművész Bessenyeiről mintázott köztéri portréterve fölött, fanyalogtak az ítések: Ugyan hol van a bécsi pompa, a testőrségi fenség, a nemesi küldetéstudat? Hiszen Bessenyei volt a magyar felvilágosodás megteremtője – elsőként akadémiaát is szeretett volna alapítani! Kurucz válaszként bemutatta a bihari remete (egykori pusztakovácsi, ma bakonszegi) házáról készült fotókat, és mesélni kezdett az itt eltöltött évekről. A megyei táblabírói időszakról ugyanúgy (1790-ben Bessenyei Bihar megye táblabírája lett, és ekkor ismerkedett meg Kazinczy Ferencsel is), mint arról, ahogy hamarosan megpihentette a tollát (1787-től több mint 600 holdon gazdálkodott, 1795-ből az úriszékbe nem hívták, mert a jobbágyok pártjára állt); s ahogy lelkesedések és lemondások között őrlődött. A zsúri fejet hajtott az érvek előtt, belátva: ez a Bessenyei egyszerre konok és alázatos, lángoló szellemű és megkeseredett – ebbe a környezetbe valóban nem illene az a kép, amelyet a bécsi udvari ifjúról (a Szerb Antal által „szépfiúnak” titulált, az írásainál emberi alakjában érdekesebb testőr-nemesről) alkothatunk.

IRODALOM ÉS FILOZÓFIA

Bakó Endre írta róla, hogy otthon látszólag a gazdálkodó, zsírosodó nemes életét élte, valójában azonban lázas irodalmi és filozófiai tevékenységet folytatott. A kis Berettyó-parti portán virágzott ki szellemi tevékenységének újabb jelentős korszaka (1789–1804 között). Hét vaskos kötetet írt a bakonszegi csendben.

Tízezer soros filozófiai, az emberről, természetről és társadalomról vallott nézeteit összegző tankölteménye, az 1794–1801 közt született *A természet világa vagy a józan okosság*, s általában az ekkor írott munkáinak sora Szauder József szerint is vetekszik gondolati mélységében a bécsi korszak fontosabb műveivel. *A bihari remete, vagy a világ így megyen*, majd ennek folytatása, *Az értelemnek keresése* című munkáját már meg sem kísérelte kiadni 1804-ben. *A természet világát* a cenzúra ugyanis visszadobta, Bessenyeit pedig – a mű egyház- és államellenesnek ítélt hangja miatt – hatósági megfigyelés alá helyezték. (Beóthy alispán jegyezte rá a latin nyelvű leiratra magyarul a következőket: „Bessenyei György a Természet világa című munkájáért megdorgáltatik és szemügy alatt tartatik”.)

A bihari remete ajánlásában ezért írhatta a költő az erdélyi Bánffy Györgynek az alábbiakat: „hadd legyen írásban [értsd: kéziratban – V. F.] inkább igazság, mint nyomtatásban hazugság”.

A szobor elkészült, Kurucz Imre művét 1991-ben, a költő-filozófus halálának 180. évfordulóján avatták föl az egykori, bakonszegi nádfedeles házból kialakított emlékmúzeum udvarán. A fizikai hűséget és a szellemi képmást egyaránt tükrözi a portré, mintegy válaszként Kosztolányi panaszára, aki majdnem nyolcvan évvel korábban, 1913-ban azt nehezményezte, hogy Bessenyei szellemi arcképét elsikasztották. Nemcsak a fizikai mása (a kortársak leírása szerint „rengeteg ember”, „inas-combos faun”) maradt homályban, hiszen még az akadémiai terem parókás gárdista festménye sem őt, hanem barátját ábrázolta, de a bús villámokat lövellő szem vagy a „francia gondolatok ideges vihara” sem felel meg az akkortájt elterjedt „irodalmi forradalmár” attitűdjének.

Kosztolányi jól érzékelte az utókor mostohaságát is a Szabolcs megyei Bercelről Bécsbe került gárdista szellemi életművével szemben, hiszen Bessenyei megismerése és elismerése csupán a két világháború között kezdődött meg, és a 20. század második felében kapott újabb lendületet. Mindaddig csak az 1770-es és ’80-as évek fordulóján írott röpirataiban (*Magyarság, Magyar néző, Jámbor szándék*) fölvezetett művelődési programjára és *A filozófus* című, 1777-ben megjelent vígjátékára hivatkoztak.

(Szerb Antal magyar irodalomtörténete az úttörő szerepet ugyan elismeri – testőr-írói és református ügyvivői státusza alkalmassá teszi őt arra, hogy „amíg majd írók akadnak, megpróbál maga lenni az egész irodalom” –, a kegydíj megvonása utáni bihari remetéskedésének 29 éve azonban „megrendítő és kétségbeejtő, mint egy orosz regény”. – „Testsúlya és melankóliája egyre nő, [...] megírja legjobb művét, *Tarimenes Utazása* c. mulatságos, fantasztikus úti regényét, a század végi szellemi élet kitűnő helyzetképét, de nem tud már, vagy nem is akar érintkezést találni az eleven irodalommal [...] A közeledő Kazinczyt, utódját, fáradtan utasítja vissza” – fogalmaz Szerb Antal.

„SOKFELÉ ELÁGAZÓ TUDOMÁNYOSSÁG”

Pedig Bessenyei György életműve jóval mélyebb és sokkal szélesebben terjedő, úgynevezett „poligrafusi” életmű – ahogy Szauder fogalmazott: a testőrírói képzetel szemben sokkal inkább *A filozófus* rokonlelkű hőse, azaz „poligrafusi” jellegű. (A kifejezés természetesen nem a mai hazugságvizsgálati módszerre vonatkozik, a sokirányúan érvényes – ha úgy tetszik, igazságkereső – érdeklődésre azonban igen.)

Szaunder egy másik, Bessenyei szellemi inspirációit is vizsgáló tanulmányában jellemzi akképpen a „poligrafust”, mint olyan embert, aki „félelmetes méretű és sokféle elágazó tudományossággal” épít valamilyen eleven, organikus eszmei középpontra; a mondandójának súlyos filozófiai jelentősége van, ő maga pedig birtokában van a korszerű műveltségnek, érzékenyen reagál az európai kulturális fejlődés alapkérdéseire. Bessenyei is ilyen érzékeny költő és tudós személyiség, aki a megelőző korok történelemszemléletét, valamint eszmerendszerét építette egy sajátos, korszerű és magyar struktúrába – a boldogság és a „józan okosság” jegyében.

De honnan hozta ezt a késztetést Bécsbe? S ugyanolyan fontos kérdés, hogy mit hozott vissza Bécsből Magyarországra? – Bécsbe vitte a hazai táj ösztönös szeretetét ugyanúgy, mint a sárospataki református filozófusok örökségét. 1755–60 között tanult Patakon, de a bibliai és a klasszikus latin tanulmányokat félbeszakította, mert apja hazavitte gazdálkodni. Foglalkozott ugyan házitanító vele, ő azonban úgy érezte, hogy „öt évig hevert”. 1765-ben aztán (két bátyja után) ő is Mária Terézia testőrségébe került, ahol nyelveket tanult és megismerkedett a felvilágosodás eszméivel.

Kosztolányi víziója többet mond a száraz tényeknél: „1772 egy éjszakáján a bétsi őrszobában gyertyavilágnál könyvet olvas a királynő nemes testőrző apródja, a kővér és izmos szabolcsi fiú. A könyv címe *Lettres philosophiques* és írója *Voltaire*. [...] E csöndes őrszobában a kultúrhistoria lép elő óriásit, a gondolat ocsúdik, a magyar felvilágosulás készül és érik. Itt ebben az őrszobában dől össze a magyar glóbusz.” Itt nyílik ki, itt változik meg a gondolkodás, itt helyeződik európai kontextusba a nemzeti szellemiség; s elhanyagoltságában nem az egyéni, hanem a nemzeti balsorsot érezve meg, itt kezd hozzá (Szerb Antal szavaival) „a magyar világ felébresztéséhez”.

Kosztolányi a dátumot jelképiségében, illetve áttörő jelentőségében egyaránt kiemelte. Bessenyei (az itáliai szolgálati út után) 1770-ben kezdett írni, és éppen(!) 1772-től adta ki a műveit. Az *Eszterházi vigasságok*, a népszerű téma kissé „sovány” feldolgozása, a *Hunyadi László tragédiája*, az államelmélet és az (isteni) természeti törvények (az elrendelés-hit és megismerés) ellentmondását faggató *Ágis tragédiája* – mind-mind ennek az esztendőnek a termése: jelezve egyúttal a magyar felvilágosodás kezdetét. Bár az egyenesen Mária Teréziának ajánlott *Ágis tragédiája*, esztétikai kidolgozottságát tekintve, nem igazán jelentős mű, az igazság és hamisság, az abszolút monarchia néppel kötendő szövetségének kérdéseit fölvető ideológiájában messze meghaladja a klasszicista korszak egész termését – a váltás éve ezért is lehetett (Toldy Ferenc konszenzusát követve) az új magyar irodalom kiinduló dátuma.

AZ 1772-ES IRODALOMTÖRTÉNETI „FORDULAT”

Toldy Ferenc szerint Bessenyei György fellépése a modern magyar irodalom át-törését jelenti. „Végre jött, s jött előkészületlenül, váratlanul, szinte egyszerre, a fordulat. Nem egy esemény, nem a nemzetben kötelező valamelyes mozgalom, nem a népet szerető királyné által [...] hanem jött egy ember által, ki nem főrendi születésű, nem magas állású, nem gazdag és hatalmas, hanem fiatal, lelkes és tisztán látó a dísztelen önfeledést, s lángoló a nemzeti míveltség emelkedéséért: ez villanyozta fel az öntudatlan nemzedéket: BESSENYEI GYÖRGY.”

A bölcselkedő és leíró hagyományokat követő – Berzsényire vagy még inkább Csokonaira ható – költészetének nagy ideje is erre az évre esik. A sokféle vallási törvényben az örök emberi érzékenység keresése (*Estveli gondolat*); a sajátos szabadságfelfogást tükröző *A lélekrül* című monumentális vers (mely szerint az embert a természet, avagy Isten által meghatározott szenvedélye irányítja); a természetleírást és a filozófiát ötvöző *A Tiszának reggeli gyönyörűsége* szintén az 1772-es esztendő termése.

A következő évben (betegségére és elhízottságára hivatkozva) Bessenyei kilépett a testőrségből, az udvarral viszont nem szakított: a hazai protestánsok bécsi ügyvivője lett. Ám 1778-ban eltávolodott a protestánsoktól, miután elveszítette a tőlük kapott igen magas, kétezer forintos évdíjat. Mária Terézia óhajára 1779-ben áttért a katolikus hitre – minden látszat ellenére sem elvtelenül, hanem abban a reményben, hogy Bécsben a magyarság érdekeit ekképp szolgálhatja tovább. A királynő a korábbi járandóságnak megfelelően honorálta őt, s kinevezte az udvari könyvtár tiszteletbeli őrévé.

Bessenyei pedig élt is az alkalommal: 1781-ben egy német nyelvű, morális és tudományos kérdésekkel foglalkozó folyóiratot alapított *Der Mann ohne Vorurtheil* (a francia felvilágosult hatásokat jól tükröző *Az előítéletek nélküli ember*) címmel, melyben a legtöbb, az udvart megtévesztő, ártalmatlannak tűnő, mégis az uralkodás és a kormányzás felemás kérdéseivel foglalkozó írás magától Bessenyeitől származott. 1780-ban II. József megvonta az illetményét, Bessenyei ezért két év múlva hazaköltözött előbb Bercelre, majd 1785-ben a Bihar vármegyében fekvő pusztakovácsi birtokra.

Noha Bessenyei már az 1877-es *A filozófus* című prózai vigjátékban is a „filozófáló gyöngéd nemesifjú” alakjában lépett elénk, aki (Kopernikusz, Descartes, Locke nyomán) a világ értemét kutatja, nem annyira filozófus, sokkal inkább moralista volt: szeretet- és igazságkereső. Röpirataiban pedig a kulturális és művelődési elképzeléseit egyértelmű programnyilatkozatként fogalmazta meg. *Magyarság* című 1778-as bécsi röpiratában (a cím *magyar nyelvűségként* értendő) és a *Jámbor szándékban* (1781) Magyarország kulturális, tudományos és nyelvi

elmaradottságának okát magában a magyar nyelv állapotában jelölte meg. Ezért tűzte ki célként a magyar nyelvűség európai szintre emelését.

BESSENYEI ÉS A MAGYAR NYELV

Ebben az időszakban kezdődött a Kazinczy munkásságában kicsúcsosodó vita arról, hogy az eredeti művek vagy a fordítások lendítik-e előbbre a nemzeti irodalom ügyét. Bessenyei fontosnak tartotta az európai szépirodalom magyar nyelvre való átültetését, melyet az 1779-es *Magyar néző* című írásban is kifejtett. Ő úgy érvelt, hogy a szépirodalom igényes fordítása hozzájárul a nyelv „csinosodásához”, de a szépirodalom helyett a tudományban látta ennek egyik legfontosabb eredményét: hogy képesek legyünk a tudományos szövegek értésére is.

„*Nagyon megszűkültünk a magyarságba*” – fogalmazott az egy évvel korábbi *Magyarság* című röpiratban. E program leggyakrabban idézett, szállóigévé lett mondata („*Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem*”) nemcsak Kármán nemzetcsinósító elképzeléseit inspirálta, hanem Kölcseynek a magyar irodalmi nyelv forrásait faggató írásaira is nagy hatással volt. Észrevette, hogy „míg a jobbágyok magyarul szólnak, addig az uraknak sem lehet a magyarságot elfelejteni”; Kölcsey pedig a „pórnép dalaiban” kereste azt az ösztönző erőt, mely képessé teszi a nyelvünket a nemzet lelkületét is kifejező megszólalásra.

Ez a Bessenyei által fölvázolt program ösztönözte Kazinczy nyelvújító törekvéseit, mégpedig: a nyelvet nem elég megtartani, de ki is kell azt tisztítani – „dolgozzunk előmenetelünkön”. Bessenyei nyelvi programjára, tudományoszméjének megformálására hatással volt egyrészt Bél Mátyás „a haza szeretetét, a nép dicsőségét és a közhaszon előmozdítását”, valamint az Isten tiszteletét szíven viselő tudós társaságra vonatkozó elképzelése, illetve a francia enciklopédisták szemlélete és eredményei.

Amikor a magyar nyelv ügyét tárgyalta, a magyar tudományosság és a tudományszervezés terén tapasztalt elmaradottság ellen küzdött, noha az egynyelvűség egy soknemzetiségű országban nem volt annyira egyértelmű. Az egy magyar „*Tudós Társaság*” felállítását szorgalmazva viszont valódi programot fogalmazott meg, szellemi feladatokkal, strukturális keretekkel és a működés részleteire vonatkozó tanácsokkal együtt.

Noha már 35 évesen vidékre vonult, a bihari remeteség csak 1795 után nyilvánvaló: régi barátai áldozatok lettek – Barcsayt internálták, Kazinczyt, Szentjóbbit, Szlávyt bebörtönözték, és (*A természet világa* megfogalmazásával) „*okoskodásával idővel kiszorul*” maga is a közeletből. Jelentős költői és prózai filozófiai munkái mellett ennek a remeteségnek irodalomtörténetileg is kiemelkedő termése volt azonban a *Tariménes utazása* című regény, melyet 1802–1804 között írt.

Műfaját tekintve állambölcseleti (kaland)regényről van szó, hiszen a gondolatok kifejtéséhez szükséges cselekményes keretet a főhős utazása kínálja. Az ifjú hős a mesterével kél útra, keresve a választ a vallás, a hit és az egyetemes igazság kérdéseire. Bessenyei a regényben és a *Bihari remetében* egyaránt olyan szellemi mélységet, olyan érzékenységet, illetve érdeklődést mutat, hogy ennek tükrében az utolsó hét év hallgatása nehezen érthető. Talán a természet és a fiatalság derűje hallgattatta el benne a szellem és a lélek kételyeit?

Húsz évvel fiatalabb unokahúga, Anna, aki szintén írogatott, 1804-ben költözött hozzá. Bakó Endre utal arra a lehetőségre, mely szerint: amikor Bessenyei utolsó, az *Értelemnek keresése* című munkájában azt írta, hogy „akiben örömöm talál-nám, hozzám lakni nem jön”, az unokahúgára gondolt.

Nos, Anna Bessenyei György haláláig ápolta a költő-filozófust, akit, végakarátának megfelelően, egyházi szertartás nélkül, kedves almafája alatt temettek el a bakonszegi kertben. Kocsis Csaba a Bessenyei György bihari éveiről 2005-ben írt *Ezüstkert* című színjátékában Bessenyei Anna is megjelenik a bakonszegi kúrián, álomszerű és valóságos lényként.

„Szeretem, ha ölelsz” – mondja a költő. „Rokoni szeretet” – így Anna. Majd a folytatás: „Néha több is, amit érzek.” – „A szívem nekem is azt súgja: igen, ez szerelem, de az eszem azt mondja, nem lehet!” S így hangzanak a költő utolsó szavai: „Ne énekeljenek felettem lelkészek, papok, csak madarak. Nem kellene hosszú litániák, a sárréti pára legyen a tömjén. Nem kell síromra se kő-, se fakereszt, az almafa elég, hogy a hant ne legyen jeltelen.”

* Az itt közölt „jubileumi” emlékező portrék a Fagyas Sándor által szerkesztett *Protestáns hősök című irodalom- és művelődéstörténeti enciklopédikus portrégyűjtemény és almanach 1., 2. és 3. (2016, 2017, 2018; Press-Pannonica-Media – AmfiPressZ, Bp.)* kötetekben jelentek meg első közlésként. A kötetekben a portrék mellett az orientációt szolgáló irodalmi szemelvénygyűjtemények is olvashatók.

255 éve született Fazekas Mihály (1776–1828),

AZ „IGAZSÁGTEVŐ” BOTANIKUS ÉS KÖLTŐ

Ha Fazekas Mihály csak egyetlen művet írt volna, már azzal is megkövetelné az állandó helyét a magyar irodalmi Pantheonban. Az 1804-ben elkészült (de csak 1815-ben, szerzőnév nélkül – a Bécsben tanuló, szintén debreceni Kerekes Ferenc által – kiadott) *Lúdas Matyinak* nemcsak a színpadi, a játék- és rajzfilm adaptációit ismerjük és szeretjük, de a különböző meseátiratait is (a drámai átdolgozások sorában háromnak Móricz Zsigmond a szerzője). A példázatos elbeszélő a Kr. e. 704-ben lejegyzett, *A nippuri szegényember meséjét* alapjául vevő és klasszikus mértékben írott költői mű népszerűsége már a megjelenésekor garantált volt: még ugyanabban az évben ponyvakiadásban is napvilágot látott. Mivel azonban a költő kissé elégedetlen volt a „híre nélkül” megjelent munkával, alapos átdolgozás után, 1817-ben maga bábáskodott a mű kiadása fölött. Előszót is írt hozzá, amely a bécsi cenzor megtévesztését szolgálta, hiszen a „hajdan esett” (a III. levonásban a keresztes háborúk idejébe helyezett) történet aktualitását finom költői furfanggal hangsúlyozta. Az egykori „vad idők” már elmúltak, még erősebb lett viszont az ironia kritikája: ma már „szent a törvény, s az igazság. / Fennyen hordja fejét, mert van bizodalma hazánknak / Böles fejedelmeiben”.

NÖVÉNYNEVEK MAGYARÍTÓJA

Fazekas – aki a Debreceni Református Kollégiumban tanult, de az akadémiai tagozat előtt a „császárhuszárok” soraiba állt, ahol 1782 és 1796 között szolgált a lovasezredben; sebesülése után ki is tüntették – a katonaversei mellett néhány szerelemes költeményével, még inkább a (romantikus párhuzamot előlegező, a szabadságot jelképező) természet ihlette poétai munkáival is korának reprezentáns költője lehetett volna. Megjelenítve egyúttal a Csokonai Vitéz mellé állítható rokokó-klasszicista eszményeket – Csokonai költeményeiben is ott volt a (Kölcssey kritikájában észre nem vett) népiesség, a népdalok világa; ő lett a magyaros verselés első kutatója.

Vörösmarty pedig az akkor már két esztendeje halott Fazekas Mihály tizenegy versét azért adta közre 1830-ban a *Tudományos Gyűjtemény* irodalmi melléklapjában (a *Szép-Literatúrai Ajándékról Koszorúnak* átkeresztelt folyóiratban), mert a debreceni költőben saját népiességének elődjét látta. Fenyő István megjegyzése szerint a reformkori költővezér azt a poétatársat tisztelte meg a posztumusz válogatással, aki „dalainak alakítatlanságával, nyíltságával, játékoságával,

kötetlen derűjével s a népnyelv vaskosabb, nyersebb fordulatainak felhasználásával a szabadabb ihletek meggyökeresedését segítette elő”. (Ilyen Fazekas-vers volt például a *Cicázás*, az *Édes druszám*, a *Jó bor*, *A szem tüze*. Julow Viktor azzal egészítette ki a Csokonai–Fazekas párhuzamot, hogy mind a ketten ötvözték a kor szinte minden stílusterékvesztését, hozzátéve, hogy Fazekas az érzéki és gyöngéd érzékenységben vagy a könnyed dallamosságban is sokat tanult Csokonaitól.)

A *Lúdas Matyin* túl Fazekas Mihály verseit (melyek egyik legfőbb erénye épp az érzékiességből fakadó érzékletesség) nem őrzi méltó módon az irodalmi köztudat, csupán az irodalomtörténet, s talán még Debrecenben is kevesen ismerik a költő jelentős botanikai munkásságát. Sógorával, a botanikus (a teológiai professzori katedrát visszautasító református pap) Diószegi Sámuellel Fazekas alkotta meg 1807-ben a *Magyar füvészkönyvet*. A szerzőpáros korszerű tudományos elvek alapján rendszerezte, a magyarországi fákat, füveket és virágokat („*Magyar füvészkönyv, mely a két magyar hazában található növényeknek megismerésére vezet, a Linné alkotmányára szerint*” – a „két haza” titulussal akkor Magyarországot és Erdélyt illették). A munka legnagyobb erénye – az új növénytani rendszer alkalmazása, illetve a természettudomány és az irodalom találkozása mellett – az is, hogy magyarított nevekkkel látták el a növényeket. Diószegit a botanika iránti vonzalma, Fazekast a magyar nyelv iránti elkötelezettsége ösztönözte a közös munkában, ráadásul Diószegi is érdeklődött a bölcsészet, Fazekas pedig a botanika iránt. (Fazekas kezdte el kialakítani – a Kollégium gazdasági vezetőjeként – a debreceni füvészkertet a mai Déri tér helyén, ahol még Nyilas Misi is tanulmányozhatta a botanikát.) Fazekas és Diószegi a „*megismertetést*” jelölte meg a *Füvészkönyv* legfőbb hajtóerejeként, s a megismerés utáni megnevezés újrateremtő élménye költőink számára is inspirációt jelentettek – Petőfi például majdnem félszáz olyan magyar növénynevet használt a verseiben, mely a *Füvészkönyvben* is szerepelt...

A DEBRECENI MAGYAR KALENDÁRIOM

S ha már az „ismeretlen” Fazekas Mihály titkait faggatjuk, érdemes kitérnünk életének utolsó nagy vállalkozására: az 1819–1828 között szerkesztett *Debreceni Magyar Kalendáriumra*. Hiánypótló volt ez a vállalkozása is, hiszen az egész 18. század folyamán, de még Csokonai élete alatt sem jelent meg vagy maradt fenn debreceni kalendárium. Nem szolgál bővebb útmutatással Dankó Imre sem, aki megjegyzi, hogy a debreceni Városi Nyomda ugyan már a 16. század óta készített kalendáriumokat, ez a tevékenység azonban nem volt folyamatos. Megállapítását támasztja alá Komlóssy Arthur, Debrecen város főjegyzője, aki 1901-ben indította útjára a *Debreceni Képes Kalendáriumot*, s már az első évfolyamban áttekintette

a debreceni naptáirodalom történetét: „Naptáirodalma Debreczennek az 1819. éven kezdődik.”

Balkányi Kálmán írt először 1902-ben Fazekas Mihály naptáráról, annak jelentőségét a három évvel korábban, 1816-ban indult *Auróra* környezetében értékelve. Kisfaludy Károly almanachja (*Auróra*) az irodalom új utjait kereste, maga köré gyűjtve a tehetséges, ifjú nemzedék tagjait – ám nem erről volt szó Fazekas debreceni vállalkozásában. A költő ugyanis az almanach céljait mellőzve, a hölgyek és a művelt olvasók helyett a nagyközönséget szerette volna megszólítani. Fazekast ráadásul írógárda sem támogatta, és noha messzemenő irodalmi ambíciói nem voltak naptárával, célkitűzései mégis az anyanyelvi és általános műveltség pallérozására vonatkoztak. (A *Debreczeni Magyar Kalendáriom* – mely „készült a’ két magyar haza hasznára. A’ kalendáriomi rendes matériákon kívül más szükséges és hasznossan gyönyörködtető dolgokkal együtt” – túlélte az *Aurórá*t, s túlélte Fazekas Mihályt is.) „Fazekas különbet akart a tudós és az együgyű publikum kezébe adni, mint a lőcsei, győri vagy komáromi kalendáriumok. Előtte magasabb ideál lebegett: tanítani, nevelni akarta a népet, hasznosan szórakoztatni a műveltebbeket” – fogalmazott Balkányi.

A 18. század közepétől megnőtt a kisprózai anyag szerepe a naptárakban, azokban a tanító, morális célzat mellett már a szórakoztató jelleg is dominált. Fazekas az induló szám programcikkében (*Érdemes Hazafihoz* címmel), négy olyan okot jelölt meg, amely alapján bizakodott a népszerűségben. „A benne levő jó rend, a legszükségesebb dolgok szorgalmatos feljegyzése, a *helytelen jövőmondások kihagyása* és a mostani pallérozott magyar ízléshez alkalmaztatott és tiszta magyarsággal készült toldalékok.” A természettudós, költő-szerkesztő fejlettebb irodalmi ízlése, a művelt közönség szórakoztatása mellett az „ismeretterjesztő, népfelvilágosító” mozzanatot hangsúlyozta Sőregi János kalendáriumtörténeti vázlatja 1940-ből. Fazekas Mihály ugyanis a kalendáriumot használta föl a színvonalasabb irodalom megszerettetésére, a tudomány népszerűsítésére és a korszerű gondolatok megismertetésére, a kalendáriumok „hagyományos tartalmát megnemesítve”. Ehhez nemcsak a „nemesebb” cél érdekében tett erőfeszítések kellettek, hanem kellett hozzá Fazekasnak a társainál gyakorlatiasabb habitusa, illetve annak felismerése, hogy a hazai kommunikációs viszonyok mennyire elmaradtak. Célszerű eszköz volt a nívósabb kínálat megteremtéséhez a régi forma új tartalommal való megtöltése.

„A naptári rész után jönnek a gyönyörködtető Elegyes Dolgok, u. m. *A Fő boldogság* című vers, a *Szerencsétlen papucsok*, arab mese, Szentjóni *Együgyű paraszta*. Ritka példája a bátorlelkűségnek. A prűcsök és a hangya. Az igazi Világi Boldogság regulái. Hasznos jegyzések után talpraesett rejtett szavak (találós

mesék) következnek. Érdekes cikke még az 1819-i kalendáriumnak Debreczen százados ünnepének leírása. Az a részletesség, mellyel a négy év előtti ünnepségről megemlékeznek, mutatja, mennyivel ritkábbak voltak, s mennyivel nagyobb zajt csaptak a jubileumok még a század elején. Ez a nevezetes ünnep különben [...] 1815. februárius 12-én folyt le nagy dísszel annak emlékezetére, hogy az 1715-i országgyűlés elismerte Debreczen szabadságát. A naptárt a vásárok jegyzéke és *interest* mutató tábla zárja be” – olvashatjuk Balkányi ismertetésében.

A következő évfolyam az 1820. évi magyarországi főtisztviselők névsorával bővült; az 1822. évi naptárban kezdődött el Bartha Boldizsár 1667-es *Rövid krónikája*, Bartha ebben Debreczen szomorú állapotát festette le II. Rákóczy György lengyel hadjárata utáni években, s melynek közlésével Fazekas a magyar történetírásnak szintén szolgálatot tett. A kalendáriumban látott napvilágot a legtöbb vers, amely a költő életében jelent meg – pl. az 1819. és 1820. évi kalendáriumi versek mellett az 1824-es *Nyári esti dal*, az 1825-ös *Ének a hosszú télhez* vagy az 1827-ben kiadott *A kellenél korább jött csendes esőhöz*. „A tíz kis füzet minden lapján érzik, milyen szeretettel készítette az öregedő főhadnagy. Vitézi pályáját rég befejezte, egyetlen tudományos becsvágyát a két fűvészkönyv elkészítésével kielégítette; nincs már egyéb óhajta, csak a polgártársainak, szülővárosának akar szolgálni.”

A MODERNITÁS ELŐKÉSZÍTÉSE

Julow Viktor írja, hogy a 18. század végén a debreceni szellem segítette leginkább a korabeli modernitást, noha Kazinczy sokat tett azért, hogy Debrecen negatív színben mutassa be (bár a 19. század már igazolta Kazinczyt). A református vallás nemcsak a nemzeti szabadságküzdelmek egyik őrbástyájává tette a várost, hanem nemzetközi műveltségi horizontot is nyitott fölötte. „... alighanem itt lehetett leginkább művelt humanistává, felvilágosult szellemű tudóssá, szigorú erkölcsű polgárrá, hazafivá, s egyszersmind a nép melegszívű barátjává nevelődni.”

A Julow jellemzésében szereplő jelzők mindegyike érvényes Fazekas Mihályra. Illyés Gyula is hasonlóan vélekedett, megfogalmazása szerint jószérivel csak Debrecen az egyetlen jelentős magyar város ebben a korszakban. „Magyar anyanyelvű polgárság itt, a kalmárkodó civisek körében kezd bontakozni.” Fazekas „ennek a jellegzetesen magyar, ennek a kicsiny, de mégis valóban európai s nem jozefinista mintára öntudatos polgárságának a tagja”.

Fazekas Mihályt 1766. január 6-án keresztelték meg (születésének pontos dátuma ismeretlen). Apja gyógykovács volt (az elnevezés az állatorvos és lópatkoló tevékenységet jelölte), valamint városi esküdt. Félig kézműves, félig értelmiségi debreceni civiscsaládba született. A híres „ördögös” Hatvani professzor tanítvá-

nya volt, a természettudományi inspirációkat viszont csak a katonaélet befejezése után kamatoztatta. 1796-ban hagyta ott a tiszti rangot, mikor is két szerelem (egy moldvai parasztlány, a „moldvai szép”, valamint egy francia/flamand kaland) emlékével érkezett vissza Debrecenbe.

A Ruzsánda-versek „nyersen népies” hangon szólaltak meg, a rokokó érzékiségű Ámeli-élmény azonban magánéletére is kihatott: állítólag ezért nem szánta el magát soha házasságra. Gazdálkodott, művelte kertjét és botanizált. Csokonai halála is visszavetette ambícióiban. Írt rokokó-klasszicista hangú verset Csokonai neve napjára, s halálát két költeményben siratta.

Legérettebb poétai munkái születtek meg, mikor ő is kezdett hozzászürkülni az 1810-es években már jelentőségében erőtlenné váló Debrecenhez (Pesten föllendül a szellemi közélet, az ország irodalmi központja pedig a piciny Széphalom). Visszahúzódva él, „katonás keménységgel rejtje el a világ szeme elől érzékeny, álmódosásra is hajlamos természetét”, a szentimentalizmus bűvöletében, Rousseau *Nouvelle Héloïse*-t gyakran forgatva – írja Julow. A külvilág valóban nem sokat érzékelt Fazekas lelki életéből, hiszen a kertjébe visszavonuló költő helyett az aktív közembert látták, aki a *Fűvészkönyv* után a debreceni kalendáriummal is sikereket ért el. Nemcsak a Kollégium pénzügyeit intézte, hanem a város esküdtje volt és a polgárórság tisztje, Debrecen gazdasági és kulturális életének föllendítéséért küzdött. 1828-ban halt meg, 62 évesen, tüdőbetegségben.

A LÚDAS MATYI

Ez volt az első olyan irodalmi alkotás hazánkban, amely a népmesei tárgyat népmesei eszközökkel dolgozta fel – hitelesnek tűnő népmesei hangon. Megelőzte korát és a népiesség irodalmi programját, noha még a klasszicista metrizáló forma idegen volt a Kölcsey, Vörösmarty és Kisfaludy által szorgalmazott közlés-módtól. (S itt jegyezzük meg, hogy Fazekas költeményei még előrébb mutattak, mert bár egyrészt nemcsak a népdalos hang, a dalforma által megszabott keret, a Balassitól követett ütemhangsúly és a klasszikus mérték érvényesült, hanem számos versében – pl. *Végbúcsú Ámelitől, Álom, A kelletekorán jött nyári esőhöz, Az önnönszeretet, Az élet* stb. – egészen modern prozódiaíval jelentkezett.)

Az örök emberi konfliktus a nemzeti létprobléma szintjén fogalmazódott meg a műben, a jobbágyság és a nemesség ellentétét érzékeltetve, nem beszélve arról, hogy a – népmesei toposzokhoz hasonlóan jelképes és idealizált – hős valódi szellemi és erkölcsi fejlődésen megy keresztül: a „lézengő suhancból” nemcsak igazságtevő, hanem felvilágosult gondolkodó lesz.

S azért is izgalmas a *Lúdas Matyi* megjelenése, mert úgy vált hiteles népies elbeszélő költeménnyé, hogy a magyar folklórból nem került elő hasonló történet,

míg az asszír történeti előzmény Európa és Kis-Ázsia vagy Oroszország számos területén élt tovább. Az sem zárható ki, hogy egy – a katonai szolgálatait során megismert – erdélyi román, vagy a *Lúdas Matyi*val sok ponton megegyező csánog népmesét dolgozott föl Fazekas.

Julow Viktor írja: „Talán úgy történt: a *Lúdas Matyi* kezdeti formálódása idején, a felbukkanó témával együtt merült fel Fazekasban az első szerelem, a moldovai román parasztlány emléke – mert költőnk az ő környezetében, vagy éppen tőle magától hallotta az úri gazságért vakmerően és furfangosan vissza-vágó paraszt ősi meséjét.” Illyés Gyula abban látta e „kis mestermű” sikerét, hogy hibátlan – szerkezete világos és harmonikus, nyelvezte ízesen népi, valóságfestése eleven, hús-vér főhőse az igazságot keresi, szereplői talpon járnak. Lúdas Matyi olyan néptípus – messze megelőzve a korát –, melyről Petőfi is csak az érett korszakában tudott szólni.

EX LIBRIS
FAZEKAS MIHÁLY
(1766–1828)

SZILÁGYI IMRE
LINÓMETSZETE

245 éve született és 185 éve hunyt el
Berzsenyi Dániel (1776–1836),

AKI CSAK „HASZNÁLNI AKART”

Niklai Remete vagy *Somogyi Diogenes*. Nevezék így – kérte Kazinczyt a 32 éves Berzsenyi, mikor a kész életművel kopogtatott a széphalmi vezérnél. Volt ebben némi szerepjáték, ám az utókor egy eleve kétarcú Berzsenyit ismer, aki mit sem törődött a pesti irodalmi divatokkal és a szalonprotokollal, de kötetének megjelenése sem Kazinczy javításai miatt késett esztendőket, hanem azért, mert nem volt elégedett a róla készült arcképpel...

Hogy milyen önkép tetszett neki, azt a legjobban Barabás Miklós metszete alapján ismerjük (a valóságosnál jóval karcsúbb, félszeg-büszke, öröm-pozsgás, a „képzelet égi álmába merülő”, „egy szebb lelki világ szent óráit élő”, „szelíd szerelem” és „bús melancholia” közt repdeső nemes, kiből „egy martialis óda néz ki”) – illetve a költeményei árulkodnak legszebben önképeiről és hitvallásáról.

MŰVEIBEN A VIRTUSÁT VISSZAFOGTA,
 A KIFEJEZÉSÉT FESZESSÉ FORMÁLTA

„A téli költő” pesti látogatásából irodalmi anekdoták születtek (például: Virág Benedeknél jobban érdekli Bihari cigányprímás, a nóta a színház mellől is elcsábitja; Szemere szonettjeit „cifrának” tartja; Kazinczy javításait pedig korholja).

Vitkovics Mihály szerint „oly nagy ellenzetet, mint amilyen vagy az ő külső viselete, tartása, bánásmódja és poézisa közt, lehetetlen csak elképzelni is”. Mint-ha valóban szellemi „hordólakó” volna – ugyanakkor a lantot isteníti, és a nemes hangszer kíván maga mellé nemes költői tárgyat, a verset magasra röpítené; akár az óda áradásának: nem tud ellenállni a nemzeti érzületnek. Az áradás a nyomort is lassan partra mossa: fölismeri, hogy nemcsak a nemes, de a jobbágy is magyar; és a nemesi ódák mellé nemcsak a szerelmes versek vagy idillek, elégikus hangulatú művek, hanem a nemzeti, hazaszerető költemények is fölsorakoznak.

Kései volt ez a felismerés, ezért táplálta költészetét kevésbé a magyar valóság, mint a klasszikus minta és eszme, noha gazdálkodó életmódjának „sivár” voltát is szándékosan eltúlozta: (mint a viselkedése és a poézisa feszül egymásnak) legyen minél nagyobb az ellentét az élet és a költészet között!

Igaz, éveken keresztül valóban titokban, szinte lopva írt. Virtusát visszafogta, de kifejezését feszessé varázsolta, „a trombita összeszorított hangjaként” jellemezte saját költői nyelvét. Illés Endre kiválóan rámutat arra, hogy az életértelem

fölismerése allegorikus lepel mögött mutatkozik meg: a magyar tájban érzékelteti a magyar drámát.

Ennek a drámának az egyik jellemzője nem a véres, a látványos és hősiesség, hanem az alattomos, láthatatlan várakozás. „Mert háromnegyed élete várakozásban telt el. Füstölgő gyertya mellett töpreng az éjszakai csendben, falun, egészen magányosan. Öt évig várja kötetének megjelenését. Azután újabb öt év telik bele, míg kötetéről megjelenik Kölcsey lesújtó bírálata. Majd újabb nyolc év, míg kínlódva, félhalálban megírja észrevételeit Kölcsey recenziójára. Csak a görög mitológia ismer olyan kegyetlen játékokat, amilyenekkel a lassan múló idő kínozza Berzsenyit.”

Bár az évszámok nem egyeznek, Illés jellemzése telitalálat. (Ugyanis 1803-ban derült ki, hogy verset ír; 1808-ban adta át 76 versét Kis Jánosnak, melyek hamarosan eljutottak a Sopronon átutazó Kazinczyhoz, akivel 1810-ben találkozott; s 1813-ban jelent meg kötete, 1817-ben közölt róla kritikát a *Tudományos Gyűjtemény*; és igaz, hogy 1826-ban publikált részleteket az ellenbírálathoz az *Élet és irodalom*, Szemere első kézirat-javításai azonban 1818-ból valók).

KÖLCSEY FERENC BERZSENYI-BÍRÁLATA – ÉS A KÖVETKEZMÉNYEK

Ez a telitalálatos minősítés azonban nem mondható el Kölcsey Ferenc bírálatáról – noha telibe találta Berzsenyi Dánielt. Ha elfogadjuk a pontos metszettel lüktető időmértékes sorphuzamot Berzsenyi életére, mi is kiszámíthatjuk: húsz évig írta verseit, a Kölcsey-affér után még húsz évig írt, viszont jobbjára csak tanulmányokban magyarázta, miért formálta úgy a költeményt, ahogy.

Valóban „szerencsétlen találkozás” volt a két költő „kritikus” asszója. Viszont nem a kötet és nem a recenzió kínálta az első affért, hanem Berzsenyi pesti látogatása, melyről Szemere számolt be Kazinczynak, s amelyből kiderült, hogy Berzsenyit az ifjaktól a modor- és ízlésbeli különbségek választották el.

Hogy oka volt-e a fájón türelmetlen bírálatnak az, hogy pesti barátait soroló verséből Kölcseyt kihagyta Berzsenyi, nem tudni. Az ütések besebesedtek – hiába edződött a *Mondolat* gúnyolódásán (amely szintén 1813-ban jelent meg), sőt a *Felelet a Mondolatra* (Kölcsey és Szemere Kazinczyt védelmező pamfletje) Berzsenyin verte ismét a somogyi port.

A műveltségbeli hiányosságait, a provincializmusát és darabosságát vetették a szemére. Személyeskedéssé fajult végül a dolog, Berzsenyi úgy érezte, hogy Kölcsey nemcsak verseit, de őt is támadja, Kazinczynak címzett levelében ezért maga is Kölcsey testi fogyatékoságát csúfolta. Sőt, Kazinczyra is megorrolt, mert azt hitte, hogy az ő tudtával és az ő sugallatára készült a bírálat.

A támadást Szerb Antal csak „ürügynek” tartotta, úgy gondolva, hogy Berzsenyi melankóliájának nem ez volt az oka. A búskomor hajlamát csak fölerősítette, mert egyébként is olyan „jámbor indián” volt, akit „megölt a civilizáció”. Viszont ne felejtjük, hogy kétszeres támadás érte önérzetét. A poétai öntudat mellett a morális elkötelezettsége sérült – verseivel „használni és tanítani” szeretett volna.

Aztán mégis Kölcsey méltatta őt halálakor, 1836-ban, az Akadémián. „Ha költő nevet csak az érdemel, ki nemesített érzelmeket hordoz keblében, ki a természete, az emberi szenvedelmekre vizsgáló tekintetet vet, ki a való életet magas szempontokból vevé fel, a dalát a szépnek és jónak s az örök dicsőségnek szentelé, hogy általa minden ifjú kebel szent lángra gyúladjon: valljátok meg, akkor az a költő bizonyos jótevője az emberiségnek”.

Nemes érzelmet diktáló természet, az emberi szenvedésre figyelő tekintet, magasabb erkölcsiség, a szépség és jóság (esztétikum és morál), az örök dolgok költői megszólaltatása, lelkesítő pátosz. Ezekkel a tulajdonságokkal jellemezte az egykori bíráló 1836-ban a költőtársát, aki elismeri ugyan, hogy Berzsenyi görög mértékű versei a legszebben hangzó magyar poétai munkák közé tartoznak, rímes költeményeiért viszont alaposan megfeddi, s kifogásolja, hogy a tartalom és forma gyakran nem vesz tudomást egymásról.

A meghaladni kívánt klasszicista eszményeket bírálja, messze Horatius és a német Matthison mögé sorolva Berzsenyit. Az ő „lelke a görögök felé röpdés vissza, fantáziája ideális képekkel foglalatoskodik, annál fogva stílusa virágos, kifejezései exaltáltak” – írta, és erényei a visszajukra fordulhatnak: „A könnyűség hamar szól gondatlanságot, a nagy erő durvaságot, a fenség dagályt.”

Hiába hangoztatta Kölcsey, hogy a bírálat a legalkalmasabb az elalélt nemzeti érzések felélesztésére, Pálóczi Horváth Ádám így fakadt ki a kritika olvasása után: „Amit Kölcsey tett a Berzsenyi recenseálásával az egész nemzetnek, tíz esztendeig is fülében fog csengeni a bécsi németnek, s mindig édes hanggal.”

Ezzel arra utalt, hogy a megszületőben lévő anyanyelvű és magasabb igényű magyar irodalmat nem támadni, hanem támogatni kell, s noha van helye az építő párbeszédnek, az éles belső kritika több jót tesz az elnyomóknak, mint a nemzeti ügynek. Pálóczi Horváth sem tagadta a kritika létjogát, viszont azt csak akkor tartotta időszerűnek, ha kellő belső ösztönzés van az alapok lefektetésére.

S Kölcsey valóban tévedett, ha a még klasszicista elveket valló Berzsenyin már a romantikus stílust kérte számon – noha a költő nem annyira a klasszicizmust, mint a felvilágosult eszmét és a preromantika eszményét követte. Szerb Antal mutatott rá, hogy Horatiushoz fordulása például jóval bonyolultabb, ugyanis „a klasszikus Berzsenyi klasszicizmusában találjuk meg legtisztábban a romantikus Berzsenyi romanticizmusát”.

KLASSZIKUS MINTA ÉS EREDETI ÉLMÉNYANYAG

Virág Benedek és a (Horatiust követő) német példák is erre sarkallták: legyen a minta klasszikus, az élményanyag viszont eredeti. Szerb Antal látja jól: Berzsenyi a maga és kora érzéseit mintegy beleolvasta Horatiusba, aki idol (eidolon) volt, „egy vágykép, amelyet a preromantika állított magának bálványul, és saját érzésével töltött meg”.

Kölcsey kifogásolta az antikos versformától elütő tartalmat, ugyanakkor nem vette észre, hogy ebben is rejlik Berzsenyi eredetisége: klasszikus formában alkotni meg a 18–19. század fordulójának vidéki kismemesi s mélyen magyar életérzését. Bár a forma reformjáig nem jutott el (Kölcsey is csak később próbálgatta a népi dal „tónját”), a nemzeti önkifejezés sürgetése már ott dobogott a verslábak mellett a sorokban.

Berzsenyi művészi öntudata szintén sokat karakterizálódott: hitt ugyan az ihlet erejében, nem gondolta viszont magával azonosnak a verset, ugyanis azt nem szó szerint kell értenünk, inkább példaként. S ha Kölcsey a romantikát képviselte, kell-e vajon romantikához jobban illő állítás, mint amit a recenzióra adott válaszában fogalmazott meg Berzsenyi? – A költőnek épp a kifogásolt „exaltált képzelettel” kell írnia, ihletett állapotban, ezt azonban a „hideg szemmel” néző kritikus soha nem képes megérteni...

Hogy Berzsenyi mindemellett követte Horatius költészetét, miszerint az ünnepélyes mondanivalóhoz nem illik a köznapi nyelv? – A maga módján Berzsenyi nyelvtերemő volt poézisában; a költői nyelvet úgy választotta el a prózaitól, hogy „kihímezte”, azaz: költői képekkel tette érzékibbé, s más nyelvi rétegekből kölcsönzött kifejezésekkel színesítette mondandóját.

Mesterkéltné lett ugyan beszéde, mégis éteri, fantáziadús és tömör, asszociatív és expresszív. Képzeteit egyszerre fegyvelmezte és engedte szabadjárá az antik forma, egyszerre ihletett és tudatos költőként újította meg a magyar poézist, noha a látványosabb eredmény elérését akadályozták a stíluskorlátok. Mondatai „végérvényes megfogalmazások”; az összehasonlító irodalomtörténetünk úgy tartja, hogy „rövidebben talán igen, de több energiával el nem mondhatók”.

A magyar nyelv eredetiségéről (és a jövevényszavakról) nyelvészeti jegyzeteket írt; a *Kritikai Levelek*ben nyelvművelő reflexióit adta közre. Szerb Antal szerint Berzsenyinek nem lett volna szabad gondolkoznia, így nem érezhette volna magát „ellentétes eszmék csataterén”. Olyan világ formálódott, ahová hősök már nem kellenek, ez a világ csak a régi korok hőseit kutatja – Berzsenyi pedig még hitt a hősi eszményben, ugyanúgy hitt benne, mint a múzsai erőben. S bár ő volt az első magyar költő, aki mozgásban látta a mindenséget, a mozdulatlan Somogyban lopta és kereste, sőt, tudatosan készítette elő magának az ihletet.

INSPIRÁCIÓK ÉS ÉLETRAJZI VONATKOZÁSOK

Hogyan, milyen környezetben, milyen életállomásokon keresztül teljesítette be ezeket a művészi habitusokat Berzsényi Dániel?

1776-ban született Egyházashetyén, nemesi családban. 1790-ben került a soproni evangélikus líceumba (apja tízéves koráig nem taníttatta, később ő is azt írta, hogy a gyereket „gyenge korokban tanulással ne kínozd”). 1794-re jutott életkorának megfelelő gimnáziumi osztályba, s egy év múlva pedig azt jegyezték föl a távozási jegyzőkönyvbe, hogy „erkölcse nem volt megnyerő” (ez rossz magaviseletre utalt).

További iskolák helyett a keszthelyi katonaságot választotta, de csak egy hónapig bírta. Niklára ment gazdálkodni rokonához, 1799-ben vette feleségül az akkor 14 éves Dukai Takács Zsuzsannát. Berzsényi jellemzése nem túl hízelgő a feleségre nézve, mert középszerűnek mutatja be a nőt: „együgyűségben találtam és abból fel sem szabadítottam”. Kissé „napkeletiesen” gondolkodott, írja, s az írás miatti asszonyi zsörtölődést csak úgy hallja „Socrateskent”, mint „kocsizörgést” az ablak alatt.

Az önmagával és környezetével is szigorú költőt Kis János fedezte föl 1803-ban, aki azonnal Kazinczy figyelmébe ajánlotta. A levelezésük 1910-ben indult, miután kész kötettel jelentkezett nála. Az 1817-es Kölcsey-bírálat után elszakadt Kazinczytól. Verset ekkor valóban kevesebbet írt, helyette az esztétikai stúdiómokra fordította az energiáját, a klasszicista elveket barátkozgatva össze a romantikus nézetekkel.

Ifjúkorában elmaradt olvasmányait amúgy már 1811-től igyekezett pótolni: klasszikusokat (Plutarkhosz, Platon) és klasszicistákat (Montesquieu, Montaigne) egyaránt olvasott. 1812-ben vallástörténettel foglalkozott, 1814-ben István-kori dráma írásába fogott, de „okosakat mondani keserves” volt számára. Tervezte, hogy Pestre költözik, de csak néha járt el az akadémiai ülésekre.

„FORR A VILÁG...” –

„ROMLÁSNAK INDULT...”

Az 1808 előtti költészetét (tehát az első nagy versválogatását) a klasszikus költői minta és az egyéni mondanivaló ötvözése jellemzi (szinte magához lényegítette Horatiust). Az időszak költői csúcsa *A magyarokhoz* („*Forr a világ...*”) című, a világméretű veszedelmek közt a nemzeti erőt megszólító óda.

Az érzelmi világot bemutató elégiákból a *Levéltöredék barátnémhoz* című művét emelhetjük ki: az őszinte érzelmek áradását a leíró önszemlélet fegyelmezi és a bontakozó nyelvi gazdagság finomítja. Az egyik legszebb (a táj és az ember

rezignáltan vallomásos egymásba szervesülését festő) elégia az egyetemes megrendültségélményről is beszámoló verse *A közelítő tél*. Elmaradnak ettől az élménytől a Kazinczyval való megismerkedés után írott költői levelek, episztolái egyenetlenek, modorosak, inkább gondolkodik, nem érez.

Majd szinte kirobban *A magyarokhoz* végleges változata (*Romlásnak indult...*) Az eszmei tisztulást bravúrosan támogatta a költői erő, a forma és a stílus egyszerűsödött, tovább feszesedett.

1815 körül már a gondolatilag érett Berzsenyit látjuk, költő-énje azonban a lehetőségek közt lebegett. A versei inkább elméleti stúdiumaihoz kötődtek, bölcselletei bravúros vitázó epigrammákban váltak elevenné.

1830-ban választották az Akadémia filozófiai osztályának rendes tagjává, miután (a Kölcsey-recenzióra adott válaszában művészetfilozófiai eszmekörét tovább tanulmányozva) megírta saját költészetesztétikáját (*Poétai harmonistika*).

A „használni akarás vágya” és a harmóniakeresés munkálta, soha nem tagadva az *arany középút* (avagy „józan közepszer”) tanításait. S nem győzte ismételni, hogy az élet és az írott szó is az erényt és a szépséget követeli magának természete szerint. De hiába építette föl a klasszikus költői harmónia „kupoláját”, a magyar irodalom már a romantika szabad ege alá vonult...

BARABÁS MIKLÓS 1859-ES METSZETE BERZSENYI DÁNIELRŐL

210 éve született Kriza János (1811–1875),

A „VADRÓZSA-NEMESÍTŐ”

Kriza János „Petőfi útját egyengető” költészete, valamint „műfordítói, közírói és szerkesztői-kiadói tevékenysége, a régi erdélyi irodalmi emlékek felkutatására és megmentésére irányuló fáradozásai, népnevelő munkája s nem utolsósorban tükkörtiszta emberi jelleme egyaránt megérdemli, hogy emlékezetünkben megőrizzük; mégis, változatos és gazdag életművéből kétségtelenül a *Vadrózsák* biztosított számára örökös helyet irodalmunk történetében és nagy hagyományaink sorában.” Faragó József summázata ez, aki (a *Kriterion* Kriza halálának centenáriuma szerkesztett kiadásában) bevezető tanulmányt szentelt a székelly népköltési gyűjteménynek.

Elvitathatatlan, hogy Krizának a népköltési hagyománygyűjtés történetében jelentős szerepe volt, hiszen a *Vadrózsákkal* az erdélyi folklór első igazán jelentős művét hozta létre. Igaz, több mint két évtizeddel az „úttörő” előfizetési felhívás után történeti sorrendben nem lehetett műve az első ilyen gyűjtemény, mert csak 1863 januárjában látott napvilágot. Megelőzte őt Merényi László és Arany László, s másfél évtizeddel később került ki a nyomdából, mint az Erdélyi János szerkesztette *Népdalok és mondák* három kötete.

„ERŐS SZÁNDÉKOM A MAGYAR NÉPDALOKAT VALAHA EGY TESTBEN KIADNI
[...] HANGJEGYEKKEL EGYÜTT”

Kriza János és Erdélyi József anyagának gyűjtése is a szabadságharc előtti időszakra esik – a reformkorban a népköltészet iránti érdeklődés országos mozgalmáá nőtt. Kriza már 1840-ben hozzáfogott a székelly dalok és balladák, mesék és más műfajok lejegyzéséhez, a gyűjtést pedig szinte a megjelenésig folytatta. Ujváry Zoltán idézi Szemere Miklósnak 1841-ben írott leveléből: „Erős szándékom a magyar népdalokat valaha egy testben kiadni; azokat, melyek szerző, és idő s hely nélkül, vadvízként buzognak föl a nép költészeti szelleméből, még pedig hangjegyekkel együtt.”

Amikor 1842-ben közzétette előfizetési felhívását, már mintegy nyolcványi anyag állt kiadásra készen. Egy év múlva arról tudósított a Kriza első verseit is megjelentető *Athenaeum*, hogy „székelly népdalai és mondái a nép szájáról gyűjtve” hamarosan sajtó alá kerülnek. Az előfizetési felhívás azonban eredménytelen maradt, ezért Kriza – a Kisfaludy Társaság ajánlását is figyelembe véve –, hozzáfogott a gyűjtemény bővítéséhez.

Ujváry a mintegy két évtizednyi további gyűjtést rendkívül hasznosnak tartotta, ráadásul (a Bach-korszak folklórkutatás számára politikailag szűre szabott határai közt) számos munkatársat szervezett maga köré (az előszóban 19 levelező barátjának mondott név szerint köszönetet). Péterfi Sándorhoz címzett levelében írja: „Az afféle mondákat is csak jegyezze fel nagy szorgalommal, amiknek a legkisebb történelmi vagy geográfiai vonatkozása is van; mind az olyast, a mi kivált a székelyek vagy magyarok pogány korára emlékeztetne, vagy vetne valamely világosító sugárkát. Például csak egy káromkodást is, mely elég ősi bűne a magyaroknak, vethet egy kis fényt az ősi vallásra. Ha csakugyan igaz, hogy a székelyeknél divatban van ez a káromkodás: szidom a nap istenedet? Ugyan halott-e efféle s hol? hogy a napját szidják valakinek, azt tudom; a napja istenét is lehet; de ily alakban: a nap-istenedet csak most hallám egy udvarhelyszéki paptól.”

A gyűjtést a lehető legszélesebb körűvé bővítette, erre utal önéletrajzában is, ahol néphagyományok iránti érdeklődéséről, a népköltészet megbecsüléséről, a székely folklór megmentéséről szól.

„Székelyföldön járásom alatt jöttem véletlenül azon észleletre, mily sok ily régi kincs hever, senkitől sem figyelve meg, a nép alsó rétegeiben; s attól fogva ez egyet számtalan foglalatosságaim közepett sem vesztettem el szemeim elől, magam is gyűjtöttem mind a székelyföldön jártamkor, mind pedig Kolosvárt lakó sok székely férfi és asszony embereknél – majd a forradalom után következett években levelezésbe bocsátkoztam sok papi és világi rendű barátaimmal, s azoknak segédével nagy tárházát gyűjtöttem össze a 'székelységeknek'. E gyűjtést sok minden ágára kiterjesztettem a népeletnek, 1861-ben jött inkább eszembe a 'Tájszók és szólásmódok' gyűjtése is. Lassankint tisztult bennem a gondolat úgy adni ki a népkölteményeket s szólásmódokat, oly hangejtéssel épen mint a nép kiejti – a virágot egész himével, illatával mutatni be a közönségnek – a plántát úgy szólva azon módulag, mint a természet anyakeblén felvirult, állítani elé.”

„ELSZÁNTAM MAGAMAT A RÖGÖS PÁLYÁRA”

Kriza János a Háromszék megyei Nagyajtán született 1811. június 24-én, ahol apja unitárius lelkész volt. A család eredetileg bányászattal foglalkozott, s Torockóról, a vasbányászatáról neves kisvárosból került az édesapja Nagyajtára, ahol 47 éven át szolgált lelkészként. A gyermek Kriza kilenc éves korában a torockói gimnáziumba ment, ott öt évig tanult, majd édesanyja 1825-ben a székelykeresztúri gimnáziumba vitte „a poetica és rhetorica classisokba”. A bölcsészet és a teológia négyévi tanulása után „két évig a kolosvári reformatum collegiumban” (unitárius főiskolán) képezte magát; erősen hatott rá az ekkor igen élénk erdélyi ellenzéki politika.

1835-től két évig a berlini egyetemen tanult, majd hazatérve, 1838-ban a kolozsvári unitárius egyházközség lelkésze és a főiskola tanára lett (1840-től ideiglenes, 1845-től kinevezett státuszban). Haláláig papi pályán maradt (1861-től felekezetének püspöke volt). A kolozsvári ifjak önképzőkörének tagjaként a *Remény* című, országos feltűnést keltő, 1839–41 között három kötetben kiadott antológia első kötetét Kriza szerkesztette. A püspökséget egyébként a hívek kérésére fogadta el („Én nem vágytam, én nem kerestem a főpapi hivatalt, tanúm az Isten” – mondta első beszédében). Ettől kezdve azonban a feladat szentségét tartotta szem előtt.

„Elszántam magamat a rögös pályára – írja –, azon elhatározással, hogy ezen túl csak azon szentírási elvet tartva szemeim előtt: egy a szükséges dolog! s lemondván minden világi magánügyeimről, kedvenc szenvedélyeimről, megtagadván úgyszólván a szív minden bálványát, egyedül egyistenhívő egyházam szentséges ügyének szentelem magamat, amint erre már esküt is tettem”.

Ujváry szerint ez a vallomás is rávilágít a *Vadrózsák* nyomtatási előkészületeinek az elhúzóadására. A papi hivatás elsőbbsége azonban hadakozott benne a népköltészeti hagyományok gyűjtésével és kiadásával kapcsolatos aggódással, a gyűjtőmunka jelentette lelki örömmel. Nemcsak a Gyulainak szóló levélből, de önéletírásának utolsó mondataiból is ez hangzik ki: „Egyedül a népköltési gyűjtések tették pihenő óráimnak soha félbe nem szakadó foglalkozását s szerezték legédebb élvezeteket is.” Hivatásgyakorlásának és örömszerző munkájának 1875. március 26-án bekövetkezett halála vetett véget.

GYŪJTÓ, KÖLTŐ ÉS NYELVKUTATÓ

Munkássága javarészt a folklórtörténet körébe tartozik, de költőként is számon tartja őt az irodalomtörténet (s nyelvjárási gyűjtései révén a nyelvtudomány) – Fenyő István Kriza-portréja is a költőt követi figyelemmel, kiemelve: igazán maradandót népdalaiban alkotott.

A költészet annak ellenére vonzotta, hogy diákként kevés irodalmi ismerete volt – önéletrajzában írja: a Biblián kívül „alig ismertem s olvastam egyéb könyvet, mint a Hármas Históriait, a Hét bölcs Mestereket és több más maradványát régi irodalmunknak, a melyek a torockói olvasgatni szerető népnél nyomtatásban vagy kéziratban nagy számban találtattak”.

Toldy Ferenc ugyanakkor a *Remény* első kötetéből Krizát emelte ki, benne vélte felfedezni „Erdély Kisfaludy Károlyát”. „Költészetét kezdettől fogva természetesség jellemzi – írja Fenyő –, a szentimentális halálhangulatok, reménytelen pesszimista borúlátók idején Kriza elkerült minden efféle modoros ’mondvasínáltság’-ot” [...], az előadásnak a népdaloktól elsajátított egyszerűségével tűnik

ki. Verseiben van valami Csokonai-szerű, lány finomság, gyengéd lebegés [...]. A sablonosan ’nyögdelő’ lírai iskolát *A sóhaj* című versében szellemesen ki is gúnyolta.”

A dal (közte pl. a népi kesergők hangján is megszólaló katonadalok) mellett kedvenc műfaja volt a politikai mondanivalótól sem mentes epigramma; s politikai költészetének sajátos színezetet ad, hogy „a társadalom problémáit a nép szemszögéből jeleníti meg”. Berlini útja után még számos verset írt (illetve franciából, németből, angolból fordított), a papi hivatal és a gyűjtés azonban elapasztotta önálló költői ihletét.

Ujváry Zoltán adatai szerint 188 költeménye született, s ő is kiemelkedőnek tartja a népdalként írt verseket, melyeket egy kivételével (szám szerint huszonegyet) besorolt a *Vadrózsák Íróktól* c. fejezetébe (több dala pedig a néphagyományba is bekerült). A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig tartó kialakulását vizsgáló Horváth János szerint Kriza „bár nem tört új utakat a népies dal műfaji formája számára, megvan a maga egyéni színe még szerelmi dalaiban is, annál inkább katona dalaiban”. Népiessége a Petőfit megelőző korszakot tükrözi, noha a népies műköltészet „nemesítését” Petőfi és Arany végezték, Kriza azonban (Ferenczy Zoltán szavaival) olyan világos útmutatást adott ehhez, „mit lehetetlen kevés számú dalaiból is észre nem venni”. Költeményeit a Kisfaludy Társaság jelentette meg 1893-ban.

VADRÓZSÁK

A *Vadrózsákról* szóló írások mindegyike említi a gyűjtemény keletkezésével és kiadásával kapcsolatos körülményeket, a népköltési gyűjtés nagy kárának tekintve a két évtizedes várakozási időt. Kriza érdeklődését, a néphagyomány értékeinek felismerését sokan a berlini tanulmányúton ért hatásokból (Herder, Grimm-fivérek) eredeztetik, pedig már előtte is lehetett gyűjteménye.

Ujváry szerint elsődleges volt nála „a belső indíték, a nép köréből jött művelt ember figyelme, ráérzése arra a kultúrára, amelyet a székelység őriz, és amelyet már veszendőben van, és amelyet meg kell menteni a feledéstől”. S nemcsak a népdalhangú versek mutatják ezt, de a folklorkutató feltételezi, hogy Kriza olvasta Edvi Illés Pál evangélikus lelkész *Miben áll a Magyar-nemzetiség?* című, néphagyományokra buzdító 1835-ös és Kőváry László egy székely falu szokásairól szóló 1837-es írását is. (Kőváry *Székely népköltészet* címmel a *Hölgyfutár*-ba 1852-ben írt sorozatát – népdalok, táncmondókák, találós kérdések, példabeszédek, anekdoták, mesék – később alapul vette a *Vadrózsák* témaköri csoportosításánál.) Olvashatta továbbá mindazokat az irodalmi műveket, évkönyveket, újságcikkeket, melyek a néphagyomány értékeire hívták fel a figyelmet. Tájékozottságához

az is hozzájárult, hogy Kriza volt a könyvtárnoka az unitárius kollégium diáksága által 1830-ban alapított olvasótársaságnak.

Néhány dal, ballada előzőleg már napvilágot látott különböző lapokban, de az érdeklődéssel várt kötet csak 1863 januárjában jelent meg. A legterjedelmesebb (a *Vadrózsák* mintegy felét kitevő) első csoport a *Balladák, dalok és rokonművek*, a többi a *Táncszók, Találós mesék, Népsajátságok, Népmesék, Tájszók* címet kapta; a kötet végén egy tanulmány jelent meg a székely nyelvjárásokról (keleti és nyugati nyelvjárást különböztetve meg). A közel 600 oldalnyi gyűjteménnyel Kriza a magyar népköltészetet új, számos addig ismeretlen példával, dallal, balladával és a folklór kisebb műfajai közé tartozó adattal frissítette fel, tette gazdagabbá.

A *Vadrózsák* tervezett második kötete (melyet az elsőhöz hasonló nagyságúnak gondolt, s melynek az anyaga 1864-ben készen állt) Kriza szándéka szerint tematikailag és területileg is tovább bővítette volna a székelyföldi folklórt. A kiadáshoz az Akadémiától remélt támogatást, de a testület csak egy évtized múlva döntött a megjelenésről, melyre azonban nem került sor. Kriza az örömmel vett hír után két hónappal, 1875. március 26-án, 64 éves korában elhunyt. (Végül Arany László és Gyulai Pál jelentette meg a közlésre érdemesnek tartott 29 balladát, 32 dalt, 4 mesét és 3 mondat *Székelyföldi gyűjtés* címmel 1882-ben.)

A „VADRÓZSAPÖR”

Tudománytörténeti szempontból volt jelentős vita az ún. *Vadrózsapör*, mely röviddel Kriza gyűjtésének megjelenése után robbant ki (a „*kis Vadrózsaper*” Kriza születésének 100. évfordulóján) – az első a balladákról, a második a mesékről szólt. A ballada-vita Grozescu Julian román író nevéhez kapcsolódik. Az *Egy pár székely „Vadrózsá”-ról* c. cikkben két ballada (a *Kőműves Kelemenné* és a *Molnár Anna*) kapcsán indított támadást Kriza ellen.

A szerkesztő „kivált Gyulai Pálnak” ajánlotta a cikket, aki négy évvel korábban elemezte a *Molnár Anna* balladát. Egy névtelen levélíró szerint a *Molnár Anna* nem eredeti magyar, hanem a román *Toma* c. ballada átvétele. Gyulai a *Budapesti Szemlé*be 1860-ban írt tanulmányában (*Adalék népköltészetünkhöz*) vetette össze a balladákat, megállapítva a kettő közötti lényeges különbségeket.

Fölvetette: ha a hasonlóság rokonságot tételez fel, akkor is kérdés, melyik népvette a másiktól, a székely-e a románától vagy fordítva. A vád szerint a magyar népnek nincs eredeti epikai költészete, a balladák oláhból vett fordítások. Arany László 1864-es, *Budapesti Napló*ban közölt cikkében (*Egy pár székely, „vadrózsá” védelme*) alapos összehasonlítással, soronkénti cáfolatokkal válaszolt a plágiumvádra – s Grozescu nemzeti önérzetére, miszerint „minden epikai költé-

szet ... a román költészetből van kölcsönözve”. A vitába újra bekapcsolódott Gyulai, korábbi érveit kiegészítve, és Kriza is kiállt mindkét „meggyanúsított” ballada székeley eredetisége mellett.

Gyulainak írt levelében hangsúlyozta: ha tudná Grozescu, „a félrebeszélő hazafi, hogy a székeleynek éppen az a nagy erénye, vagy gyengesége, ha úgy tetszik, hogy nincsen majd semmi érintkezésben a románokkal, úgy hogy nem hogy irodalmukat, de még csak nyelvüket sem ismerjük – s e szerint kacagásra méltó ’szellemi hódításról’ beszélni részökről a székeley nép lelkébe”, nem jött volna elő e vádakkal. Cikkét így zárta: „Fogadja Grozescu úr... én tőlem jóakaratom záloga gyanánt őszinte ajánlatomat, melynél fogva figyelmeztetni kívánom a decalogus IX. és X-ik parancsának szigorú megtartására: Ne mondj a te felebarátod ellen hamis tanúbizonytságot, és: Ne kívánjad a te felebarátodnak házáat, házastársát (pl. Molnár Annát, Kőmives Kelemennét) se semminemű marháját, valami a te felebarátodé.”

A „kis Vadrózsa-pör” kirobbanása Horger Antal nevéhez kapcsolódik, aki *Hétfalusi csángó népmesék* c. gyűjteményét összeállítva azt tapasztalta, hogy a csángó mesemondók „hol jobb, hol rosszabb” elbeszélők, s Kriza meséi „esztétikai szempont szerint stilizálva vannak”. A vitában résztvevők arra jutottak: történhetett ugyan nyelvi stilizálás, ám nem adtak igazat Horgernek, hogy „Kriza a mesék epikai szervezetét is megbolygatta volna”.

Ujváry Zoltán leszögezi: a vita tudományos szempontból érdektelen volt, de „a mesegyűjtés módszertani kérdéseire fokozottan ráirányította a figyelmet”, s Szabó T. Attila véleményével értett egyet. „Kriza népmeséit szerkesztéstechnikai és stilsztikai szempontból valóban átdolgozta... Ebben a mérsékelt stilsztikai eljárásban tulajdonképpen Arany János népmesegyűjtő-közlő elveit és [...] fia, Arany László gyakorlatát alkalmazta.”

Arany János szerint (*Eredeti népmesék*, 1861) ugyanis a jó gyűjtő legyen tökéletes mesemondó. „Az előadási, öltöztetési modor annyira hatalmába álljon, hogy ha valamely mesének pusztá vázát kapná, képes legyen azt olyanná tenni, mintha a legjobb mesemondó ajakáról vette volna...”

Csengery Antal (1812–1880),

A „HALADÁSÜGYI NAPSZÁMOS”

(Halálának 140. évfordulójára 2020-ban emlékezhetünk, születésének 210. évfordulóját jövőre ünnepelhetjük.)

Csengery Antal neve először a *Pesti Hírlap* szerkesztőjeként ivódott a reformkori köztudatba (ma a róla elnevezett sajtódíj is emlékeztet rá: a Csengery Antal-díjat 2006 óta ítélik oda azoknak az újságíróknak és közösségeknek, akik hiteles, tárgyilagos, gyors tájékoztatást adnak a fővárosi önkormányzat hatáskörébe tartozó eseményekről).

Nehéz feladatot vállalt, hiszen a „sajtóvétség” miatt börtönviselt Kossuth népszerűsége mit sem csökkent, amikor 1844 nyarán túlzott radikalizmusa és Széchenyi fellépése miatt elűtötték a szerkesztéstől. Ekkor Szalay László állt a lap élére, ahová egy év múlva, Eötvös József javaslatára, Csengery került. Lassan sikerült elérnie a Kossuth alatti ötezres példányszámot (sőt, meghaladta azt), köszönhetően annak, hogy 1846-tól az ellenzék közös újságja volt a hírlap; illetve a kompromisszum és konstruktivitás mellett annak is, hogy képes volt a bonyolult gondolatokat egyszerű formában, az élőbeszéd erejével visszaadni; olvasóközönségét nemcsak tájékoztatta, hanem gondolkodni is tanította.

Az 1846-os újsávi számban kiegyenlítő ellenzéki programcikket közölt, s döntő politikai érdemének tartják az ellenzék frakciókra szakadásának megelőzését. Éber kritikus volt azonban, az általa nem szívelte Kossuth szerepét és alakját például politikatörténeti összefüggésben vette görcső alá *Jellemrajzaiban*.

„MINISZTER-CSINÁLÓ SZÜRKE EMINENCIÁS”

Négy éven keresztül volt szerkesztő, s az 1850-es években az úgynevezett „irodalmi Deák-párt” híveként is irányító szerepet vállalt a művelődésben. Az elnevezés (irodalmi Deák-párt”) arra utal, hogy a Bach-korszakban (miként a reformkorban) az irodalomnak politikai küldetése volt, a hazafiság kifejezésének az írás maradt szinte az egyetlen lehetséges terepe.

A „mérsékeltek” csoportjában Csengery „sugalmazó és mozgató” szellemiség (Horváth János szóhasználatával), aki egy platformra hozta Aranyt, Keményt, Erdélyit, Szász Károlyt, Tompát, Pákh Albertet és Gyulai Pált – utóbbi emlékeztetésében is kiemelte rendkívüli közvetítőképességét. „Eötvösnek, aki elmélkedő, impresszióinak hódoló, gyakorlatiasságot adott, kemény pesszimizmusát, szkep-

szisét enyhítette, Szalayt ösztönözte, és a morgó Deákkal is bánni tudott” – írta Gyulai. Szántó György Tibor mutatott rá, hogy Csengery jelentette a hidat az íróközösség és Deák között, a nemzeti nyelvvel együtt öröködvé a magyar józanész fölött is.

1857–69 közt szerkesztette az akadémia által kiadott *Budapesti Szemlét*, az MTA osztályközleményeit és jegyzőkönyveit (1871–80 közt akadémiai alelnök volt). Nem vitatható, hogy Deák bizalmasaként a kiegyezés előkészítésében is szerepet vállalt; sokat tett az iskolarendszer reformjáért, 1868-tól mindezt Deák-párti képviselőként tehetette. (Nagykanizsán 1878-ig rendszeresen megválasztották – a városban annyira tisztelték, hogy azt is elnézték neki, ha csak a választási kampányidőszakban utazott Zalába szónokolni – sőt, már 1871-ben utcát is elneveztek róla.)

A „miniszter-csináló szürke eminenciás” titulust a *Múlt magyar tudósai* sorozatba írt monográfiájában Szántó György Tibor emlegette újra, de Samu Nagy Dániel is felidézte azt az 1860-as évek végén általánossá vált véleményt, mely szerint egy írónak Csengery szalonjában kellett megkezdenie karrierjét: „aki vinni akarta valamire, annak iparkodnia kellett, hogy bejusson oda”.

Ráadásul Csengerynek nemcsak a kultúra területén volt nagy befolyása, de a Deák-pártban is ő volt az egyik legnagyobb tekintély – „keze a bankügyektől a könyvkiadásra át egészen az egyházi kinevezésekig mindenhova elért”. Noha általában közéleti szereplőként és hírlapszerkesztőként gondolunk rá, jelentős volt közgazdasági munkássága: a Földhitelintézet alapító tagja, a parlament pénzügyi bizottságának előadója, „vasút- és város-politikus”, gazdaságtörténet-író; tudománytörténeti jelentősége mellett esszéírói tevékenysége is kiemelkedő. A tudományos próza és az ismeretterjesztés ügyének elhivatott sürgetője maga is tervezte – professzori tapasztalatai alapján – egy világtörténeti könyv megírását, mely ugyan csak terv maradt, viszont oktatásügyi reformgondolatai törvényerőre emelkedtek.

A MAGAS MŰVELTSÉG ÉS A JÓL MŰKÖDŐ PARLAMENTARIZMUS

Ahogy akadémiai tevékenységének középpontjába is az egész társadalom műveltségi színvonalának emelését állította a testület érdekei mellett – hiszen a magas műveltség a jól működő parlamentarizmus előfeltétele (Csengery a műveltségtől várta a korszerű állam működtetésére alkalmas társadalom formálását) –, úgy a közoktatás reformjára vonatkozó elképzeléseiben is nagy súlyt fektetett az általános műveltség emelésére.

A „latinos” gimnázium és az általános tudást hanyagoló reáliskolák ellenében (illetve: a kettő ötvözeteként) kialakult iskolaideálja a polgári iskola volt, s ezt az

új intézményt kívánta mihamarabb bevezettetni, mely szervezetileg a német, a tananyag tartalmát illetően az angol mintát követte. A polgári iskola azt az általános műveltséget kívánja megadni, „amelyre egy tudományos pályára nem törekvő, jobb módú, művelt magyar állampolgárnak nélkülözhetetlen szüksége van” – fogalmazott. Mintegy félszáz oldalas tanulmányt készített a minisztériumnak, s a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi törvény már elrendelte, hogy a nagyobb községek a felsőbb népiskola helyett polgári iskolákat tartsanak fenn.

Az „irány- és mértékadó” Csengery 58 évesen halt meg; életműve egyszerre politika- és tudománytörténeti, irodalmi és művelődési, oktatásügyi és közgazdasági jelentőségű.

ÉLETÚTJA

Hogyan jutott el idáig? Nagyváradon született 1822-ben, édesapja elismert bihari ügyvéd volt, aki szívesen látta házukban a szabadelvű (ellenzéki) értelmiséget – járt náluk Kölcsey és Kazinczy (utóbbiról gróf Desseffy Józseffel közös portrét készített, a kettőjük közötti, Napóleon megítéléséről és a magyar nyelvről folytatott párbeszédet is érzékeltetve).

Miközben a nagyváradai jogakadémián tanult, a diáktársaival olvasóegyletet alapított, és érdeklődött a retorika iránt is (barátjával, Irinyi Józseffel a megyegyűlésekre jártak szónoklatokat hallgatni). A folyamatos szabályszegések miatt elcsapták az iskolából, tanulmányait a debreceni református jogakadémián fejezte be, ahol „ellenzékiiségét” megbecsülve, a diáktársaság elnökévé választották.

Biharban volt gyakornok, 1843-ban került Zichy Ferenc őrknaként Pozsonyba – ott megismerkedett a centralista Szalay Lászlóval, általa pedig Eötvös Józseffel, Trefort Ágostonnal. (A centralista politika jellemzője volt – Fenyő Istvánt és Sőtér Istvánt idézve – az etikus magatartás, a felelős és fegyelmezett, a taktikus és „tudományosan megalapozott” közéleti gyakorlat, a politikai realitásokból kiinduló, kompromisszumra kész alapállás, ha úgy tetszik: a centralisták politikájában volt először tudomány.)

A *Pesti Hírlap* szerkesztőjeként alakított ki szorosabb kapcsolatot a korabeli politikai, tudományos és irodalmi közélet szereplőivel (Eötvös mellett Vörösmarty is gyakran meglátogatta). Részt vett a Kossuthnál tartott gyűléseken, állandó vendég volt a Nemzeti Színházban (itt ismerkedett meg König Rózával, aki ekkor Egressy Béni felesége volt, majd rövid özvegyesség után Csengery felesége lett 1851-ben); ő vezette be az 1846-ban Erdélyből Pestre települő Kemény Zsigmondot a fővárosi szellemi és kulturális életébe. Az apja példája nyomán természetesnek találta, hogy ő is „nyitott házat” vigyen, noha a kétszobás lakása egyben munkahelye (a nagyszoba a *Pesti Hírlap* szerkesztőisége) volt.

„Este, színház vagy más program után vendégül látta egy teára azokat a vele nagyjából egyidős, huszoneves fiatalokat – Petőfi Sándort, a drámaíró Czakó Zsigmondot, Pálffy Albertet, néha Jókai Mórt és másokat is –, akiknek a gondolkodásában a radikalizmus jelentette a közös nevezőt – idézi föl a hétköznapokat Samu Nagy Dániel. – [...] Szeretett szervezni, irányítani is: noha sem szépíró, sem költő nem volt, s nem is vágyott ilyen tevékenységre, felhívta az ifjú művészek figyelmét, hogy miről írjanak verset, prózát. Jókai később elismerte, hogy nem egyszer nyert Csengerytől ötleteket. [...] Az ifjak tisztelték, mert velük ellentétben már kialakult, egységes gondolkodásmódja volt, olvasottabbnak, szélesebb látókörűnek mutatkozott náluk, ráadásul a *Pesti Hírlap* élén állt. Bár jobb anyagi helyzetben volt a fiatal radikálisoknál, nem a pénzét, hanem az olvasottságát tisztelték. De tiszteletet parancsolt tartózkodó, néha rideg, kioktató modora is. Mindent egybevetve: Csengerynél vendégeskedni nem szórakozás, inkább szellemi kaland volt.”

1849 májusától a Szemere vezette Belügyminisztériumban vállalt hivatalt, és dolgozott a köztársasági *Respublica* című lapnál, ezért Világos után menekülnie kellett (Szatmárban bujdosott, majd év végén a haditörvényszék felmentette). 1850-től Szőnyi Pál „akadémiai szintű” református fiútanodájában világtörténetet adott elő – törekedve arra, hogy az ismeretek mellett világnézetet is kapjanak az ifjak, megkövetelve, hogy „a maguk eszén járjanak”.

Szócikket írt az *Ujabbkori Ismeretek Tárának*, s dolgozott a *Magyar szónokok és statusférjak* címmel 1851-ben kiadott könyvében. A Bach-korszakban a szellemi körök újjáélesztésén munkálkodott, akkor ismerkedett meg Gyulai Pállal, akivel később közeli barátságba került. Elsősorban Kazinczy Gábor szalonjába járt, azon fáradozott, hogy minél több tehetséges fiatal útját egyengesse, az irodalomban pedig igyekezett ébren tartani a „nemzeti közszellemet”. Sokat tett azért, hogy Aranynek és Gyulainak állást találjon Pesten.

König Róza nyolc gyermeket szült, de csak négyen nőttek föl. Felesége franciából és németből fordított meséket és színdarabokat. Csengery szellemi köre az 1850-es évektől egyre markánsabb lett: ide tartozott pl. Deák Ferenc, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Arany János, Salamon Ferenc, Hunfalvy János, Pompéry János (később mindennapos látogatója volt Arany László).

Mindannyian ragaszkodtak a negyvennyolcas elvekhez, hittek a békés kiegyezésben – s az sem elhanyagolható, hogy jellemzően reformátusok voltak. Középpontba helyezték az ismeretterjesztést és az ízlésformálást (Csengeryt például az töltötte el meglehetősen aggodalommal, hogy a magyar irodalom egyre jobban „süllyed a ponyva felé”).

BELÜLRŐL LELKESÜLT

Az 1850-es évek végére ismét a hírlapirodalom révén vélte felvirágoztathatónak a haladó eszméket, de a szellemi közélet más platformjai felé is nyitott (Deák határozó támogatásától kísérve). Ez a kör határozta meg a *Pesti Napló* irányvonalát, jelentős befolyásra tett szert az Akadémiában; Csengery lett az alapító tulajdonosa és szerkesztője a *Budapesti Szemlének*; az 1860-tól ismét működő Kiszaludyi Társaság újrászervezésében szintén meghatározó szerepe volt.

Asbóth János szerint „sajtóvállalatnál, pénzintézetnél, tudományos testületnél nem volt állomás betölthető, hogy ne lett volna régen készen tartott jelöltje, akinek érdekében fáradohatatlan volt [...]; a főtekintet mindig az volt, hogy az illetőtől megbízható alárendelést és odaadást várhasson” (ezt Vajda János is a szemére vetette).

A kiegyezés után tovább nőtt hatalma és tekintélye, a Deák-párton belül is irányadó szerepet vállalt, s tisztában volt vele, hogy a minisztereknek figyelembe kellett venniük véleményét, akik gyakran mentek hozzá tanácsért. Mindennek ellenére a párt közkatonájának nevezte magát, afféle „haladásügyi napszámosnak”, aki az Akadémia és a Földhitelintézet ügyvezetését azért tartotta fontosnak, hogy „a nemzet szellemi hiányait és anyagi bajait” figyelemmel kísérhesse.

Samu Nagy azt olvasta ki Csengery hátrahagyott írásából, hogy büszke volt arra: sokan jöttek hozzá tanácsért, kérték a segítségét, de tisztában volt vele, hogy az emberek inkább tisztelik, mint kedvelik. „Híres volt jó tárgyalási, egyeztetési készségéről. Ő tudott a leginkább szót érteni az ellenzéki balközép párt képviselőivel, ezért gyakran kérték fel egyeztetésre mindkét párt részéről. Összekötő kapcsolatot, közvetítő láncszemnek tekintették, akit a Deák-párt sorából a balközép a leginkább tisztelt és elfogadott.” 1875 után, Tisza kormányzásakor elveszítette befolyását a kormánypolitikára.

Az iménti arcképvázlat is arra mutat, hogy Csengery belülről lobogott és lelkesült, de kifelé gyakran keveset mutatott ebből. Elterjedt az a vélemény, hogy inkább szürke, mint színes, inkább rideg és csendes háttérember, mint szenvedélyes főszereplő; inkább távolságtartó, mint bizalmas barátkozó; gyakran volt elégedetlen és kritikus, az elismerés helyett inkább komor és kioktató modort vett magára.

Az élclopok „a Deák-párt jezsuita generálisának” állította be, Ipolyi Arnold szerint „lépkóros bús-vitéz” volt. (Nem volt véletlen a gúnyos jellemzés: Ipolyi magyar őstörténeti kutatásainak bírálata volt Csengery akadémiai székfoglalójának a témája, megalapozva ezzel a modern etnográfiai nézőpontot is, mely nagyobb figyelmet fordít a nyelvi anyagra támaszkodó földrajzi-történelmi – inter-etnikus – kapcsolatokra.)

AZ ÖSSZHANGTEREMTŐ

Műveltségét és szorgalmát, következetességét, józanságát és fegyelmet még az ellenfelei sem vitatták, noha a kitartást inkább macacsságnak, racionális magyarázatait és helyreigazításait pedig tudálékosságnak és önteltségnek vélték. Valóban kevés embert engedett magához közel – de a szűk és intim körben éppen az ellenkezője volt annak, amit a külvilág látott belőle: barátságos és kedves, szótlanúsága feloldódott.

Kis lakásukban, később a nagyobb nyaralójukban is valóságos irodalmi szalont működtetett, a politikai eszmececerék mellett Csengery gyakran olvasta fel Arany verseit, illetve saját naplójegyzeteit; Pulszky Ferenc az emlékiratait, Gyulai a költeményeit – s egyszer Liszt Ferenc is zongorázott náluk.

Noha jobban szerette a magántársaságokat az intézményesült színtereknél, sokat törődött az akadémiai társas kör felállításának ügyében. 25 évesen, 1847-ben választották a Történettudományi Osztály levelező tagjának, 1858-ban rendes tag, sőt, jegyző (majd ezzel együtt a főtitkárt segítő „titoknok”) lett. A jegyző a legbefolyásosabb emberek közé számított, s ezt a pozíciót „kiegyenlítő” személyisége, tudományos diplomáciája miatt érdemelte ki.

Itt is azért küzdött, hogy összhangot találjon nemcsak a különböző osztályok és klikkek (maga a történettudományi mellett a nemzetgazdasági, a könyvkiadó és a könyvtári bizottságokban is tag volt), hanem a tudományművelés és tudománynépszerűsítés között.

Szántó György Tibor jellemzése szerint Csengery pontosan tudta, hogy „a tudós, az előnyök, kompromisszumok súlyait patikamérlegre tevő politikus, a magával és másokkal szemben is puritán, maximalista, a nemzeti hevületet mindig ’európaisággal’ hűtő centralista” típusa, amelyet ő képvisel, „sem a kortársak, sem az utókor szemében nem lel igaz megbecsülésre”.

Amikor 1938-ban a fővárosban felállították a szobrát, a tudósítók már nem is tudták, ki volt Csengery Antal...

195 éve született Gyulai Pál (1826–1909),

„AZ IGAZSÁG FEGYVERHORDOZÓJA”

Ha Arany Jánosról eszünkbe jut a *Kapcsos könyv*, akkor Gyulai Pál is (aki 1856. augusztus 20-án e szavakkal adta át a bőrkötésű üres lapokat: „Legyen a tied, János, neked szebb írásod van, szebb költeményeket írsz nálam”).

Szerb Antal szerint ő a „legjózanabb lírikus” (aki a verseiben „inkább vállalta a szürke színek monotoníáját, mint a hazug nagyításokat”), de az 1850-es évekre megkerülhetetlen az irodalmi szemléletalakításban. Egyetemi előadásain tanár-nemzedékek nőttek föl, bár maga nem írt irodalomtörténetet: 19. századi, első-sorban Petőfiről szóló, s régi magyar irodalmi előadásából 1878–1901 között mintegy 20 jegyzet, könyv jelent meg.

Hegedüs Géza skatulyázhatatlan személyiségnek látta. Kritikatörténetünk fő-alakja ugyan, ám „ez az egész alkatánál fogva vitatkozó-elmélkedő-ítélkező író” alkotta realista elbeszélő irodalmunk „szabatos, elegáns” remekét, az *Egy régi udvarház utolsó gazdáját*; mindvégig „jó költő”, a *Romhányi* lírai életművének töredék voltában is kiváló darabja, Arany László *A délibábok hőse* után „a Byron–Puskin-ihletésű, de már a kritikai realista regényekkel közeli rokonságot tartó verses regény műfajának legjelentősebb alkotása”. A realista költészet és széppróza első jelentős hazai képviselője, „holott egész szépirodalmi működése elhalványodik kritikai munkássága mögött”.

GYULAI PÁL, A KÖLTŐ, A FOLKLORISTA ÉS A PRÓZAÍRÓ

Gyulai Pál első versét tizenhat éves korában közölte az *Athenaeum*, és megjelent a *Pesti Divatlap*, az *Életképek*, valamint az erdélyi hírlapok, évkönyvek hasábjain; 22 évesen (a szabadságharc eszméit és páatosát kifejező verseivel) már népszerű költő, bár első versgyűjteményét (az egész lírai oeuvre felét) csak 1870-ben jelentette meg. Somogyi Sándor írja, hogy „korai költészete a reminiscenciák jegyében fogan: kiváltképp Vörösmartyt és Petőfit visszahangozza”, később Arany és a népköltészet szelleme irányította.

Ujváry Zoltán Gyulai folklorisztikai hatását vizsgálta, fontosnak tartva, hogy az irodalmi művek megítélésében jelentős szerepet tulajdonított a népies nemzeti iránynak, és ezzel hozzájárult a népköltészet (általában a néphagyomány) értékeinek felmutatásához. Ujváry kiemeli a *Molnár Anna* ballada elemzését, a népmesei témáknak a hang naivságát őrző költői feldolgozását és a Kisfaludy Társaságban elhangzott ösztönzését a szabadságharc bukása után megszakadt népkölté-

szeti gyűjtés folytatására, rögzítve a tényt: a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötete Gyulai folklorisztikai munkásságának kimagasló eredménye.

A *Hadnagy uram* az önfeláldozó hazaszeretet hallhatatlan képe – Kozma Andor írja: „Ha minden nyelveken világgá mehetne ez a tizenkétsoros kis ballada, mindenütt csodája lenne a drámai versmondás művészetének.” Szerelmi költészete eszményi nóalokokhoz fűződik; hazafias költeményeit előbb a bizakodás jellemezte, majd a nemzet bukását siratta; a kiegyezés után elégiák és ódák helyett szívesebben írt szatírákat, ostorozva a nemzet hibáit. Nagy szenvedélyektől mentes ez a „merengő poézis”, a reflexiókban finom stílussá ötvöződnek az érzelmes és gúnyos hangulatok.

Riedl Frigyes úgy látta, a motívumaiban, nyelvében, szerkezetében az egyszerű és bensőséges népi hang mellett „költeményeinek hangulata felett valami tompító elem lebeg” – a bíráló, az álom vagy épp az emlékezet távlatát alkalmazza. A Gyulai-líra legérettebb termésének Pintér Jenő a *Horatius olvasásakor* c. verset tartja 1859-ből; Somogyi Sándor – Széchy Károly 1907-es értékelése nyomán – az 1869–72 közt írt *Romhányi* című költői beszélyt, a „torzónak is jelentős kezdeményt” emeli ki, az Anyegin-rokonság mellett a byroni szatíra hangnemét s a *Don Juan* „könnyed, pajkosan szökellő” modorát is ihletőnek tartva.

A prózáiró Gyulai három jelentősebb művében – *A vén színész* (1851); *Egy régi udvarház utolsó gazdája* (1857); *Nők a tükör előtt* (1863) – kitűnik a stílus választékosságával, a jellemzés és beleélés erejével, az ironia és tragédia finom elegyével: „a megfigyelés élessége éppen olyan jelessége mélabús elbeszéléseinek és humoros rajzainak, mint a nyelv kifejező ereje”.

A jellemábrázolás és atmoszférateremtés klasszikusa az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*, mely a régi nemesi világ eltűnésének, az öreg nemes testi-lelki hanyatlásának megindító rajza. (Ennek a zengő álomvilág-foszlásnak, a humorral ölelkező gyászunk az erejét még hét évtized múltán is érezte a régi Magyarországot sirató Krúdy, aki „Egy régi pesti ház utolsó gazdája” címmel ajánlotta aktuális témáját egy „új Gyulai Pálnak”: „...régii örömeink, bánataink helyén, úgy érezzük, hogy valamely mulandóságféle érzés motoszkál a szívünk környékén, amely érzetért valaha a temetőbe kellett mennünk”.)

ÉLETÚTJA

Gyulai Pált 1826. január 14-én keresztelték meg Kolozsváron (apja buzgó református, anyja unitárius volt). Húsz éves koráig elvégezte a Kolozsvári Református Kollégium gimnáziumi, filozófiai, jogi és hittudományi osztályait.

Korán félárva lett, így tizenhét éves korától magántanítói munkából tartotta el magát. 1847-ben a kollégium tanára (a poétikai osztályban), nevelő a Bethlen-

családnál és az *Erdélyi Híradó* munkatársa. 1848-ban gróf Teleki Domokos titkáráként utazik Pestre. 1853-ban Pákh Alberttel indítja el a rövid életű *Szépirodalmi Lapokat*, a következő évben ott van a *Vasárnapi Újság* indításánál.

1858 nyarán veszi feleségül Szendrey Júlia testvérhúgát, Máriát, s Pestről Kolozsvárra költözik. Év végén lesz akadémiai tag, 1860-ban a Kisfaludy Társaság tagja; két év múlva Pesten református gimnáziumi tanár és Arany János *Szépirodalmi Figyelőjének* segédszerkesztője, később a pesti színi iskola tanára (egyúttal a Nemzeti Színház drámabíráló bizottságának tagja), 1876-tól a magyar irodalomtörténet rendes egyetemi tanára.

Befolyását a Magyar Tudományos Akadémián, a Kisfaludy Társaságban (melyet 1879-től elnököl) s az 1873-ban új életre kelt *Budapesti Szemle* élén érvényesíti. Költői és tudományos érdemeiért 1885-ben főrendiházi tagságot kap, tíz év múlva (írói munkásságának félszázados fordulóján) a Szent István-rend kiskeresztjével tüntetik ki.

1899-ben lemond a Kisfaludy Társaság elnökségéről, három év múlva befejezi a tanítást, visszaadja minden tisztségét, csak a *Budapesti Szemle* szerkesztését tartja meg 1909. november 9-én bekövetkezett haláláig.

GYULAI, AZ IRODALOMTUDÓS ÉS KRITIKUS

Kosztolányi a 80. születésnapon írta, hogy az „agg tudós” ünneplése a nyers igazságok kimondásának alkalmá is: barátaitól babért, ellenségeitől töviskoszorút kapott. Nagyságát jelzi, hogy épp a szókimondást, „a féktelen, brutális és gyönyörű őszinteség” képességét irigyelték tőle.

Negyedszázaddal később Pintér Jenő irodalomtörténete úgy emlegeti, mint aki erkölcsi súlyával, éles bíráló elméjével gyakorolt rendkívüli hatást a korabeli kritikai szellem irányítására, az irodalomtörténeti nézetek kialakulására. Kosztolányi úgy látta: mindenki talál ebben a „vasemberben” neki nem tetsző tulajdonságot, de ritkán talál olyat, ami *nagyon nem* tetszene. „Magam nem tudom élvezni a verseit, a népköltészetéről szóló és az irodalomtörténet-elméleti írásaival pedig egyáltalában nem értek egyet, mégis a magyar írók között alig szeretek és becsülök valakit jobban, mint őt.”

Gyulai nem tisztelte a tekintélyt: az ünnepelt Jókait bírálta a regényszerkezeti és a lélektani ábrázolás hiányosságai miatt, máskor meg az igaztalanul éltélteket emelte föl. *Dramaturgiai Dolgozataiban* már 1856-ban megfogalmazta a szigorú kritika elvét – „mert meg vagyok győződve, hogy irodalmunk e válságos korszakában szükség van őszinte, szigorú szóra” –, s meggyőződésében a személyes tisztelet sem gátolta, hiszen a kritikusnak az *örök igazságok* felfedezése is tiszte (írta két évvel később a *Kritikai Dolgozatokban*).

Pintér jellemzése szerint a hírlapokban és folyóiratokban (vagy a *Budapesti Szemle* köteteiben és a Kisfaludy Társaság évkönyveiben) közölt tanulmányai, bírálati, beszédei tanúsítják erkölcsi erejét és lelkiismeretét. „Párját ritkító bátorsággal, érett bölcsességgel, a tartalmi súly és formai érték művészi összhangjával fogott minden elébe kerülő kérdés megoldásához. Lelkét sem a közönség zaja, sem a megbírált írók tekintélye nem tudta megfélemlíteni.”

Kozma Andor a Kisfaludy Társaság előtt tartott emlékbeszédében élete „egyik legszebb szerencséjének” nevezte, hogy megismerhette Gyulai Pált, aki „kifelé örökösen hadakozott, de benn a lelkében béke és derű volt”; s bár „a legnagyobb örömmel állt össze veszekedni s ült össze tanácskozni vagy lakomázni”, ő „a leggazdagabb gyermekkedély, akit az istenek magas jókedvükben valaha alkottak”.

Elsősorban a magyar ügy foglalkoztatta: „a legjelentéktelenebb és legrosszabb magyar versecske is jobban izgatta, mint a külföldi irodalmi mozgalmak. Igaz, hogy rettenetesen szidta a rossz magyar írókat s többnyire még a jókat is, de a magyar írást és csak ezt, mégis fanatikusan szerette.”

KÁNONALKOTÓ JELENTŐSÉGE

1854-ben ő összegezte először Petőfi Sándor költészetét és méltatta jelentőségét. Az 1860-as *Bánk bán*-tanulmánya „igazságot szolgáltatott” a drámaíróknak, s első tragikumelméletünket dolgozta ki, a rész-egész viszonyok és lélektani jelenségek vizsgálatával.

A két világháború közt népszerű volt az a megközelítés, miszerint Bánk összeomlásának oka az erkölcsi rend megsértése, Sőtér István szerint azonban a *Bánk bán* „értelmének elhomályosításához” Gyulai tragikumértelmezése is nagyban hozzájárult. Noha Világos után az erkölcsi felelősségtől áthatott cselekvés állt a középpontban – s ezt leginkább a tragikum fejezi ki –, és Gyulai értelmezése is ott rejlik Bánk drámájában, Sőtér úgy véli: Bánk tettének erkölcsi-emberi indokai nem semmisülnek meg, a vesztesége inkább érzelmi.

Az 1860-as évek dramaturgiai dolgozataiban amúgy Gyulai is számot vetett azzal, hogy nem létezik tévedhetetlen kritikus – „ami engemet illet, sokkal ifjabbban és kevesebb készüllettel léptem a kritikai pályára, mintsem ne tévedtem volna, talán többször, mint ahogy magam is hiszem”.

Egy évvel Petőfi Sándor vegyes műveinek sajtó alá rendezése után az 1864-es, a *Vörösmarty minden munkáinak* kiadásához írt költőéletrajzával „a legszebb magyar életrajzok egyikét írta meg”. A költő emberi egyéniségének feltámasztása, a méltató részek elemző művészete, az előkelő forma és a kristálytisza előadás miatt „jellemzései ellentmondás nélkül mentek át a köztudatba”.

A Kazinczy, Széchenyi, Toldy, Jósika, Eötvös, Kemény, Szigligeti, Csengery, Arany és Kriza pályafutásáról szóló, az akadémiai szónoklat új típusát megteremtő *Emlékbeszédei* az irodalmi tanulmány remekei. Elemzésekkel fűzte össze az életrajzi adatokat, jellemfestése, korrajza mély, kompozíciója tiszta.

„Legnagyobb kedvvel a lélekrajz valóságosságát és a kompozíció hibátlanságát vizsgálta, de szívesen foglalkozott az írói alapgondolat és a stílus kérdéseivel is. Értekező prózája az előadás magvasságára, élvezhetőségére, ritmusosságára nézve különb volt minden kortársánál; méltán mondhatjuk őt a magyar tudományos próza egyik legszerencsésebb továbbfejlesztőjének” – vélekedett Pintér Jenő.

Kritikai életművének egészéből kitetszik, hogy a költészetben Arany János, a drámában Katona József, a regényírásban Kemény Zsigmond munkái gyönyörködtették legjobban; Jókaiival azonban nem tudott megbékülni, és a küzdelem hevében nem egyszer túl sok epébe mártotta a tollát.

Beöthy Zsolt *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése* 1891-es kiadásában azt írja, hogy „amely kegyeletes magyarázója az igazi nagyoknak, oly kérlelhetetlen üldözője a nyegleségnek és ízléstelenségnek, az alantiságnak s a képzelet túlcsapongásának. A szem élessége, a dialektika frissessége, az eszmék világossága, a kifejezés erélye tüntetik ki valamennyi dolgozatát. Sűrű polémiáiban szívesen használja a gúny fegyverét s védekezve is mindig támadni szeret”.

AZ ESZTÉTA MŰVÉSZETFILOZÓFUS,

„AZ IRODALMI ÉRTÉKEK NAGY HARCOSA”

Miként rendszeres irodalomtörténete jobbára egyetemi előadásaiból olvasható össze, rendszeres esztétikája elsősorban gyakorlati kritikai munkásságából világlik föl. A művészetfilozófia tanulmányozása helyett irodalmi élményeiből vonta le esztétikai elveit, s mélységében pedig az esztétika és erkölcs viszonyával foglalkozott (s ennek kifejtésére külön beszédet szentelt a Kisfaludy Társaság 1887. évi ünnepi közgyűlésén).

Mitrovics Gyula 1922-ben írt könyvet Gyulai „esztétikájáról”, hangsúlyozva a kritikai gyakorlat elsőbrendűségét (irodalmi tanulmányai során érlette ki „teljes egészét alkotó esztétikai világfelfogását”), valamint a világos, határozott szövegezést („talán sehol sem ragyog fényesebben az ő prózájának klasszicitása, mint ezeken a helyeken”).

Elfogadja az alaptételt, mely szerint a művészet célja a gyönyörködtetés, hogy a művészet erkölcs nélkül ugyanúgy nem szolgálhatja a szépséget, mint ahogy a pusztán erkölcs sem gyönyörködtethet; a költészet feladata az ember belső világának egészében való föltárása. A költészet „az ember belső lényegének, a szenvedélyek fejlődésének, a viszonyok hatalmának a rajza – szól Mitrovics kommentárja.

– Mindazáltal a valóban szép sohasem lehet erkölcstelen, bár az erkölcsös magában még nem szép. [... S hozzátesszi:] ha nem célja is a művészetnek az erkölcsi jó, még sem lehet el nélküle, csakúgy, mint az igaz nélkül, bár ennek keresése sem a költészet, hanem a tudomány feladata”.

Riedl Frigyes az őszinteséget és a szilárd meggyőződést a jellemerőből vezette le, noha szóvá tette, hogy a rendkívülit még akkor sem szerette, ha az lángelmével egyesült: „... azt a misztikus erőt, mely egy Dantét, egy Michelangelót a fájdalom fensége felé vont, hogy a mi törpe világunknál nagyobb arányú világot teremtsen képzeletében, nem méltányolta elegendőképen”.

Az 1910-es, a *Budapesti Szemlé*ben közölt értékelés azonban kiemelte: az ítélő tehetség és az esztétikai biztonság mellett ott volt Gyulai bátorsága, hajthatatlan-sága, „mely hajlandó valamely igazság érdekében bármily ellenféllel szembeszállani és magának sok ellenséget szerezni. [...] Hallgasson, hogy hallgassak: ezt mondjuk egymásnak. A köz- és magánéletnek ezt a gyávaságát Gyulai nem ismerte.” Ez a hűséges józanság (s józan hűség), a rendkívüli igazságérzet és a művészi-erkölcsi kiválóság felismerésének képessége is kritikai kánonteremtővé avatta.

Úgy lett – Ravasz László *Protestáns Szemlé*be írt centenáriumi megemlékezésének szavaival – a magyar ízlés és esztétikai ítélet addigi „legnagyobb kodifikátora”, úgy jött rá a finom igazságokra, hogy könyvből tanulta volna.

Gyulai „a nagy esztétikai rendszereket nem ismerte, nem szerette. A világirodalom nagy alkotásait fordításokból olvasta, és aránylag nem sokat olvasott belőlük. De azért a szeg fejére senki sem ütött úgy, mint ő. Közvetlenül, első kézből dolgozott s valami olyan mitikus hatalommal ítélkezett, mint a teremtés hajnalán az ember, aki a teremtményeknek nevet ad. Amit ő főnixnek nevezett, főnix volt; és amit számárnak, az számár. [...] Az esztétikai értéket nem tudta elválasztani a logikaitól és az etikaitól, [... de mindenütt megmutatta] ahol a logikai vagy etikai érték az esztétikai szépség dicsőségében ég. Ő tette a kritikát nemcsak tényezővé, hanem magában véve is esztétikai műfajjá.”

Hosszú élete átfogta a romantikától a *Nyugat* megindulásáig terjedő korszakokat, s miként Hegedüs Géza fogalmazott: nemzedékek haladó törekvései vívtak küzdelmet ellene, de Ady és a modern költők felismerték benne az irodalmi értékek nagy harcosát.

Jövõre emlékezünk Ráday Gedeon (1713–1792),

A MAGYAR VERSÚJÍTÓ ÉS NEMES MECÉNÁS
halálának 230. évfordulójára

Ráday Gedeon irodalmi, művelődéstörténeti jelentőségét faggatva, elsősorban verstani és könyvtáriügyi adatokra lelünk. Péceli kastélya volt Széphalom közvetlen előzménye – és Ráday volt Kazinczy mestere, körének legfőbb útmutatója is. 1772-es sárospataki találkozásuk már mély nyomot hagyott az ifjú Kazinczyban, majd Ráday Gedeon életének utolsó évtizedében az ő véleménye nélkül szinte semmilyen vállalkozásba nem fogott, neki küldte verseit elsőként bírálatra. (S bár Kazinczy Ferenc – aki (mint írta) Ráday közelében mindig egyfajta „templomi áhítatot” érzett – szabad kezet adott volna neki a javításban, ő csupán az óvatos ajánlásait fogalmazta meg.)

Korát megelőző szakszerűséggel és tudatossággal gyarapított könyvtára hamar a magyar tudományosság és szellemi élet bázisa lett. Hegedüs Géza szavaival: „mielőtt a felvilágosodás még szellemi mozgalom lett volna Magyarországon, a péceli földesúr már magányos felvilágosodott volt, és előkészített sok mindent, amit a felvilágosodás kitűnően felhasználhatott az új eszmék kifejezésére. Ez a sohasem magányos, otthonában is társalkodó csevegést igénylő bölcs, akinek emlékezete eléggé kikopott a köztudatból, nemcsak korának egyik leghaladóbb elméje, hanem egyben a magyar verstan történetének egyik háttérben maradt főszereplője is.”

AZ ÍTÉLET ÓSZINTESÉGE – ÉS FELELŐSSÉGE

A fent említett „magányosság” nem a személyes társtalanságra vonatkozott, mint inkább az előbb kényszerű, majd tudatos háttérben maradásra, hiszen érzékelve, hogy törekvéseiben követőkre lelt, maga már nem vágyott látványos szereplésre. Nemcsak a folyóirat névadásában működött közre, hanem Batsányi János (1788. áprilisi levelében) tőle várta a *Magyar Museum* Bévezetésének jóváhagyását, a tartalom véleményezését és kiadásában való segítségét.

Kazinczynak szóló leveleiben (1788 nyarán) a *Museum* elnevezés indokolt voltáról, esztétikai kérdésekről – Malherbe és Boileau megítéléséről – értekeznek; s a *Robinson* recenziójáról és Faludi verseiről ugyanúgy kifejti véleményét, mint Dugonits *Etelkájáról*. Kifogásolja a regény nyelvi stílusingadozásait, annak megjavítását pedig úgy képzei, „ha ahhoz semmi nem adattatnék ugyan, de belőle vagy harmada elvétettetnék”, akár egy jó mű is lehetne belőle. S rögtön hozzá is

teszi, hogy nem kíván senkivel összetűzésbe keveredni, ezért ítéletét csak Kazinczynak szánja; a következő év elején pedig azt kéri, hogy munkái alá se a nevét, se annak kezdőbetűit ne tegyék. Ennek oka, hogy folyton javítja műveit, s a korrekcióhoz őszinte ítélet szükséges. Hivatkozik arra a rossz szokásra „hogy ha egyszer az auctort esmérük, szemben még hibáit is dicsérik; ellenben ha nem esmérük, sokszor hibáit maga előtt is megmondják, mely ha igazságon van épülve, az auctor magát koriggálhatja”.

Amikor 1782-ben bárói, később grófi címet kapott, ezeket a méltóságokat „inkább csak nem mellőzte, mint kereste” – vélekedett róla a nemesi költészet hanyatlásának okait faggató (egyúttal saját kora nemességének nyelvhasználatát kárhóztató) Arany János. Rádayról írott tanulmányában így fogalmazott: „ha e hosszú életpálya irodalmi eredményét keressük: töredékekre, apróságra találunk, melyek elegendők ugyan, hogy költészete s technikája mivoltára egy pillantást vethessünk, de nem, hogy törekvéseit minden oldalról méltányolhassuk, különösen arra, hogy megfeythessük ama nagy tiszteletet, mellyel Kazinczy és ügýtársai e név iránt viseltettek”.

A Gyulai Pál gondozásában Ráday Gedeon halálának centenáriumán, 1892-ben, a – Váczy János szerkesztésében és bevezetésével megjelent – *Összes munkáiban* minden olyan mű szerepel, mely a korabeli folyóiratokban megjelent vagy hagyatékban maradt. Váczy szerint a verseket nem annyira a költői érték, mint a verstani újítások sora – a klasszikus és nyugat-európai versformák magyar költészetben való meghonosítása, a magyaros szellemű rímes-időmértékes forma – teszik fontossá.

AZ APAI ÖRÖKSÉG:

SZÉLESKÖRŰ ÉRDEKLŐDÉS ÉS SZELLEMI SZOLGÁLAT

Ráday Gedeon a korában egyedülálló szellemi horizont kialakításához kiváló inspirációkat és örökséget kapott édesapjától, Ráday Páltól (1677–1733), aki II. Rákóczi Ferenc kancellárja volt, és korának legjobb vallásos költői közé tartozott – zsoldárait a protestáns templomokban sokáig énekeltek.

A szabadságharc bukása után életét Ráday Pál olvasással és könyvgyűjtéssel töltötte, és fia is ugyanebben a református tudós környezetben nevelkedett. Az édesapa önéletrajzában olvassuk az 1713. október 1-jei bejegyzésben az alábbi fohászt: „Engedje az én Istenem, legyen velem elmúló familiám nevének ő benne és ő általa való kiterjedése – maga szent nevének dicsőségére, minékünk szüleinek (míg élünk) örvendezésünkre, és az atyafiságnak s magyar hazánknak hasznára! – Amen.”

A fiú előbb Pozsonyban, aztán Berlinben és Frankfurtban tanult protestáns teológiát, filozófiát, történelmet és költészetet (magánórákon pedig francia nyelvet, rajzot és táncot). Húszéves volt, mikor apja meghalt, ekkor jött haza gazdálkodni Ludányba: a birtokkal, a nemesi vagyonnal – és a tudással. Hamarosan azt a Szentpétery Katalint vette nőül, akiben művelt asszonyra, valódi szellemi társra talált (segítőjére a könyvgyűjtésben is: a felesége a magyar nyelvű munkákat követte figyelemmel).

Felépítette péceli kastélyát, melyben tekintélyes helyet foglalt el a könyvtár – a vármegyei és az országos közéletben vállalt aktív szerepe mellett (Mária Terézia uralkodása alatt évtizedekig országgyűlési követ volt) az állomány gyarapítására is igen sokat áldozott. Amikor még nem létezett nálunk a közkönyvtár intézménye, Ráday Gedeon könyvtára ezt a szerepet is teljesítette: bárkinek a rendelkezésére bocsátotta, az olvasni és tanulni akarókat vendégül látta, a tudósoknak postázta a kért könyveket.

„Minden valamire való íróat fölkeresett leveleivel, részint, hogy munkára buzdítsa őket, részint, hogy az általa ismert, de könyvtárában hiányzó könyveket segítségükkel megszerezze. Mert már ekkor foglalkozott avval a gondolattal, hogy a magyar irodalomtörténetének anyagát összegyűjtse – értesülünk Váczytól. – Végre is, mikor Bod Pétertől meghallotta, hogy ő már hozzáfogott az irodalomtörténet anyagának összehordásához: készséggel szolgált a saját könyvtára legbecsesb műveivel neki, hogy Bod Péter mennél teljesebb anyagot gyűjthessen össze. Bod Péter e szívességet azzal kívánta meghálálni, hogy mindazon magyar műveket, melyek a Ráday könyvtárában hiányoztak, nagy szorgalommal kerestette össze az országnak minden részéből.”

Érdeklődése széleskörű volt: egyszerre fordult az ókori klasszikusok és a felvilágosult franciák felé. Bár gyűjteményében kiemelt figyelmet kapott a régi magyar könyvtermés, minden tudományágat képviselő, úgynevezett enciklopédikus könyvtárat kívánt létrehozni. Szinte minden jövedelmét a hiányzó könyvek beszerzésére fordította, amit menyé nem egyszer a szemére vetett, fia pedig nemeshez méltatlan dolognak tartotta a könyvgyűjtést, még inkább a verselést.

Egy pesti könyvkereskedő (Weingand) arról számolt be Kazinczy nevelőjének (Komjáthi Ábrahámnak), hogy „Rádaytól magától annyit veve be, mint vásárlótól egyetemben”; de külföldi könyvesektől is legalább ilyen mértékű volt a beszerzése. S nemcsak irodalmi kérdésekben fordultak hozzá, hanem Bod Péter (aki Ráday támogatását remélte egy „jó magyar grammatika”, valamint a régi históriás énekekből szerkesztett szemelvénygyűjtemény összeállításához) azzal az ötletével is nála kopogtatott – még Bessenyei előtt –, hogy más nemzetek példájára valamilyen „literata societast”, azaz egy tudós társaságot kellene fölállítani.

A MAGYAR VERSTAN ÚTTÖRŐJE

Hegedüs Géza szerint könyvtárával egy „eljövendő kultúrpolitika előkészítője” volt, de ennél is fontosabb szerepe a magyar verstanban. „Alaposan jártas lévén az ókori és az akkori modern világirodalomban, kereste azokat a verstani módokat, amelyekkel az idegen nyelvű művek ritmikáját azonos értékkel lehet visszaadni magyarul. Ismerte a két évszázaddal korábban élt Sylvester János próbálkozását az antik ritmika meghonosítására a magyar költészetben.” Az Újszövetséget fordító Sylvester kísérlete (disztichonban írt ajánlása; az egyes könyveket bevezető költemények) ugyan elszigetelt jelenség maradt, Ráday mégis ehhez az örökséghez fordult vissza a magyar hexameter és a rímes időmértékes vers kifejlesztésében. Ráadásul mindezt akkor végezte péceli magányában, amikor gyakorlatilag nem is létezett a magyar költészet.

Az időmértékes magyar vers meghonosításához elsősorban klasszikusok fordítását használta – valóságos stílusgyakorlatokat kínálva a fordítás-lehetőségekhez –, ideje korán elindítva azt a klasszicizálást, ha úgy tetszik, megvetve a „deákiskola” alapjait, amelyet egyrészt Baróti Szabó Dávid, illetve Kazinczy mozgalmoszerűen is követett. Izgalmas vállalkozása volt a *Három kísérlet Telemachus kezdetének* című magyartítás: négysorú strófákban, kétsoros versekben és hexameterekben egyaránt elvégezte a vers első szakaszainak magyarra ültetését. La Fontaine fabulái mellett eredeti meséket verselt meg; két változatban maradt fenn Horatius *IX. Ódájának* fordítása: hexametert idéző sorvégződésekkkel, illetve „szorosan az ő versmértékéhez kötve”. „A Gyöngyösi népszerűségének árnyékában elfeledett” Zrínyire szintén ő hívta föl Kazinczy és társai figyelmét. Némi bátorsággal azt mondhatjuk: Zrínyi-átirataival Ráday Gedeon volt a magyar költői próza megalkotója. *Gróf Zrínyi Miklós Sziget vára veszedelmének kötetlen beszédre való fordítása* (azaz: prózai átköltése) nemcsak a gondolatritmus által uralt, képekben gazdag szöveg, hanem végig ott érződik a próza verses, mértékbe szedett lüktetése benne, s találkozunk belső, makámaszerű rímekkel is. Verses betéte szintén remeklés: a *Harmadik énekből* stanzákba dolgozta át a *Török ifjú énekét*, mely Kazinczyt is dal írására ösztönözte. (Tudjuk, hogy Ráday az eposz átdolgozásával sokat foglalkozott: először hexameterekkel kísérletezett – de csak a bevezetéssel készült el –, majd Váczy szerint azért ültette át néhány énekét prózába, mert nem tudott belenyugodni Zrínyi „hibás verselésébe”, s utasítást adott arra nézvést is, hogy az eredeti művet nem a verssorok végződése, hanem „az értelem nyugpontjai” alapján kell olvasni.) Íme egy rövid részlet az *Első énekből*: „Volt ez a Szelim Szulimánnak atyja, míg éle. Te, fiam, aluszol (beszédét így kezdé) s nem veszed eszedben az Istennek hozzád való különös nagy irgalmát, a ki tenéked adott erőt, adott vitézséget, adott jó észet s tanácsot megfontolni tudó

nagy elmét: te pedig mostan is csak aluszol s nem nézel elődbe, mely nagy felhőt kerenget Károly országaid ellen. Bizony ha jó idején magadat fel nem eszméled: itt fogsz aluvó helyeden megnyomattatni.”

Költői munkái – leginkább a feltétlen odaadással és bizalommal viseltető tanítvány, Kazinczy ösztönzésének hála – a *Magyar Museum*, a *Magyar Musa* és az *Orpheus* hasábjain jelentek meg, s noha tanulmányokat is ígért a folyóiratnak, azok nem készültek el, Kazinczynak csupán Szenci Molnár zsoltárfordításainak egyik legkorábbi kiadását bibliográfiai szempontból értékelő jegyzeteit adta át. Megmaradt azonban a fordításokhoz készített számos, filológiai és verstani alaposágról tanúskodó, itt-ott rövidebb értekezésnek is beillő jegyzete; ám saját költői művei valóban csak töredékek. Hexameterekben fogalmazott aforizmáit, epigrammaszerű intéseit a péceli kastélyt díszítő mitológiai tárgyú freskók alá íratta az 1760-as években, a 15 plusz 2 kép (festményvariánsok az Ovidius *Metamorphosis* című művéhez készült Picart-metszetekre) jeleneteit külön ismertette. (Ezek a freskók és szövegek egészen az 1825-ös tűzvészig voltak láthatók és olvashatók a péceli kastély nagytermében.)

RÁDAY GEDEON MŰVEIVEL

„ELKÉPESZTŐ BÜNTETT TÖRTÉNT”

S hogy miért lehet valóban töredékes a Ráday-életmű összegzése? Arany János és az ő kritikájára alapozó Váczy János „álszékenről” beszél, Hegedüs Géza már keményebben fogalmaz – szerinte műveivel „elképesztő büntett történt”.

„A hosszú élet természetét, közvetlenül halála után a fia tűzbe dobta. Az udvarhú politikus nem szerette, hogy az apja költő, ezt nem tartotta úriemberhez méltó tevékenységnek. Saját tekintélyét féltette attól, hogy ha napvilágot látnának, akkor bármelyik kritikus bármit mondhat, írhat róluk. Tehát megsemmisítette a költői hagyatékot. És így nem tudjuk valójában, hogy milyen költő is volt Ráday Gedeon.”

A csöndes merengő, a természet csodáiban gyönyörködő, majd föleszmélő és az emberi létezés nagy kérdéseit faggató ifjú első költői művét 1735-ből ismerjük (*Tavaszi estve* címmel). Az alap gondolat – „Boldog Isten! Mi az ember, s mi az ember élete? / Van is, nincs is, mint az árnyék, úgy elnyargal gyors hete” – a 17. századi magyar lírából több változatban ismert volt.

Ráday a mintát valószínűleg német, még inkább francia „sémákból” kölcsönözte, de már itt is foglalkozott a rím és mérték összekapcsolásával, fölfedezve a cezúra fontosságát, érzékeltetve a hím- és nőrímek közötti különbséget, valamint az eltérő metrikus verslábak harmonizálásának lehetőségét. „Magam is tapasztaltam – írja – hogy ez a vegyítés a mi magyar verseinkben nemcsak rüt hangot nem

okoz, de gyakorta verseinket ékesíti és ez által a német verseknek egyenlő hangzását elkerülvén, változtatóbb harmoniát csinál.”

Már az 1750-es években hőskölteménybe kezdett Árpádról – néhány versszakot a *Magyar Musa* 1787-ben közölt, és itt az új forma már nagyobb biztosságot mutatott. Ugyanitt s ugyanebben az évben jelent meg mutatóvány *Aeneis*-fordításából (a javított szöveg később Kazinczy *Orpheus*ában is napvilágot látott). Ez a fordítás hasonlóan merésznek tűnt, mint Zrínyi-átdolgozása, nem követte ugyanis Földi felfogását arról, hogy a fordításnak követnie kell az eredetit nemcsak tartalomban, hanem alakban is.

„TŐLE KEZDVE BESZÉLHETÜNK EURÓPAI SZÍNVONALÚ,
MODERN MAGYAR VERSELÉSRŐL.”

Noha költészetének fehér foltjai miatt a megítélése felemás, azt azonban tudjuk – folytatja Hegedüs –, hogy „a haladó kultúrpolitika okos és szívós előfutára volt, és tudjuk, hogy mindaz a verstani újítás, amely mozgalmoszerűen kezdődik el a felvilágosodás első nemzedékével, Ráday Gedeon verselési kísérleteiben gyökerezdik. Ő maga a magyar verstan történetének vízvonalozója. Ami előtte volt, az régies verselés, tőle kezdve beszélhetünk európai színvonalú, modern magyar verselésről.”

Osztja ezt a véleményt az akadémiai irodalomtörténet rövid Ráday-fejezete is, mely szerint elsősorban szellemi iránymutatásaival, kiterjedt mecénás tevékenységével, műveltségével és fejlett irodalmi ízlésével, nem pedig a töredékekben maradt költői munkásságával segítette elő a nyugati mintákat követő művelt, polgárosult irodalom kibontakozását.

Erőfeszítései valóban nem múltak el nyomtalanul. Nemcsak Kazinczy, hanem Földi János és Csokonai művei révén is népszerű lett a Ráday Gedeon által meghonosított új verselési mód; esztétikai ítéleteivel irányt jelölt; könyvtárával, irodalomszervezői vállalásával mintát kínált a magyar tudományosság, a magyar nyelv és irodalom intézményessé tételéhez, önértékének és önbecsülésének megteremtéséhez.

A fentebb újraközölt, általam írt portrék aktuális vagy közelgő évfordulók szerint lettek e kis csokorba gyűjtve. Jó szívvel tudom ajánlani a három kötet mindegyik, összesen 150 portréját is. (A szerkesztő, Faggyas Sándor szándékai szerint a sorozatot mindenképp szükséges kiegészíteni egy negyedik kötetrel is.!)

Képes Kulturális és Művészeti Hírek**KOMISZÁR JÁNOS KÉPTÁR
ÉS ALKOTÓHÁZ NYÍLT
MÁRIAPÓCSON**

Négy évvel ezelőtt lett elhelyezve Komiszár János festőművész képzőművészeti gyűjteménye a máriapócsi Emmánuel Zarándokház két termében, ám július 3-án a végleges helyét is megtalálta az a mintegy 300 alkotás, melyet a Debrecenben élő művész a szülővárosának adományozott.

A Komiszár János Képtár és Alkotóház (avagy a Pócsi Képtár) megnyitásáról a Gondola Kulturális Magazin az alábbi gondolatokat tette közzé a Csonkai- és Holló László-díjas képzőművésztől, Máriapócs Díszpolgárától, aki egyben a város Pro Urbe Díjasa (a gyűjteményről egyébként 2017-ben a Dehírnék nyilatkozott):

„Gyermekkoromban szalvétát, bélyeget, képeslapot és gyufacímkét gyűjtöttem. Igazi értéket jelentett abban az időben. Kategorizáltam őket, s gondolatban elutaztam azokra a vidékekre, melyeket a képeslapokon láttam. Felnőtt koromban műszaki tanulmányokat folytattam, mellette állandóan rajzoltam, festettem, közben képzőművészeti tanulmányokat végeztem. Elértem, hogy festőművész lettem, s ezt a rangot a MAOE-tagság biztosította számomra. Elkezdtem gyűjteni a képeket, grafikákat, festményeket és fotókat. 1990 óta tart ez a hobbim.

A PÓCSI KÉPTÁRBAN A KOMISZÁR JÁNOS ÁLTAL GYŰJTÖTT MŰVEK MELLETT A MŰVÉSZ SAJÁT ALKOTÁSAI (FESTMÉNYEK, GRAFIKÁK ÉS PLASZTIKÁK) SZINTÉN MEGTEKINTHETŐK

A következő lehetőségek segítették ebbéli tevékenységemet. Két debreceni rádióban volt élő beszélgetős képzőművészeti magazinom éveken keresztül. 18 évig vezettem egy debreceni galériát, három évig képzőművészeti rovatvezetője voltam a Körkép című hetilapnak, hét, képzőművészettel foglalkozó könyvem jelent meg, több nemzetközi alkotótábor tagja voltam, s vagyok. Képeket kaptam, cseréltem, vásároltam! Így állt össze ez a gyűjtemény.

Megközelítően háromszáz kép, ebből több mint kettőszázötven látható a Pócsi Képtárban. Kivétel nélkül mindegyik művésznek ismerem a munkásságát, sokkal jó barátságban voltam és vagyok. Sokan meghaltak már közülük. Kiváló festők voltak, a teljesség nélkül néhány nevet megemlítek: Égerházi Imre, Bényi Árpád, Kunkli Irén, Tar Zoltán, Walter Gábor, Huszthy Árpád, Bentze Iby, Szabó Vilmos, Csáth Attila, Boldizsár István, Menyhárt József, Bakos Tibor, Szász Imre, Félegyházi László. Nem véletlen, hogy külön említem meg a magyar „festőóriás”, Holló László Kossuth-díjas festőművészt.

Holló festményei most komoly értéket képviselnek, de grafikái is szép áron szerepelnek az aukciókon. Őt szellemi mesteremnek tartom, sokat köszönhetek neki, mert olyan szférákra irányította rá a szememet, olyan erőket aktivizált a bensőmben, ami bár meglapult valahol, de az ő képei emelték a felszínre. Külön teremben vannak a Holló-grafikák, több kiváló grafikusművész alkotásaival együtt, pl. Tamus István, László Ákos, L. Ritók Nóra, Várkonyi Károly, Tar Zoltán, Égerházi Imre lapjainak társaságában. Holló Lászlóról két alkotás is található: Vencsellei Istvántól és Bogdándy Györgytől.

HOLLÓ LÁSZLÓ GRAFIKÁI, A MŰVÉSZRŐL KÉSZÜLT ÉS A HOLLÓ-ÖRÖKSÉGHEZ KAPCSOLÓDÓ MŰVEK KÜLÖN TEREMBEN FOGADJÁK A LÁTOGATÓT A MÁRIAPÓCSI KÉPTÁRBAN

RENDAHAGYÓ KÉPZŐMŰVÉSZETI ANYAG – NEM KEVÉSBÉ RENDAHAGYÓ ELRENDEZÉSSEN

A nagyobb teremben sok jó és elismert festő műve lelhető föl, ezen kívül igyekeztem az asztalokon elhelyezni katalógusokat és könyveket is: ha valakit komolyabban érdekel egy-egy alkotó munkássága, utána tud nézni.

A művészek közül, a teljesség igénye nélkül, megemlítek néhány nevet: Aknay János, Tamus István, Burai István, B. Mikli Ferenc, Bogdándy György, Rácz Imre, Gyurkovics Hunor, Láng Eszter, Palotai Erzsébet, Gonda Zoltán, Katona Bálint, Makai Éva, Turcsányi Béla s többen mások. A szobrászok közül kiemelem a Csokonai díjas Kövér Józsefet és a Munkácsy-díjas Juha Richárdot.

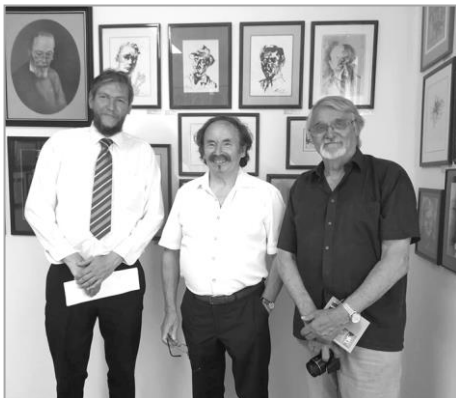
Nagyon szeretném, ha sok felnőtt ismerkedne a képtár anyagával, de az szintén lényeges számomra, mivel tanárként éltem végig aktív tevékenységemet a festés mellett, hogy minél több fiatal és gyerek lássa ezt az anyagot. Ezért is hálás köszönetemet fejezem ki azoknak a Máriapócsón élő barátaimnak, akik elévülhetetlen segítséget nyújtottak abban, hogy a képtárunk létrejöheszen. Elsősorban Papp Bertalan polgármester úrnak és a város képviselőtestületének, valamint Vonáné Pásztor Éva kulturális igazgatónak. Szeretném, ha ezt az anyagot az őt megillető értéként fogadnák, és kezelnék.”

Ifj. Kovács Géza az alábbi, naplóbejegyzésben megírt tudósítást tette közzé 2021. június 22-én, *Komiszár János Galéria és Alkotóház nyílt Máriapócon* címmel:

„Máriapócs szülőtte és díszpolgára, az érdemkereszttel kitüntetett és többszörösen díjazott festőművész szülőfalujában, az időközben kisvárossá lett Máriapócon nyílt meg a Komiszár János Galéria és Alkotóház, melynek anyagát a művész ajánlotta fel. 300 saját festmény és grafika, 250, jeles magyar – egykori és kortárs – művésztől, alkotótól származó grafika, festmény és szobor melyeket kapott, cserélt, vásárolt, valamint a művész által a végletekig tisztelt, s szellemi mesterének tartott Kossuth-díjas Holló László festőművésztől 50 darab műalkotás képezi a ma megnyitott közgyűjtemény törzsanyagát.

(...) Papp Bertalan polgármester köszönetét fejezte ki Komiszár Jánosnak, hogy igazi lokálpatrióta módon érez és tesz szeretett települése iránt. Kovács Géza népművelő, Cserhát József Irodalmi-díjas költő méltatta a művészt, a nemzet és a város érdekében kifejtett több évtizedes kulturális és képzőművészeti tevékenységet, majd megnyitotta a Komiszár János Galéria és Alkotóházat, mely mint új kulturális és képzőművészeti színtér, Máriapócs város közművelődésének nemes szolgálatába áll. Ezt követően Komiszár János beszélt a kiállított művekről, az alkotókhöz fűződő viszonyáról.

(...) Érdekes színfoltja volt az eseménynek egy, a máriapócsi költők műveit tartalmazó könyv bemutatója, melyet Komiszár János illusztrált. Ifj. Kovács Géza tiszadadai költő és népművelő a helyi vonatkozásokra is kitért, mondván: Tiszadadának megtiszteltetés, hogy két helyi alkotó, Boncsér Árpád Holló László-díjas szobrászművész egy szobrát és Kovácsné Botrágyi Mónika alkotó-pedagógus egy akvarelljét is alkalmasnak találták arra, hogy e műves képzőművészeti közgyűjtemény törzsanyagát képezze. Az esemény végén Boncsér Árpád szobrászművész egy, a magyar népeletből mintázott szobrát a városnak ajándékozta.

A MEGNYITÓN KÉSZÜLT FELVÉTELEN
BALRÓL IFJ. KOVÁCS GÉZA, JOBBRÓL
BONCSÉR ÁRPÁD FOGJA KÖZRE
KOMISZÁR JÁNOS FESTŐMŰVÉSzt
A GALÉRIA ÉS ALKOTÓHÁZ HOLLÓ
LÁSZLÓ TERMÉBEN

„Kultúrfröccs”
a debreceni belvárosban

MŰVÉSZETEK ÉS SZÍNEK,
HAGYOMÁNYOK ÉS ÍZEK

Az Egri Borbarát Bár és Galéria (a Cívis Hagyományörző Népművészeti Egyesülettel közösen) a magyar kormány és az EU támogatásával, a Művészetek, hagyományok, ízek találkozása a debreceni belvárosban elnevezésű projekt keretében a tavasz végétől év végéig tartó kiállítás- és kulturális rendezvénysorozattal gazdagítja a programkínálatot a Bajcsy-Zsilinszky utca elején. A nyári városi programok külön elnevezést is kaptak: „Kultúrfröccs”, s ebben szintén kiemelt szerepet kapott a borozói galéria, illetve az előtte lévő utcaterén a zene, tánc, vers és kép párbeszéde.

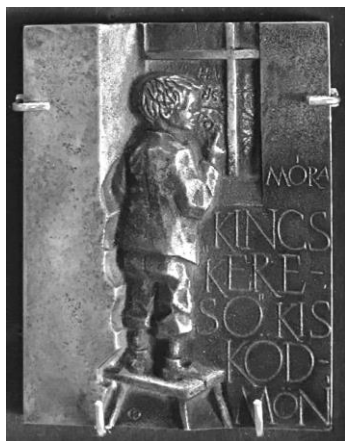
A képzőművészeti anyag válogatásában és összeállításában a múlt évben 20. jubileumát ünneplő Grafikusművészek Ajtósi Dürer Egyesülete Debrecen volt az elsődleges partner. Még tavasszal volt az egyesület tagja, Lukács Gábor kiállítása. (Az eseményről jobbra és lent látható egy részlet Molnár Péter fotóiból.)

Barabásné Kovács Viktória mellett Dombi Géza Zsigmond munkáit is megtekinthettük, aki május végén utcai festésen mutatkozott be (ld. az előző oldal nyitóképen, Molnár Péter fotóján, jobbra, fenn). Majd Fehér Csaba műves grafikai lapjait láthattuk, melyeken az apró részletekre ugyanúgy kell figyelnünk, mint az egész kompozícióra. Ezen kívül könyvbemutatókkal, bűvészprodukciókkal, utcai zenével és tánccal szórakoztatták a nagyérdeműt.

DOMBI GÉZA ZSIGMOND MŰVEIBŐL:
FÉNYTÁVOLSÁG (PASZTELL, JOBBRA, FENT);
KINCSKERESŐ KISKÖDMÖN (BRONZPLAKETT)

A programban szerepelt Zekefalvy Anna, Vincze László és László Ákos grafikusművészek, Máthé András fotóművész tárlata és a japán művészek kiállítása mellett Szepessy Béla, Gonda Zoltán és Velényi Rudolf tárlata (ezekről a programokról a következő lapszámunkban adunk képes beszámolót).

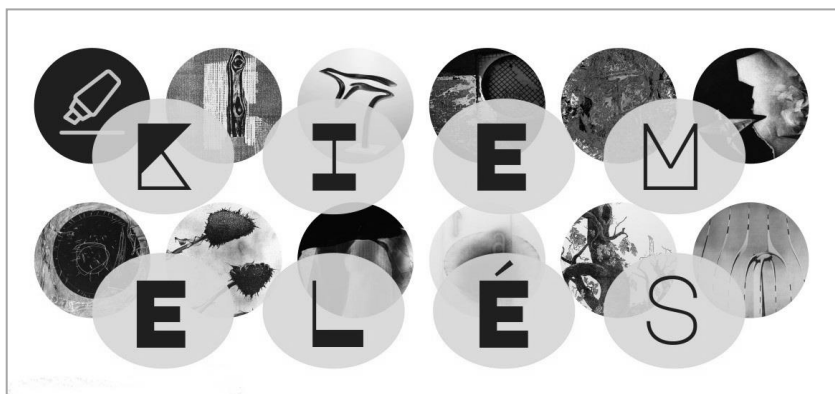
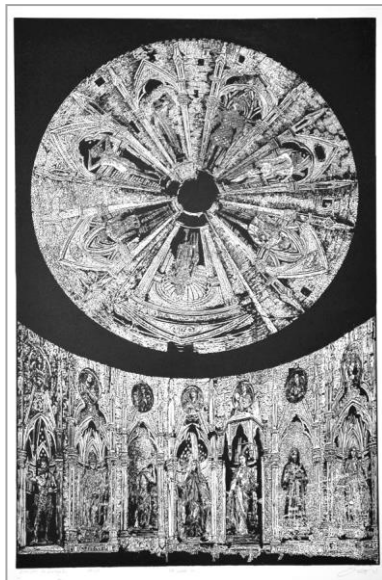
LENT: PINCSE ILONA FOTÓIN
TAMUS ISTVÁN GRAFIKUSMŰVÉSZ KÖSZÖNTI
A KIÁLLÍTÓKAT. DOMBI GÉZA ZSIGMOND TÁRLATÁT
DEÁK GÁBOR (BAL OLDALI KÉP, BALRA A MÁSODIK);
FEHÉR CSABA KIÁLLÍTÁSÁT TÓTH ANDRÁS (JOBB
OLDALI KÉP, BALRA) NYITOTTA MEG

„HATVANON INNEN ÉS TÚL”

Szepessy Béla grafikusművész *„Hatvanon innen és túl”* című (május 26-ától egy hónapon át látható) tárlatát Szemadám György festőművész, író nyitotta meg Nyíregyházán, a Városi Galériában és a Pál Gyula teremben. A két helyszín (ezen belül a Városi Galéria több terme) lehetőséget kínált arra, hogy az összegző kiállításon belül Szepessy az autonóm grafikai lapjai mellett kísérleti nyomatait, analóg és digitális rajzait vagy különleges „tükrő-játékait” is bemutassa.

Szepessy Béla kamaratárlata szintén szerepel az Egri Borbarát Bár és Galéria programtervében.

A „Friss hajtás” címmel tervezett 29. Debreceni Tavasz Tárlat a járványhelyzet miatt ősze halasztódott, így lett belőle Hajdú-Bihar Megyei Tárlat, a grafikát és fotográfiát a középpontba helyezve. A 2020. év legjobbjai munkáinak válogatását június 11.– július 3. között mutatták be a Kölcsény Központ, Bényi Árpád termében. A közönség a fődíjas Durucskó Zsolt mellett Máthé András, Fátyol Zoltán, Drienyovszky János, Börcsök Attila, Varga Tamás, Varga József, Tamus István, Hegedűs Tibor, Ritók Lajos, Lénárt Attila munkáit tekinthette meg.

TOROK SÁNDOR EMLÉKTÁRLATA A DAB-SZÉKHÁZBAN

Torok Sándorra és művészetére emlékezhetek a debreceni művészetbarátok azon az első tárlaton, melyet a járványügyi korlátozások feloldása után május 19-én rendeztek a DAB-székházban. A vajdasági (bácskossuthfalvai) festőművész előbb Újvidéken és Szabadkán, majd az 1970-es évektől, a Hajdúsági és a Hortobágyi Nemzetközi Művésztelepek résztvevőjeként, és onnan újabb

kapcsolatokat építve, az egész Kárpát-medencében, s Debrecenben letelepülve pedig életének utolsó másfél évtizedében a régió szellemi-művészeti életében is kánonalakító, kritikai mérceszerepet töltött be. – Kettős volt az évforduló, hiszen Torok Sándor 85 éve, 1936. május 13-án született, és 15 évvel ezelőtt, 2006. június 12-én hunyt el (sírja és síremlékműve a debreceni Köztemetőben van).

Az Artportál így jellemzi röviden Torok Sándor művész útját, kifejezőmódját és stílustörekvéseit: „Tájképekkel, figuratív kompozíciókkal indult művészi pályája, de az emberi környezet festése után rövidesen gyermekkori emlékei – majd a kozmikus távlatok felé fordult, imaginárius tájakat festett. Képeiről eltűntek az emberek, inkább a technika – a gépek érdekelték: térbehálózó elektromágneses hullámokat, felületi hullámzást ábrázolt; alkotásainak fontos elemeivé váltak a fények, a ritmus, a frekvencia. A gépek tárgyias világát színekkel oldotta fel. A 70-es évektől a Hortobágy festőjévé vált, a tájat élményein, impulzusain keresztül ábrázolta. Állandóan kísérletezik a mozgás, a dinamizmus megörökítésével: a mozgást fejezik ki az elektromágneses hullámok is, éppúgy, mint a szél (a mozgás metaforája), a fűszálak. Tájképfestészetében is rendkívül fontosak a színek. Az elvont, a gondolkodásra készítő festészet művelője, a lírai és absztrakt expreszszionizmus, ill. szimbolizmus képviselője.”

Özvegye, Láng Eszter képzőművész szerint Torok Sándor „egyszerre elvont és lírai” volt. „Munkáinak líraisága azonban nagyon szigorú keretek között marad: az érzelmek kifejezése visszafogott. Nem ábrázol, hanem teremt. Van önálló jelképrendszere, csak rá jellemző struktúrával, tartalommal és gondolatisággal. A változásokra figyel, arra, hogy a tudomány és civilizáció fejlődése hogyan hat a mindennapi életre, hogyan alakul az emberek eszmei és érzelmi viszonyulása a világ jelenségeihez, és hogyan változik felfogásuk a dolgok lényegét illetően.”

NEM ENGEDNEK A '49-BŐL

Rácz Zoltán építész és Buka László képzőművész közös kiállítása

Móra Ferenc egyik tárcájában azt a gyermekkori történetet meséli el, amikor arra kérte édesapját, hogy a kristályalakok tanulmányozásához segítsen neki egy 48 oldalú mértani test elkészítésében. Ez az úgynevezett tetrakontaoktaéder. Oldalai számát tekintve Móra szerint jó lenne városatyanak, s mivel éppen hetven éle van, ezért jó színikritikus is lehetne belőle, a huszonhat sarok pedig kész „talentummá” tenné a politikában, mondván, hogy minden helyzetben a sarkára tud állni. Az apa természetesen segített, sikerült neki hamar megoldani a feladatot.

„Ki nem mondhatom, micsoda örömmel vittem az iskolába a nevezetes állatot – írja Móra. – Először annak örültem, hogy nekem van, másodszor annak, hogy másnak nincs. Negyvenünk közül egy se tudta megcsinálni. Tanárom a szívére ölelt [...] A tetrakontaoktaéder elemeit ilyenformán egész az év végéig az én példányomon tanulmányozta az osztály. Exámen után szétbontottam a kis húgom kedvéért. S akkor derült ki, hogy nem is negyvennyolc oldala volt, hanem negyvenkilenc. Szegény apám szélső függetlenségi volt világlátásban.”

Hogy miért idéztem föl a kiállításról szóló beszámolóban Móra Ferencnek ezt az anekdotikus újságtárcáját, annak egyszerre két oka is van. Buka László képzőművész és Rácz Zoltán építész (mindketten területi Prima-díjasok) június 9-én, a DAB-székházban nyílt közös kiállításának a címe: 49.

Ez elsősorban arra utal, hogy ők ketten 49 éve elválaszthatatlan barátok, életükben és művészetükben is szellemi-szemléleti társak. Organikusak. Elszakíthatatlannak gondolják a tájat az embertől, ekképp az életteret sem idegenítik el a táj lelkétől (a hely szellemétől). Makovecz Imre és Makoldi Sándor, mondhatni, az „anyanyelvi” építészet és festészet örökösei; nem a kihasználásban, hanem a beleolvadásban, az eggyé válásban hisznek. Abban, hogy szerves (azaz „növényi”, így növekedő és univerzális) kapcsolat létezik a teremtett dolgok között, és mindazt, amit az ember „teremt”, csak azzal a tudattal lehet megszentelni, hogy az emberi cselekvés nem lesz méltatlan az isteni teremtésre.

A „49” pedig (Móra Ferenc tárcájának tükrében) szimbolikus értelmet is kap. Szoktuk mondani, ha valaki erősen tartja magát az elhatározásához, hogy nem enged a negyvennyolcból.

Nos, Rác Zoltán és Buka László nem enged a negyvenkilencből sem, tehát „szélső függetlenségiek” mind a ketten, szellemi értelemben. És ez így van jól, nem kötnek utólag haszontalanná váló kompromisszumokat.

A város és/vagy a táj lelkét akarják mind teljesebben megérteni, az életteret vagy a festményt is a lélekhez alakítani, nem pedig fordítva. Néha meglepődhet ezen az ember, aki még soha nem látott 49 oldalból álló 48 oldalú mértani testet...

KIÁLLÍTÁSI ENTERIÓR

Buka László már több mint húsz éve jár rendszeresen a Hortobágyra. Művésztelepre, de nem a „hortobágyira”. Majdnem egyszemélyes ez a művésztelep, csak néhány barát van vele. Nem a népszerű toposzok, nem a hortobágyi jelzők érdeklik, hanem az elemi élmények, a kunhalom alatt rejtőző múlt, a horizonton kifeszülő jövő, a napkelte és a távol közt lebegő-feszülő örök időtlenség, avagy az örökidő.

Rác Zoltán építészmérnököt sem feltétlenül az izgatja, hogy hány épülete áll (köztük sok templomot tervezett), hanem a fiókban lapuló, eddig meg nem valósult tervek is szinte kész alkotásoknak tekinti. A tervező akkor fejezi be a munkát, amikor készen van a tervvel. A kiállításon látványtervek és épületfotók mellett még szobrát is bemutatta – talán azért, mert a maga nemében az épület is szoborként viselkedik. Amolyan „lakható szoborként”, mint egy barlang vagy egy sámánátor, összekötve magában az eget a földdel és a mélységgel.

Rác Zoltán és Buka László kiállítása július elejéig állt nyitva, a Múzeumok Éjszakája keretében ezért rendhagyó tárlatvezetéssel is készültek, ahol az alkotók mellett a Csokonai Színház művészei, Ráckevei Anna és Horváth Juli tartottak rendhagyó tárlatvezetést az érdeklődőknek.

(A KÉPEK FORRÁSA: PINCSE ILONA, HAON; FACEBOOK, BUKA LÁSZLÓ)

„IMA A GYERMEKEKÉRT”

Ezzel a címmel nyílt meg június 21-én Palotai Erzsébet festőművész kiállítása a debreceni Pásti Utcai Ortodox Zsinagógában. A művész 18, 100x100 cm-es vegyes technikájú (akvarell, pác, tus és pasztell) festményen és installációkon mutatta be annak a kérdésnek a képi értelmezését, hogy a gyermekvállalás, a nevelés (vagy a gyermek elvesztése), a szülői státusszal együtt járó felnőtté válás, a szeretet, a humanitás vagy az

erőszak milyen személyes és társadalmi attitűdöket mozgósít. Vélemények, illetve aggodalmak ezek a képek – mondta el Palotai Erzsébet férje, Subicz István grafikusművész, aki szerint az előadásmód, a „nagy suhintások” és „csipkefinomságú, áttetsző felületek” kissé „megszelídítik” a tragikus témát. „Nem a kegyetlen valóság jelentésmezeje jön előre a képeken, hanem a festői eszközvilág harmóniája, amely még ezt az elfogadhatatlan valóságot is át tudja formálni, transzcendenssé tudja tenni. Ezért lehet imának nevezni a [szimbólumokkal átszőtt] alkotásokat.”

EGY VADÁSZKÖNYV LAPJAIBÓL

Vincze László grafikai kiállítása
az Egri Borbarát Galériában

Éppen húsz évvel ezelőtt, 2001-ben jelent meg az a vadászkönyv, melyet Vincze László grafikusművész lapjai illusztráltak. Ezekből a linómetszetekből nyílt kiállítás a debreceni Egri Borozóban július 23-án. A lapok Fekete István regényeinek és vadászbeszéléseinek világát idézik meg, de Vincze Lászlónak volt honnan meríteni, hiszen a nagyapja erdész volt, így a természet és az erdei vadvilág iránti vonzalma gyermekkorában plántálódott bele.

(A kiállítást Fehér Csaba grafikusművész és Both Tibor vadász nyitotta meg.)

HANGULATOK

Medveczky Nóra festőművész a debreceni DAB-székházban állította ki munkáit, melyek július 28. és augusztus 16. között voltak megtekinthetők.

FOTÓ: PINCSE ILONA

JOSEPH KÁDÁR-BRONZDOMBORMŰVET AVATTAK HAJDÚSZOBOSZLÓN

Az elmúlt években mintegy 3 ezer műtárggyal gyarapodott a hajdúszoboszlói Bocskai múzeum, köszönhetően a két éve elhunyt Joseph Kádár festő-, grafikus- és szobrászművésznek, a kortárs múzeumot alapító műgyűjtőnek, aki hároméves korától, 1939 és 1954 között Hajdúszoboszlón lakott, Párizsból ide telepedett vissza, és a fürdőváros díszpolgára volt. Július 23-án a Cs. Tóth János által szerkesztett életmű-katalógus bemutatójával kötötték egybe a tavaszról elhalasztott dombormű-avatást is.

A Bocskai István Múzeum által kiadott, a művész írásait és alkotásait bemutató katalógusról („Joseph Kádár – magyar művész Párizsból” címmel) a szerkesztő beszélt, majd leleplezték a Holló László- és Csokonai-díjas Kövér József szobrászművész bronz domborművét.

(Kövér Józsefnek eddig mintegy félszáz köztéri szobrát avatták fel nemcsak Debrecenben és Hajdú-Bihar megyében, de az ország számos pontján, valamint külföldön is.)

In memoriam Burai István képeihez

ORIGAMI

Papírból hajtogatott madarak lettek a szerelmes felhők alatt vonuló vadludakból.

Felkapta őket a szél, s óriások érdes homlokához csapta.

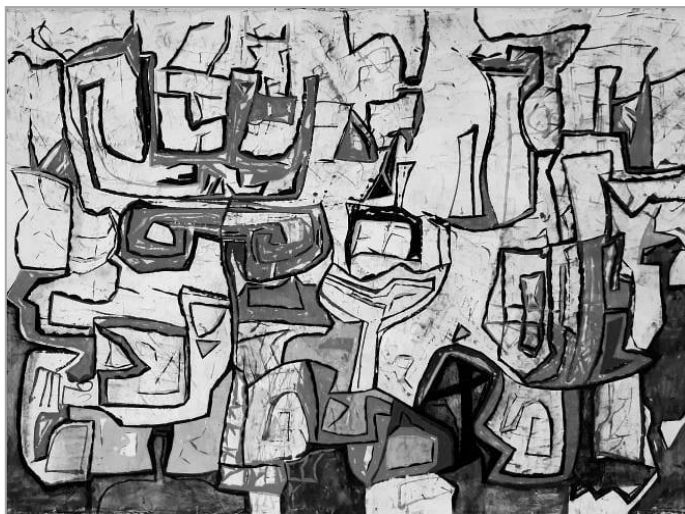
Összegyűrődött az ostoba ujjak tövében minden kis puha álom és nagy kegyelem.

A vadludakat valaki a papírból egyszer újra visszahajtogatja.

HORTOBÁGYI GUERNICA

Mohó vágyak az eget belepték, s eltűnt a délibáb, mint őszi ereszlől a fecskék; és akár a tó partján a nádak, megnőtt bennünk a restség; s elkergettük magunktól a hallgatag csodákat; szétestek darabjaink, mint az oldott kéve. Most már nem jutunk föl az égbe.

BURAI ISTVÁN (1951–2017) FESTŐ- ÉS GRAFIKUSMŰVÉSZ EMLÉKÉRE
NAGYMÉRETŰ, EDDIG BE NEM MUTATOTT VÁSZNKÉPEIBŐL RENDEZTEK
A KIEMELÉS CÍMŰ TÁRLATTAL EGY IDŐBEN EGÉSZ NYÁRON ÁT LÁTHATÓ
KIÁLLÍTÁST A DEBRECENI KÖLCSEY KÖZPONT KÖRFOLYOSÓJÁN

REJTŐZŐ

A fák törzsébe rejtőzött király
előbb a koronát, aztán asszonyát,
végül hófehér lovát vesztette el.
Országá kezdett széthullani –
s nem értette, hogy miért van így.

Nem követte más, csak hűséges
krónikása, ki megénekelte, hogy
vérré változott a víz, és a réten
fuldokolnak a virágok a csontról
lemálló, rothadó hideg hús alatt.

A királynak nézni kell halottait
egész a végítéletig, és hallgatni
kell a krónikást, ha már Istenre
nem hallgatott.

LAPZÁRTA

„A LÉTEZÉS IGEKÖTŐI”

*Ferencz Vivien
újlétai fotóinspirációi*

180 évvel ezelőtt, amikor a hamarosan dagerrotípiá néven ismertté vált fotográfia még csak kísérleti időszakában járt, elképzelhetetlen volt megragadni a múlt pillanatát. A legelső felvételek az 1820-as és 1830-as években csendéletek voltak, hiszen több óráig tartott az exponálás (a csendélet pedig tudvalevően nem mozog, a pillanat egyenlő magával az állapottal).

Ma, amikor szinte mindenkinek a zsebében ott lapul egy mobiltelefon – amit gyakran nem is telefonálásra használunk, s egyre jobb kamerákkal vannak felszerelve, kiváló képfbontásra alkalmasak, a múlt életünk sokszor másról sem szól, minthogy megörökítsük a pillanatot –, nos, a képek köré és képek által szervezett világban különleges élményt kínál, amikor olyan fotókat látunk, amelyek nem a pillanatról szólnak, hanem az elidőzésről.

Az újlétai Ferencz Vivien – akiről Balogh Gyula költő barátom előzetesen csak annyit mondott, hogy negyedszázados múlt van mögötte (értve alatta, hogy most 25 éves) – egészen sajátos világlátásról tesz bizonyosságot fotóin. Úgy tűnik, őt nem az elmúló (vagy az eltűnő) pillanat érdekli, hanem a megörökített pillanatban az, ami örök és időtlen; bár a felhők játékában mindig fölfedezhető a titokzatosság, az egyszeri és visszahozhatatlan azt a látszatot kelti, mintha állapot volna.

Örök és időtlen például azáltal, hogy jelképeket rögzít, vagy észrevétlen jeleket tesz láthatóvá. Ezek a jelképek az egészen hétköznapi látványokban, a természeti vagy az épített gesztusokban is megjelennek. Ilyen szimbolikus motívum az út és a kereszt. Ha a kettőt összekapcsoljuk, akár a kereszt-útról is beszélhetnénk, de a megjelenítés nem ennyire direkt, Ferencz Vivien sokkal inkább számít a képzet-társításainkra. S néhány széljegyzetet hadd említsek meg ennek érzékeltetésére!

A talapzaton álló, obeliszk-karcsúsággal magasba nyúló emlékkereszt, a hősök keresztje a közösségi és a lelki összetartozás tárgyiasult jele. A keresztre feszített testet az elúszó gomolyfelhők helyettesítik, avagy reprezentálják. A sötét keresztfa

mögé úszó háttér, illetve a jóval szemvonalunk alá helyezett horizont is misztikus-látomásos jelleget kölcsönöz a képnek. A szakrális épület (református templom) a megdöntött perspektívával az elboruló (vagy „kizökkent”) időt is jelképezheti. S a felhőnek itt is fontos szerepe van: mintha valamilyen istentelen erő támadná meg a tornyot, de az akár a feje tetejére is fordulhat, előbb-utóbb visszakerül a helyére.

Az épp húsz évvel ezelőtt (a felirat szerint 2001. augusztus 18-án, Tóth László által készített) székely-kapu szintén jelkép, a benne lévő napkerék-motívummal; s ugyanígy a régi kútkerék, amely párhuzamba állítható a napkerékkel.

Nemcsak az egyetemes körforgás tárgyiasult jelével van dolgunk, de a kút és templom is összehangzik egymással. Mircea Eliade – a szent és a profán mibenlétét vizsgálva –, kultikusá vált könyvében írja, hogy mikor egy közösség kiválasztja magának saját életterét, két dologgal kezdi el az otthon berendezését. Épít egy templomot, valamint ás egy kutat. A múltat a jövővel köti össze. Mélységesen mély a múltnak kútja, írta Thomas Mann a József és testvérei című nagyregényének elején. A kút is beomlik, a templom is leomlik egyszer, de az emlékezet viszonylagos: nem önmagától van, hanem mindig az emberekhez kötődik. – De csak az ember emlékezik?

Tudjuk-e vajon, hogy mire emlékezik a kút? – Talán az örökkévalónak hitt vízre, ami elapadt belőle? És mire emlékezik a víz? – Talán a szétomolhatatlannak gondolt kőre, amelyből megfakadt? És mire emlékezik a kő? – Ugyanazokra a szervetlen atomokra, amelyekből a szerves élet is keletkezett?

Ha ezt a kerek kutat például egy ablakon keresztül nézzük, a fotó elfordított beállításával szintén sugallva, hogy a körülöttünk lévő dolgok lényegét sokszor csak akkor tudjuk megérteni, ha megváltoztatjuk nézőpontunkat, tehát ugyanez a kút – az omladozó ház szobájából nézve – akár a remény is lehet. Pedig a kút már nem is működik. Az ablakkeretben olybá tűnik, mintha maga is csak egy fénykép lenne.

Ferencz Vivien egyetlen szociofotója látványosan „kilóg” a sorból. A spontán enteriőrben a fénytől elmosódó háttér pasztelles festményjelleggel kölcsönöz a képnek. A tekintet az arcokról az asztalon lévő kenyérré szegeződik. – Utolsó vacsora, keresztthalál, megváltás, boldogság, cigaretta, szeletelt zacskós kenyér. Egyetlen képen belül az élet és halál, a remény és reménytelenség keresztmet-szete.

Az egyszeri és egyedi jellemzően a struktúrában, látásmódban, a fotográfus egyediségében ragadható meg. Egy kevésbé ismert anekdota szerint a fotónak mindig két szereplője van: a kép és a fotós. Tehát nem az a fontos, hogy mi vagy ki szerepel a képen, hanem az, hogy a valakit vagy a valamit a fotós hogyan látja, mit vett észre, s azt milyen kompozíciós formában mutatja be (a kép nem a látványt, hanem a kompozíciót jelöli, a meglévő dolgok új sorrendiségét).

Említettem néhány példát az épített jelekre és jelképekre, de a természet is létre tud hozni ilyen elgondolkodtató és a képzettársításra alkalmas formákat.

A fatörzs például maga is korpusz, ember-formájú, megfeszített karokkal, törzse közepén a sebbel, a hiánnyal. És ezen a seben, a hiányon keresztül rálát-hatunk a tavaszról ősze, a nyárból a télbe folyton átváltozó életre. Máskor a fa lombja, levelei adnak ritmust a látványoknak. Az égen tulajdonképpen nem történik semmi különös, felhők jönnek és mennek, a földi táj mozdulatlan (és változatlan), az esemény a felvétel pillanatában történik meg. Ferencz Vivien nemcsak a környezetet vizsgálja, de a táj lelkületét is. Észrevesz egy alkalmas pillanatot, hogy „megtörténjen” valami, kicsit elfordítja a nézőszöveget, és rögtön izgalmassá válik minden hétköznapi.

Roland Barthes a portréval kapcsolatban írta, hogy abban négy képzeletbeli mozzanat ütközik össze. A portréalany az, aki lényegénél fogva egyedi személyiség, de az is, amilyenek mutatni szeretné magát. Az, amilyenek a fotós látja, végül pedig olyan is, amilyenként felhasználja a modellt saját művészete kifejezéséhez. Itt ugyan klasszikus portrét nem látunk (a szociofotó emberalakjai sem portréalanyok), de az épület vagy a táj modellként viselkedik a képeken.

Egy épület nem akarja semmilyennek sem mutatni önmagát, viszont azok, akik építették vagy üzemeltetik, szeretnének jelentést adni neki. A fotós a jelentést elsősorban a kompozíciós játékok lehetőségében, a struktúrában, perspektívában, színekben, a termőföld geometriájában, a nézőpontok megváltoztatásában látja meg. Mintegy „új szemmel”, ismeretlenként tekint az ismerősre.

Képzelnék el, hogy a hely, ahol már húsz, negyven vagy hetven éve élünk, nem az ismerős világunk, hanem egy olyan hely, ahová most először érkezünk meg. Vajon mit veszünk először szemügyre, min akad meg figyelmünk, vannak-e olyan helyzetek, részletek, látványok, amelyen érdemes volna egy kicsit elidőznünk?

Ferenc Vivien ebben is segít. Hogy felfedezzük a „létezés igekötőit”. A létige a „lenni”, és a „létezni” nem egyenlő azzal, hogy „élni”. Sokan összekeverik a kettőt. Az „élj a mának!” („carpe diem”) ugyan hangzatos és vonzó, de épp a létezés nagy kérdéseiről tereli el a figyelmet. Arról, hogy mi értelme van az életünknek.

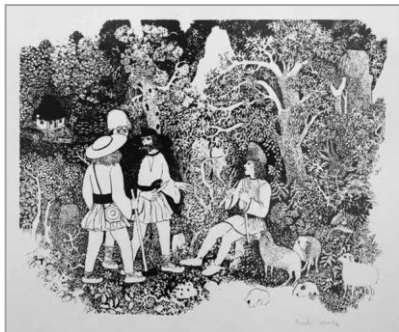
Meg tudunk élni eseményeket, *átélni* élményeket, *túlélni* tragédiákat, *beleélni* magunkat egy helyzetbe, *félélni* is tudjuk a javainkat. A „lenni” szónak már nincs ennyi alkalmas igekötője. Sőt, minden igekötő csökkenti az eredeti jelentés erejét. Csak egyetlen forma jelöli az igazi létezést: az igekötők nélküli.

Ha először megnézzük a képeket, azok nem fogják rögtön föltenni a kérdést, hogy mi az értelme a létezésünknek. Inkább egy olyan helyzetet készítenek elő, amely időt hagy a kérdések megfogalmazásához. S ha van elég időnk rá, a fotók abban is segíthetnek, hogy a létezés igekötői között egyszer az igekötők nélküli létezés mikéntjén is elgondolkozzunk. S eszünkbe jusson a Rend és a Szeretet.

A fiatal fotográfus, Ferenc Vivien kiállítása július 23-án nyílt meg az „Újlétei értékek napja” rendezvény keretében – az itt közölt szöveg az ajánló szerkesztett változata.

Az EFOP-1.6.2-16-2017-00046 projekt (az Újlétei Bizalomerősítő Hetek) a helyi értékekre rámutatva segíti az integrációt és a kultúrák közötti párbeszédet.

BERKI VIOLÁRA IS EMLÉKEZTEK A 25. HAJDÚ-BIHARI GRAFIKAI MŰVÉSZTELEPEN

A járvány miatt az elmúlt évben elmaradt, az idén július 12–22. között azonban megrendezték a jubileumi grafikai művésztelepet Derecskén. Az idényt Berki Viola (1932–2001) festő- és grafikusművész emlékkiállításával köszön-

tötték, a záró kiállításon pedig a legfrissebb munkákat mutatták be a Derecskei Művelődési Központ Móré Mihály Kisgalériájában. A záróünnepségen adták át a Móré Mihály-díjat, amit Börcsök Attila grafikusművésznek ítéltek oda.

A 25 év alatt 50 alkotó fordult meg a telepen, ami azt is jelzi, hogy meghatározó törzstagsága van, a telepet vezető Tamus István grafikusművész mellett például Baráth Pál, Durucskó Zsolt, Fehér Csaba, Fátyol Zoltán, Józsa Sándor, Lénárt Attila, Lukács Gábor, Papp Károly, Subicz István, Székely Géza. Ennek a negyed századnak a hozománya az a több mint ezer grafikai lap, mely a derecskei kortárs grafikai gyűjteményt alkotja, korlenyomatot is hagyva az utókor számára.

Pardi Sándor, a régióban egyedülálló telep szervezője kiemelte: ezúttal is közel félszáz új munka látható az augusztus közepéig nyitva álló tárlaton; Tamus István pedig tovább árnyalta a grafika középponti szerepét. Úgynevezett „szakos” művésztelepről van szó, ez országosan is ritka, Derecskén pedig az egyedítől a sokszorosító grafikáig számos műfaj és technika van jelen. Tamus a szervezők munkája mellett kiemelte Subicz és Fátyol művészi példáját, megújulási képességét és a fiatalabb generáció hagyománykövetését.

„A grafikának nemcsak Derecskén és Magyarországon, de egész Európában van létjogosultsága; a debreceni grafika kicsit köszönheti magát Derecskének is – és az erős derecskei anyag egyértelműen köszönhető a művésztelepnek.”

(A KÉPEK ÉS A SZÖVEGES INFORMÁCIÓK FORRÁSA: HAON, DEHÍR, FACEBOOK)

ÚJ HELYRE KÖLTÖZIK A DEBRECENI RÉGISÉGVÁSÁR

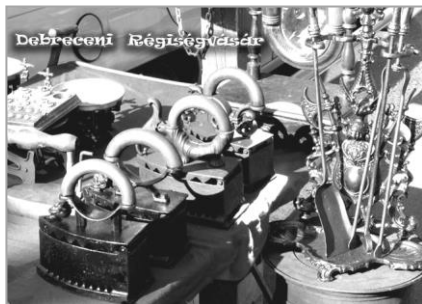
Az idén szeptembertől új helyszínen, a Nagyerdei Stadion északi zárt parkolójában rendezik meg a nagy hagyományú debreceni régiségvásárt.

Máté László Ezüst Mókus-díjas műgyűjtő, műkereskedelmi menedzser, a debreceni karácsonyi műtárgyaukciók szervezése után és a debreceni kortárs art expók lebonyolításával párhuzamosan, az 1990-es évek derekán szervezte meg a legelső régiségvásárt még a régi Kölcsey-központ előtti placon, mely hamarosan a régió egyik legnagyobb ilyen rendezvényévé nőtte ki magát. Mintegy két évtizede a Kishegyési úti Tesco parkolójába érkeztek a márciustól december közepéig tartó időnyben a helyiek és környékbeliek mellett az ország távolabbi pontjaiból is főlkeredő, portékákat kínáló árusok.

Augusztus 8-án és 22-én még a régi helyen zajlott a rendezvény, ám ősztől, ha az nem ütközik valamilyen ünnepnappal, a hónapok második és negyedik vasárnapján (szeptember 12-én és 26-án; október 10-én és 31-én; november 14-én és 28-án, valamint december 12-én) már a Nagyerdei Stadion északi zárt parkolójában rendezik meg a vásárt.

Máté László főszervező már július elején eldöntötte, hogy mivel a rendezvény nem szerette volna az áruház parkolójában zajló építkezések miatt bizonytalanságban tartani, célszerű új helyre költöztetni azt. A Debrecen városával folytatott sikeres egyeztetések után megállapodtak a stadion melletti helyszínben. Az tömegközlekedéssel (villamossal) jól megközelíthető, s az árusok a nagyerdei helyszínen ugyanannyi területet kapnak, mint amennyivel korábban gazdálkodhattak. A kulturált és árnyékos környezet még többeket csábít majd árusításra, vásárlásra – vagy csak egy vasárnap délelőtti böngészésre.

FOTÓK: VARGA JÓZSEF

„ISTEN NÉLKÜL ÜRES A VILÁG”

Erdélyi Márta Pilinszky-élműsora

Ebben az esztendőben többször fogalmaztam már meg s közöltem több helyen a Pilinszky János költészetének kapcsolatban gondolataimat. Ezúttal nehezebb feladatra vállalkoztam, amikor Erdélyi Márta Sesztina-díjas versmondó (a debreceni Karakter 1517 könyvesbolt és kávézó teraszán július 30-ára szervezett) centenáriumi Pilinszky-műsora elé vállaltam egy mindössze ötperces bevezetőt. Előadás helyett csak egy asszociatív gondolatsor volt hivatott arra, hogy valami fölvilantható a Pilinszky-univerzumból. Ezt az öt percet osztom meg a Néző • Pont olvasóival is.

Pilinszky János születésének 100., halálának 40. évfordulójára egy 100 fogalom-ból álló „centenáriumi szószeretet” állít össze a Petőfi Irodalmi Múzeum azoknak a beszélgetéseknek az alapján, amelyekben írók, költők, irodalomtörténészek, a társzművészetek jeles alakjai emelnek ki az év eleje óta öt-öt olyan kulcsfogalmat, melyek mentén megközelíthető a költő életműve. A rendhagyó listán eddig már szerepel a többi közt a boldogság és a botrány, a csönd, az idő és az evangélium, a bűn és a szabadság, a kés, a kockázat és a megnevezés, a megváltás és a nap, a senki-földje és a szeretet, a remény, a tükör, a labirintus, a halál, a visszavonhatatlan. Én a tékozlást és a kegyelmet, a vezeklést, az odaadó hit és a hiány egymásba fonódását, a hamu némaságát és az életre kelt tárgyakat is idesorolom. Utóbbi szókapcsolatot azért is, mert az irodalomtörténet a tárgyias költészet képviselői közé sorolja Pilinszkyt, mondván, hogy a közvetlen érzelmkifejezés helyett a személyes tartalmakat a tárgyi világba vetíti ki.

Nem lehet feladatom a költő életművének átfogó értelmezése – s akkor a publicisztikai írásokról és az esszékről még nem is beszélünk –, csupán a ráhangolás Erdélyi Márta „Isten nélkül üres a világ” című versműsorára. Ám ebben a bevezetőben is szükséges kiemelni, hogy itt nem egy elvont lírai, hanem megszemélyesülő tárgyiasról van szó. A személytelenbe sűrített személyességről, avagy nemcsak a részvételtől a tragikussá vált világ sorsában, hanem magáról a részvételtől, a látszólagos eltávolodásban az azonosulásról, a személyiség önalkotásáról a közvetlenül isteninek a megjelenítésében.

A költő takarékosan bánt a szavakkal, a világot és a létezését a legszükségesebb kifejezésekre csupaszította – sok a rövid vers és a tényközlőnek tűnő mondat, a kijelentések mögé bujtatott sejtés. Ezért lehet természetes egyszerűséggel ugyanúgy olvasni és mondani, mint elgondolkodva-elidőzve, megdöbbenve a rettenet félelmetes csodálatával, a jelentéseket fölhasítva, magunkat emésztve s gyönyörködve a nyelv erejében.

A karcsú lírai életmű (ha a fordításokat és a verses meséket nem számítjuk) mindössze másfélszáz oldalas; az *Összegyűjtött versek* kötetlapjai nálam már széthullottak, de minél többet olvassuk vagy hallgatjuk, annál inkább meg fogunk győződni róla, hogy e mögött a lírai tárgyiasság mögött a személyes és egyetemes létélmény fogalmazódik meg.

A kozmikus magány háttérbe szorítani látszik a személyiséget, de mivel a magány személyes élmény is, költői megjelenítésében folyamatosan jelen van az Én. Erre mutat a Pilinszky lírájában viszonylag gyakori egyes vagy többes szám első személyű versbeszéd mellett az emberi érzések révén antropomorfizált tárgy- és jelenségvilág. A dolgokat, a tárgyakat, a történeteket is áthatja a szenvedés. „*Mint tagolatlan kosárember / csak ül az idő szótalan*” (*Mire megjössz*); „*a tapéták vérezni kezdenek*” (*Elég*); „*A fésű meghalt a hajadban*” (*Öröklét*); „*a gyerekkori ház falát / szétmállasztja a naplemente*” (*Keringő*). Vagy az *Ez lesz* című háromsorosban: „*Oszlás-foszlás, vánkosok csendje, / békéje annak, ami kihűlt, hideg lett, / mindennél egyszerűbb csend, ez lesz.*”

Miért lehet izgalmas még Pilinszky János verseinek megszólaltatása? – Mert ez a költészet nemcsak arról szól, amit tartalmában és az utalásaiban fölfedezni vélünk, hanem magáról a nyelvről is, pontosabban: a szövegen belüli és a szövegen kívülre kerülő jelentésekről. Az olvasó vagy a versmondó ugyanúgy beleviheti a saját érzéseit, saját létének az értelmezését ebbe a tárgyiasságba, mint a költő maga. S ebben a folyton megsokszorozódó személyességben újra és újra megtörténik a vers, megtörténik a csoda.

ERDÉLYI MÁRTA (JOBBRA) ÉS A MŰSOR KÉT
KÖZREMŰKÖDŐJE: VOZÁRIKNÉ FARKAS
VALÉRIA (ÉNEK) ÉS VOZÁRIK PÉTER (GITÁR)

A „SZÉPIRODALMI KINCSKERESŐ” VALLOMÁSA

Évek óta rendszeresen beszámolok Erdélyi Márta verses missziójáról e hasábkon szöveges-képes összeállítások formájában. A járványhelyzet miatti korlátozások más műsorai mellett a trianoni összeállítás bemutatását is félbevágták, azonban a Pilinszky-emlékműsora közben elkészült. Az első előadást tervezte, mikor 92 éves korában meghalt az édesanyja. Június 11-én temették el Békésen, a római katolikus temetőben, az édesapa mellé. Márta még Ratkó József *Zsoltár* című versével köszönthette őt Anyák Napján. Részvételem nyilvánítottam, s felidézte a verset:

*Az anyák halhatatlanok.
Csak testet, arcot, alakot váltanak.
Egyetlen halott sincs közülük. Fialatok,
mint az idő. Újra születnek
minden gyerekkel: megöletnek
minden halottal – harmadnapra
föltámadnak, mire virradna.*

*Adassék nekik gyönyörűség,
szerelemükért örökös hűség,
s adassék könny is, hogy kibírják
a világ összegyűjtött kínját.*

„Gyönyörű, barna szemében könnycsepp ragyogott, akár egy gyémántkristály! – mondja. – S akkor édesanyám elszavalta Sajó Sándor *Imádság* című versét:

*Uram! tudd meg, hogy nem akarok élni,
csak magyar földön, és csak magyarul,
Ha bűn, hogy lelket nem tudok cserélni,
jobb is, ha szárnyam már most porba hull,*

*De ezt a lelket itt hagyom örökbe,
S ez ott vijjog majd Kárpát havasán.
És belesírom, minden magyar rögbe:
el innen rablók, ez az én hazám!*

Olyan tüzzel és lelkesedéssel mondta, hogy ezt az utolsó Anyák Napját soha nem fogom elfelejteni! Példaképeim voltak, édesapámmal együtt; kicsi gyerekkoromban megtanított imádkozni! Alig vártam a vasárnapokat, amikor az egész család együtt ment szentmisére! Olyan versekre nyitotta meg a szívemet-lelkemet, amelyek be voltak tiltva. Tízévesen már tudtam Reményik Sándor hosszú versét, az

Eredj, ha tudsz című költeményt. Szavaltam sokszor a bélmegeyeri általános iskolában, de Ő mindig figyelmeztetett: Mártikám! Nehogy a barátnődnek, tanítónak vagy az úttörő foglalkozáson beszélj arról, hogy te ilyeneket is tudsz! Büszke voltam, hogy tudok titkot tartani, és több verset tanultam Édesanyámtól, mint a magyartanártól. Már ekkor tudtam, hogy milyen fontos az anyanyelv, a hit és a hazaszeretet! Édesanyám meg volt győződve, hogy eljön az idő, és lehet hitvalló költők verseit szavalni. Hála Istennek igaza lett, bár sokat kellett erre várni...”

Édesanyám által lettem „szépirodalmi kincskereső”, és lett a küldetésem a hit- irodalmi értékek közvetítése templomokban, iskolákban és könyvtárakban. [Erdélyi Márta több mint 200 irodalmi estet tartott a Déri Múzeum Baráti Köre LYRA Művészeti Csoportjával. Mint felidézi, édesanyja értő kritikusa volt, a hazafias műsorokat („A haza minden előtt”; „Magyarnak lenni büszke gyönyörűség”; *Trianon 100*) együtt szerkesztették, és Ő volt a kész műsorok első hallgatósága! Az előadásokhoz sok-sok szeretetszövet varrt: kulcstartót, kitűzőt és nyakláncot.]

„A Jó Pásztor, Jézus Krisztus képe volt az ágya fölött, s minden este egy teljes órát imádkozott, személyes lista szerint. Magyarország miniszterelnökéért, majd a rokonokért és jó barátokért. Megköszönve a Jóistennek, hogy gondoskodhat- tam Róla, és az utolsó szívdobbanásáig ápolhattam, szeretnék Dsida Jenő erdélyi katolikus költő soraival búcsúzni Tőle:

*Halld meg, Jóistenem,
legbuzgóbb imámat
Köszönöm, köszönöm
az ÉDESANYÁMAT!”*

A 2010-BEN, A DEBRECENI SZENT LÁSZLÓ KATOLIKUS TEMPLOMBAN ELHANGZOTT REMÉNYIK SÁNDOR EMLÉKMŰSOR UTÁN KÉSZÜLT A FOTÓ, MELYEN KÖZÉPEN ERDÉLYI MÁRTA AZ ÉDESANYJÁVAL EGYÜTT LÁTHATÓ – A BAL SZÉLEN KARACS JÁNOS, A MŰSOR NARRÁTORA, JOBB OLDALON PEDIG KÖBLI TAMÁS ATYA

FOTÓ: ANDICS ÁRPÁD

ELFOGY

Előbb néha kimarad
egy betű, így megváltozhat
a szavak értelme.

Aztán máshová kerül
egy vessző, így átalakul
a mondat jelentése.

Utána eltűnik egy jelző,
szegényebb lesz így minden
árnyalat – és a JÓ.

Később nem lesznek
határozók, így rejtve marad
a cél és a mód.

Hiányoznak a kötőszavak,
így nem derülnek ki a dolgok
közötti viszonyok.

Fölöslegessé válnak
a ragok is, ezért bonyolult lesz
minden, mi megszokott.

Majd az igék hiánya miatt
nem ismerjük meg a cselekvést
vagy a történéseket.

És nem lesznek alanyok,
így nem tudjuk, hogy ki tette
volna meg, amit mégse tett.

*

Végül elfogy a szöveg,
csak a csönd lesz –
szavak nélkül múlnak a napok,
boldogan.

Alattunk az ég, fölöttünk
majd a föld lesz –
bárki gondolhat akkor bármit,
bárhogyan.

*A vers megjelent
a Magyar Napló 2021.
augusztusi számában.*

KÉT ETŰD

Molnár Péter fotójához

MADARAK ALKONYATBAN

A bíbor este
célta, de minden
útnak célja van,
legyen bár az út a szárny
alatt, s válassza el
csupán egy árnyalat
az őshomályt a fénytől –
egy föllázadó akarat
valahol mindig megtöri
a geometriát, az istenit;
s az íj-alakban szálló
nagy csapat sem
szabadul meg az Éntől,
hiába vijjog gyönyörű
alkonyi imát...

MADARAK HAJNALBAN

forr
már az ősz
mint a bor s egy
észrevétlen égi mag
beszív a héj alá mikor még
a hajnal tekint az éjszakába vissza
s ahogy a madarak egyszerre szállnak
ám a szárnyak mindig másforma dalt
énekelnek bele a pillanatba én is
mennék veled de magamban
és szerelmes lennék
a pirkadatba
itt lenn
jaj a szárny tövében mennyi emlék és hiány lapul meg

ELŐFIZETŐI TÁJÉKOZTATÓ ÉS FELHÍVÁS

Tisztelt Előfizetők!

A Néző • Pont 2021. évi harmadik kötetét (a 106–107. számot) tartják kezükben. Az éves 5.000 Ft-os előfizetői díjért az ajándékkötet mellett a decemberi rendes lapszámot postázom. A korábbi és új előfizetéseken túl köszönöm a támogatói felajánlásokat, melyek személyesen és postán is befizethetők a dr. Vitéz Ferenc 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. címre, vagy átutalható az Oberbank AG. számlaszámra:

18400010–03516724–61000016

„HARMONIZÁCIÓS PROGRAMOK”

Helyszín: TIT Stúdió Egyesület Székháza
1113 Budapest, Zsombolyai u. 6.

E-mail: info@tit.hu; **Tel.:** 344-5000; **Honlap:** www.tit.hu

A TIT Stúdió Egyesület (TIT SE) tisztelettel ajánlja honlapját és helyszínét: jöjjön el programjainkra, hívja érdeklődő ismerőseit állandó és időszaki kiállításainkra!

Ismerje meg és ajánlja: Gombász Szakkör, Ásványbarát Szakcsoport, Csapody Vera Növénybarát Kör, Rátkai Márton Klub, Dunatáj Mozi, Fedezze fel a világot! Aranykor Jóga,

Csatlakozzon a kiemelt évfordulók ünnepléséhez, tegyen javaslatokat! Az előadók, közreműködők ingyenesen válogathatnak könyvekből, folyóiratokból!

Várjuk javaslatait!
Dr. Koncz Gábor igazgató.

Az épület lehetőségeinek megtekintése, rendezvényi megállapodások: Bácsfai Linda rendezvényi menedzser. E-mail: titstudio06@gmail.com

TARTALOM

Kilátások (<i>Vers Both Teodóra festménye mellé</i>)	197
--	-----

KÉPZŐMŰVÉSZET

A tárgyi világ grafikai újraértelmezése (<i>A Káplár-díjas Varga József grafikusművész kiállítása Hajdúböszörményben</i>)	198
Ablakok (<i>Öt négysoros Varga József grafikájához</i>)	201
Szelekció és kommunikáció: a létezés artefaktumai (<i>A hajdúsági Nemzetközi Művésztelep 58. nyári idénye</i>)	202
Kilátások (Testben – Lélekben) (<i>Both Teodóra tárlata a törökbálinti Faluház Galériájában</i>)	211

MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG

ZSILLE GÁBOR versei	216
PÉNTEK IMRE versei	221
RÁCZ GÁBOR novellája: <i>Gadara</i>	223
VITÉZ KATA verse: <i>Összegzés</i>	228
BARNA JÚLIA <i>Hajnali haiku-hullám</i> c. kötetéről, a szerző haikuival	229
BAKÓ ENDRE írásai (<i>Színe és fonákja</i>) Szabó Magdáról	232
SZAKOLCZAY LAJOS találkozásai Faludy Györggyel	234
PÉNTEK IMRE <i>Lírai kaleidoszkóp</i> c. kötetéről	237
Utószó PERCEL PAPP IBOLYA <i>Javítás nélkül</i> c. kötetéhez	239
<i>Radány-körösz</i> t balladája (Perczel Papp Ibolya közlése)	241
BICSÁR VENDEL versei	242
KOOSÁN ILDIKÓ versei (a <i>Rondo capriccioso</i> c. kötetből)	244
Sziki Károly vitairata (Sütő Andrásra emlékezve)	246
Szárnypróba: PÉNTEK ZSOMBOR verse	256
<i>Napút-búcsúztató</i>	
Föl-földobott <i>Levélfalevelek</i>	257
„Nem kellek. Jól van”	264

„PROTESTÁNS HŐSÖK”

210 éve hunyt el Bessenyei György	269
255 éve született Fazekas Mihály	275
245 éve született és 185 éve hunyt el Berzsényi Dániel	281

210 éve született Kriza János	287
Csengery Antal, a „haladásügyi napszámos”	293
195 éve született Gyulai Pál	299
Jövőre lesz Ráday Gedeon halálának 230. évfordulója	305

KÉPES KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI HÍREK

Komisár János Képtár és Alkotóház nyílt Máriapócsban	311
Művészetek, színek és ízek az Egri Borbarát Bár Galériában	315
Torok Sándor emléktárlata a DAB-székházban	318
Nem engednek a ’49-ből (Rácz Zoltán és Buka László kiállítása)	319
Rövidék: Szepessy Béla, „Kiemelés”, Palotai Erzsébet, Vincze László, Medveczky Nóra kiállítása; Joseph Kádár emlékdombormű avatása Hajdúszoboszlón	322
Origami; Hortobágyi Guernica; Rejtőző (<i>Versek – in memoriam Burai István festményeihez</i>)	324

LAPZÁRTA

„A létezés igekötői” (<i>Ferencz Vivien újlétai fotóinspirációi</i>)	326
A 25. Hajdú-Bihari Grafikai Művésztelep Derecskén	330
Új helyen a Debreceni Régiségvásár	331
„Isten nélkül üres a világ” (<i>Erdélyi Márta Pilinszky-emlékműsora</i>)	332
A „szépirodalmi kincskereső” vallomása	334
Elfogy	336
Két etűd (<i>Molnár Péter fotójához</i>)	337